

**Uchwała Nr L/241/10
Rady Gminy Komańcza
z dnia 04.11.2010 r.**

**w sprawie przyjęcia przez Gminę Komańcza Lokalnego Programu
Rewitalizacji dla Gminy Komańcza na lata 2010 – 2015**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 65 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591 z późn. zm.) Rada Gminy Komańcza uchwala co następuje:

§ 1.

Uchwala się Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Komańcza na lata 2010 – 2015.

§ 2.

Program, o którym mowa w § 1 stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

§ 3.

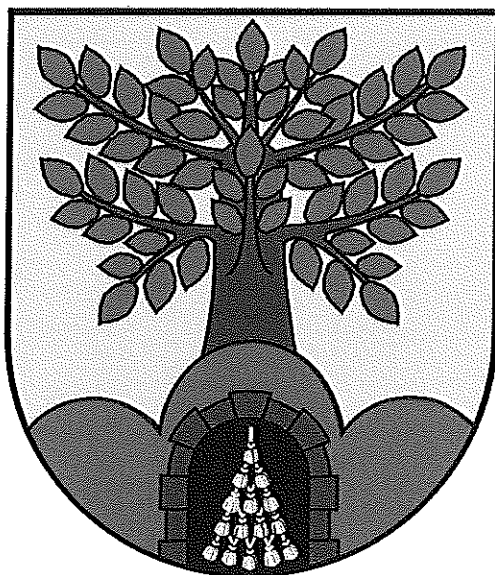
Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Komańcza.

§ 4.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

PRZEWODNICZĄCY
Rady Gminy Komańcza
Witold Jawor
Witold Jawor

GMINA KOMAŃCZA

Lokalny Program Rewitalizacji

dla

Gminy

Komańcza

na lata

2010 - 2015

InicjatywaLokalna.pl

KOMAŃCZA, GRUDZIEŃ 2009

Opracowano zgodnie z „Wytycznymi w zakresie przygotowywania Lokalnych Programów Rewitalizacji” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2013

WOJEWÓDZTWO PODKARPACKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

<i>Autor</i>	<i>Podpis</i>
<i>mgr Joanna Pięta</i>	
<i>mgr Paweł Walczyszyn</i>	

InicjatywaLokalna.pl

InicjatywaLokalna.pl

Projekt Paweł Walczyszyn

Lechów 137a, 26-004 Bieliny

NIP 795 202 66 54, REGON 831303361

Ul. Słowackiego 24/72, 35-060 Rzeszów.

Ul. Targowa 18/1207, 25-520 Kielce

tel. 507048678, www.inicjatywalokalna.pl

InicjatywaLokalna.pl

ul. Słowackiego 24/72

35 – 060 Rzeszów

tel./fax 017 862 12 88

ul. Targowa 18/1207

25 – 520 Kielce

tel./fax 041 343 01 24

e-mail: biuro@inicjatywalokalna.pl

www.inicjatywalokalna.pl

SPIS TREŚCI

Podstawowe pojęcia	5
WSTĘP.....	6
I. Charakterystyka obecnej sytuacji na terenie gminy.....	21
1.1. Zagospodarowanie przestrzenne.....	23
1.1.1. Granice stref ochrony konserwatorskiej oraz informacja na temat pojedynczych obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	25
1.1.2. Uwarunkowania ochrony środowiska.....	27
1.1.3. Własność gruntów i budynków.....	33
1.1.4. Infrastruktura techniczna.....	34
1.1.5. Identyfikacja problemów.....	42
1.2. Gospodarka.....	43
1.2.1. Główni pracodawcy-struktura i trendy.....	43
1.2.2. Struktura podstawowych branż gospodarki znajdujących się na terenie gminy-trendy.....	43
1.2.3. Ilość podmiotów gospodarczych i osób zatrudnionych w danych sektorach-trendy.....	45
1.2.4. Identyfikacja problemów.....	47
1.3. Sfera społeczna.....	48
1.3.1. Struktura demograficzna i społeczna/trendy.....	48
1.3.2. Określenie grup społecznych wymagających wsparcia w ramach programu rewitalizacji.....	52
1.3.3. Stan i różnicowanie dochodowości gospodarstw domowych.....	61
1.3.4. Struktura organizacji pozarządowych.....	62
1.3.5. Identyfikacja problemów.....	63
1.4. Tabela z podstawowymi danymi statystycznymi dotyczącymi ww. sektorów.....	64
1.5. Analiza SWOT.....	65
II. Nawiązanie do strategicznych dokumentów dotyczących rozwoju przestrzenno -społeczno-gospodarczego terenu, który ma zostać poddany rewitalizacji.....	69
1. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020.....	69
2. Strategia Rozwoju Gminy Komańcza.....	70
3. Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2009-2015.....	70
4. Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2004-2013.....	71
5. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza....	72
6. Dokumenty dotyczące polityk w różnych sektorach społeczno-gospodarczych.....	73
III. Streszczenie nietechniczne oceny oddziaływania programu na środowisko.....	75
IV. Założenia programu rewitalizacji.....	78
1. Okres programowania 2007-2013 i lata następne.....	78
2. Zasięg terytorialny rewitalizowanego obszaru (wyznaczenie granic) i uzasadnienie (obligatoryjnie).....	78
3. Podział na zadania i projekty inwestycyjne.....	81
4. Kryteria wyboru pilotażu i kolejność realizacji.....	82

5.	Oczekiwane wskaźniki osiągnięć.....	83
V a.	Plan działań przestrzennych (techniczno-materialnych) w okresie 2010-2013 (obligatoryjnie) i w latach następnych (fakultatywnie) na obszarze rewitalizowanym.....	85
V b.	Plan działań gospodarczych w okresie 2010-2013 (obligatoryjnie) i w latach następnych (fakultatywnie) na obszarze rewitalizowanym.....	87
V c.	Plan działań społecznych w okresie 2010-2013 (obligatoryjnie) i w latach następnych (fakultatywnie) na obszarze rewitalizowanym.....	88
VI.	Plan finansowy rewitalizacji na lata 2010-2013 (obligatoryjnie) i na lata następne (fakultatywnie).....	89
VII.	System wdrażania –wybór prawnej formy zarządzającego programem.....	92
VIII.	Sposoby monitorowania, oceny i komunikacji społecznej.....	94
1.	System monitoringu programu rewitalizacji.....	94
2.	Sposoby oceny programu rewitalizacji.....	95
3.	Sposoby inicjowania współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi.....	96
4.	Public Relations programu rewitalizacji.....	97
5.	Podsumowanie.....	99
	Bibliografia.....	101
	Spis tabel.....	101
	Spis wykresów.....	102
	Spis fotografii.....	102

Podstawowe pojęcia

Rewitalizacja (łac. *re+vita* – dosłownie: przywrócenie do życia, ożywienie) – kompleksowy, skoordynowany, wieloletni proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, prowadzony na obszarze zdegradowanym (spełniającym warunki art. 47 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828 z dnia 8 grudnia 2006 roku), inicjowany przez jednostkę samorządu terytorialnego w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, w szczególności poprzez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do jego rozwoju w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne. Jej celem jest też zachowanie walorów historycznych (w tym głównie urbanistycznych i architektonicznych), podkreślenie ich unikalności i kolorytu lokalnego, co może zwiększyć ich atrakcyjność turystyczną, a tym samym przyczynić się do wzrostu szans rozwojowych.

Lokalny Program Rewitalizacji (LPR) – wieloletni, interdyscyplinarny, zintegrowany program działań w sferze przestrzeni, urządzeń technicznych, społeczeństwa i gospodarki, bazujący na współpracy różnych podmiotów podczas przygotowania, opracowania i realizacji. Przyjęty i skoordynowany przez jednostkę samorządu terytorialnego, realizowany zgodnie z określonym harmonogramem czasowym i finansowym, z określonych źródeł, mający na celu rewitalizację określonego obszaru zdegradowanego lub obszarów zdegradowanych.

Obszar programu rewitalizacji – teren, dla którego opracowuje się i realizuje Lokalny Program Rewitalizacji, obejmujący całość lub część terenu znajdującego się w stanie kryzysowym. Obszar, na którym należy podjąć działania rewitalizacyjne powinien być wyodrębniony w oparciu o kryteria, o których mowa w art. 47 ust. 1 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 roku ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące EFRR, EFS oraz FS oraz rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego Rady i w sprawie EFRR.

Projekt rewitalizacyjny – operacja – przedsięwzięcie, które jest częścią Programu Rewitalizacji, w ramach którego realizowane są zadania inwestycyjne, społeczne lub ekonomiczne. Lokalny Program Rewitalizacji jest przygotowywany przez Jednostkę Samorządu Terytorialnego w ramach RPOWP 2007 – 2013 i powinien być, w miarę możliwości, realizowany we współpracy z partnerami zarówno publicznymi, jak i prywatnymi.

WSTĘP

Rewitalizacja jest wszechstronnym procesem przemian gospodarczych, społecznych i ekonomicznych, które mają za zadanie odnowienie zmarginalizowanych obszarów znajdujących się na terenie gminy. Lokalny Program Rewitalizacji gminy Komańcza przedstawia wieloletni zakres działań jakie zostaną podjęte w celu wyprowadzenia ze stanu kryzysowego wyznaczonych obszarów gminy, tj. obszarów zdegradowanych. Definiuje on i lokalizuje obszary problemowe, zarówno w sferze zagospodarowania przestrzennego, jak i w sferze gospodarki oraz w sferze społecznej. Zasadniczym celem przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza jest pobudzenie aktywności środowisk lokalnych, przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego oraz ożywienie gospodarczo-społeczne terenów rewitalizowanych, a przez to w sposób pośredni całej gminy. Cele te zostaną osiągnięte poprzez rozwijanie nowych form działalności gospodarczej, zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego, nadanie obiektom i obszarom rewitalizowanym nowych funkcji. Program rewitalizacji jest też traktowany jako jedna z dróg rozwiązania problemu niskiego standardu mieszkaniowego w istniejących zasobach mieszkaniowych.

Niezwykle istotnym elementem stworzonego Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza jest położenie nacisku na kompleksowość i wszechstronność podejmowanych działań, które skupiają się na przewyżczeniu negatywnych tendencji w obszarze przestrzennym, gospodarczym, społecznym. Dopiero wówczas mówić możemy o pełnym przywróceniu aktywności na terenach zaniedbanych i zdegradowanych.

Rewitalizacja gminy Komańcza ma na celu podniesienie standardu życia najuboższych mieszkańców poprzez poprawę warunków zamieszkania i infrastruktury, włączenie osób i grup bezrobotnych w rynek pracy, a także pobudzenie postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców gminy. Proces rewitalizacji ma przyczynić się też do ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wzrostu świadomości lokalnej i regionalnej mieszkańców.

Lokalny Program Rewitalizacji jest dokumentem strategicznym, powstałym w oparciu o współpracę różnorodnych grup lokalnych. Prawidłowe określenie w nim głównych kierunków działań jest niezbędne w celu ubiegania się o pozyskanie środków z funduszy europejskich w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2013, działanie 7.2 „Rewitalizacja obszarów zdegradowanych”. LPR zawiera charakterystykę sytuacji społeczno-gospodarczej w gminie

i na obszarach gdzie zaplanowane są prace rewitalizacyjne. Dzięki przeprowadzonej analizie możliwe stało się zidentyfikowanie problemów oraz zaplanowanie konkretnych działań, które pozwolą na ich rozwiązanie.

Podstawą do opracowania niniejszego dokumentu były dane banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego, jak również dane dostarczone przez Urząd Gminy w Komańczy oraz dokumenty strategiczne dotyczące gminy, powiatu i województwa. Ponadto, zgodnie ze wskazaniem wytycznych do przygotowania LPR, dane pozyskano z Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku i Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Komańczy.

Obszar rewitalizacji

Jednym z pierwszych zadań przed przystąpieniem do szczegółowego opracowania Lokalnego Programu Rewitalizacji było wyznaczenie obszaru, który będzie objęty działaniami rewitalizacyjnymi. Określenie terenu szczególnie zagrożonego problemami z różnych sfer nastąpiło po uprzedniej wieloaspektowej analizie sytuacji na terenie całej gminy Komańcza, która została przedstawiona w dalszej części opracowania. Samorząd lokalny podczas wyznaczania obszarów wymagających rewitalizacji kierował się kryteriami określonymi art. 47 ust. 1 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. W związku z powyższym Lokalny Program Rewitalizacji został ukierunkowany na działania w obrębie następujących obszarów:

Obszar I - miejscowość Moszczaniec.

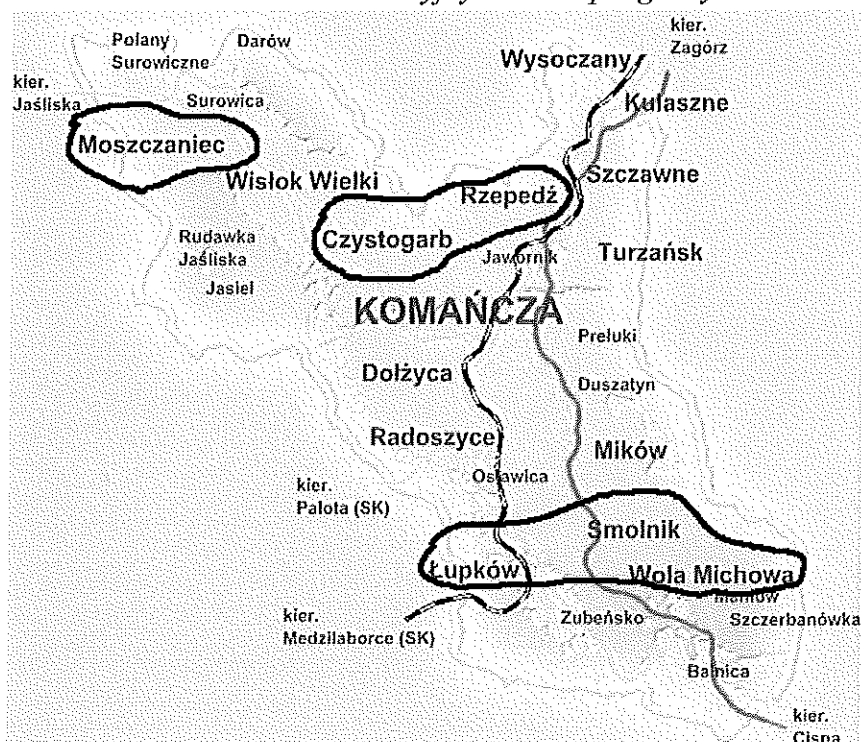
Obszar II - miejscowości: Czystogarb i Rzepedź.

Obszar III - miejscowości: Łupków, Smolnik, Wola Michowa.

Wyznaczone powyżej obszary w obrębie gminy Komańcza borykają się z poważnymi problemami natury społeczno-gospodarczej i ekonomicznej z racji tego, iż są to tereny przemysłowe i popegeerowskie, które wymagają zmiany dotychczasowego przeznaczenia.

Położenie obszarów rewitalizacyjnych na mapie gminy Komańcza

Źródło: <http://www.komancza.pl/lato/mapa.php>

Jak wynika z analizy obecnej sytuacji, zawartej w dalszej części opracowania, gmina Komańcza wymaga interwencji ze względu na uwarunkowania, jakimi są z jednej strony sytuacja społeczno-ekonomiczna: duże bezrobocie, wysoki poziom ubóstwa, a z drugiej strony możliwości jakie tworzą walory kulturowe i przyrodnicze gminy, które skłaniają do poszukiwania nowych możliwości tworzenia miejsc pracy dla mieszkańców oraz wzrostu atrakcyjności osadniczej i inwestycyjnej gminy.

W sferze przestrzennej gminy wiele do życzenia pozostawia budownictwo mieszkaniowe na terenach popegeerowskich i poprzemysłowych, główne problemy to wady technologiczne, niedbałe wykonawstwo, niska jakość materiałów budowlanych czy dysharmonia z otaczającym środowiskiem. Te błędy przekładają się na stosunkowo niski standard życia mieszkańców, problemy natury społecznej oraz niski potencjał inwestycyjny regionu. Starania spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych o poprawienie stanu zasobu mieszkaniowego bez wsparcia lokalnych władz oraz funduszy unijnych nie przyniosą oczekiwanych rezultatów.

Na obszarze opisywanym w niniejszym dokumencie można zaobserwować niekorzystne trendy demograficzne związane z procesem starzenia się społeczeństwa gminy, co wpływa niekorzystnie zarówno na sferę ekonomiczną, jak i społeczną. W ostatnich latach systematycznie zwiększa się odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (aktualnie 13,6 %) oraz maleje udział osób w wieku przedprodukcyjnym (aktualnie 19 %).

Kolejnym zjawiskiem, które ma wpływ na jakość życia mieszkańców i poziom zaspokojenia potrzeb jest długotrwałe bezrobocie. Jest to niezmiernie uciążliwy problemem społeczny i gospodarczy. Gmina Komańcza odczuwa to szczególnie z uwagi na to, że na jej obszarze znajdują się 4 zlikwidowane PGR-y oraz 1 duży zakład przemysłu drzewnego. Po 13 latach od likwidacji PGR-ów jeszcze ponad 40% rodzin korzystających ze wsparcia Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej to rodziny byłych pracowników lub rodziny ich dorosłych już dzieci. Najistotniejszym czynnikiem wpływającym na taki stan rzeczy jest brak miejsc pracy na terenie gminy, ale też duże odległości od zakładów pracy, utrudniona komunikacja, jak również brak zaradności i przedsiębiorczości wśród byłych pracowników PGR. Konsekwencjami bezrobocia (zwłaszcza długotrwałego) są: pogorszenie standardu życia, problemy z zagospodarowaniem czasu wolnego, izolacja społeczna. Trudności finansowe i obniżenie standardu życia zmuszają bezrobotnych do ubiegania się o świadczenia finansowe z pomocy społecznej. W roku 2007 z pomocy społecznej na obszarze gminy Komańcza skorzystało aż 238 rodzin, z czego bezrobocie było przyczyną w przypadku 104 rodzin (na samym tylko obszarze rewitalizacji mieszka 58 takich rodzin).

Następnym niekorzystnym zjawiskiem występującym na terenie gminy Komańcza jest wysoki poziom ubóstwa. Stanowi on obecnie poważny problem społeczny, z uwagi na fakt że dotyczy przede wszystkim rodzin wielodzietnych. Jest to niekorzystne zjawisko nie tylko z punktu widzenia materialnego, ale też z uwagi na to, iż problem ten doprowadza często do zepchnięcia, nierzadko całej rodziny na margines życia społecznego. Dochodzi do zjawiska „dziedziczenia” niskiego statusu społecznego z pokolenia na pokolenie. W samym tylko 2007 roku ubóstwo było powodem sięgania po pomoc społeczną przez 177 rodzin z obszaru gminy, z czego aż 90 rodzin zamieszkuje na obszarze objętym rewitalizacją.

Równie niekorzystnie przedstawia się wskaźnik przedsiębiorczości, zarówno na obszarze gminy Komańcza, jak i na terenie objętym rewitalizacją. Z danych ewidencji działalności gospodarczej wynika, że poza nielicznymi wyjątkami na obszarze objętym Programem ilość podmiotów gospodarczych jest znikoma.

Podsumowując należy stwierdzić, że wyznaczony obszar charakteryzuje się wysokim stopniem zdegradowania, zarówno pod względem przestrzennym, gospodarczym, jak i społecznym. Brak rozwiązania problematycznych kwestii grozi pogłębieniem się degradacji i objęciem negatywnymi zjawiskami kolejnych obszarów. Konieczne jest więc podjęcie działań rewitalizacyjnych, które pomogłyby w przezwyciężeniu problemów dotyczących tej części gminy.

Struktura Lokalnego Programu Rewitalizacji

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza na lata 2010-2015 zawiera:

- **część diagnostyczną** – opis stanu istniejącego na obszarze planowanym do rewitalizacji, charakterystyka ta obejmuje aspekty społeczne, ekonomiczne, infrastrukturalne, środowiskowe, zawiera skwantyfikowane dane wraz z elementami ich analizy oraz identyfikację problemów występujących na obszarze wymagającym rewitalizacji, a także analizę strategiczną SWOT,
- **opis celów**, które zostaną osiągnięte w wyniku zrealizowania Lokalnego Programu Rewitalizacji w kontekście urbanistycznym, infrastrukturalnym, społecznym, środowiskowym oraz ekonomicznym. Warto zaznaczyć, iż monitorowaniu właściwej realizacji celów służą skwantyfikowane wskaźniki (opisane w dalszej części opracowania). LPR ma jasno wyznaczone ramy czasowe (lata 2010-2015) oraz:
  - uwzględnia poszczególne etapy prowadzenia działań rewitalizacyjnych,
  - wyraźnie wyznacza obszar rewitalizowany,
  - określa funkcje obszaru rewitalizowanego.
- **opis przedsięwzięć**, które zostaną podjęte w celu realizacji LPR. Uwzględniono nie tylko inwestycje i inicjatywy planowane przez JST, ale również przez inne podmioty – partnerów projektu rewitalizacyjnego. Istotną częścią opisu przedsięwzięć jest ich plan finansowy wraz ze wskazaniem źródeł finansowania (budżet gminy, środki prywatne, programy pomocowe UE).
- **informacje na temat:**
  - instytucji koordynującej prowadzenie działań rewitalizacyjnych oraz zasad włączania partnerów publicznych i prywatnych w projekty rewitalizacyjne,
  - metod i harmonogramu monitorowania realizacji LPR, jak również procedur aktualizacji dokumentu.

Metodologia tworzenia LPR

Podstawowe zasady tworzenia LPR:

1. „**programowania**” – cele LPR są realizowane w ramach kompleksowego systemu programowania wieloletniego na szczeblu lokalnym i ponadlokalnym, co sprzyja komplementarności realizowanych przedsięwzięć. Przy tworzeniu LPR starano się wykazać zgodność i spójność Lokalnego Programu Rewitalizacji m.in. z następującymi dokumentami strategicznymi:
  - „Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2004 – 2013”;

- „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza”,
  - „Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Komańcza na lata 2009-2015”,
  - „Plan Odnowy Miejscowości Komańcza na lata 2009-2020”,
  - „Plan Odnowy Miejscowości Rzepedź na lata 2009-2020”.
2. **„strategicznego zarządzania rozwojem obszaru rewitalizowanego”** – LPR stanowi ważne narzędzie planowania strategicznego rozwoju gminy, gdyż wpływ obszaru rewitalizowanego na rozwój jest kluczowy (stanowi swoiste „koło zamachowe” dla rozwoju przedsiębiorczości, zwłaszcza handlowo-usługowej).
  3. **„partnerstwa”** – LPR jest dokumentem uwzględniającym szeroką współpracę i dialog pomiędzy podmiotami społecznymi – organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorstwami – Partnerami LPR, którzy uczestniczyli w jego tworzeniu i na każdym etapie mogli wносить uwagi/sugestie,
  4. **„koncentracji”** – polega na koncentrowaniu zasobów na ograniczonej liczbie wybranych obszarów (ekonomicznym, społecznym, kulturowym) ważnych dla trwałego długofalowego rozwoju obszaru rewitalizowanego,
  5. **„kompleksowości i koordynacji”** – LPR nie jest wyłącznie dokumentem władz gminy realizujących zadania własne – jest narzędziem koordynacji celów i działań na rzecz rozwoju obszaru rewitalizowanego przez Partnerów LPR (samorząd gminy Komańcza, przedsiębiorców, organizacje pozarządowe) oraz koordynacji z działaniami na szczeblu gminnym,
  6. **„oceny”** – LPR będzie podlegał ocenie (odnośnie założeń, sytuacji w gminie, doboru celów i priorytetów, wykorzystania środków, spełnienia założeń i uzyskania przewidywanych rezultatów); projekty zakładane do realizacji w LPR podlegają także ocenie efektywności ekonomicznej.

Proces tworzenia Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza przebiegł według następującego harmonogramu:

1. Spotkanie z władzami gminy Komańcza.
  - Omówienie kwestii dotyczących celów Lokalnego Programu Rewitalizacji, scharakteryzowanie aktualnego stanu gminy, określenie ram czasowych, zadań i kosztów,

- Wybranie osoby do kontaktu podczas tworzenia LPR.
2. Spotkania robocze z przedstawicielami Urzędu Gminy, członkami stowarzyszeń, kierownikami jednostek samorządowych, podmiotami zainteresowanymi rewitalizacją.
    - Prezentacja informacji na temat Lokalnego Programu Rewitalizacji (wyjaśnienie charakteru, obszaru, potrzeb przeprowadzenia rewitalizacji),
    - Warsztaty – analiza potrzeb obszaru we współdziałaniu z obecnymi na spotkaniu,
    - Przedstawienie okresu realizacji, kosztorysu, harmonogramu.
  3. Analiza zgromadzonych danych, prace nad tworzeniem LPR.
    - Umieszczenie uwag ze spotkania roboczego.
  4. Przesłanie wersji roboczej LPR, naniesienie poprawek.
  5. Prezentacja Lokalnego Programu Rewitalizacji na Sesji Rady Gminy.
    - Podjęcie uchwały przez Radę Gminy.

W dniu 24 listopada 2009 roku w Rzepedzkim Ośrodku Kultury zostały przeprowadzone warsztaty poświęcone Lokalnemu Programowi Rewitalizacji dla gminy Komańcza. W spotkaniu wzięło udział 33 reprezentantów różnych podmiotów z terenu gminy zainteresowanych udziałem w tworzeniu LPR. Podczas prezentacji zebrani zostali zapoznani z definicją rewitalizacji, kryteriami wyznaczania obszarów wymagających rewitalizacji, możliwymi do realizacji działaniami oraz samą procedurą tworzenia Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza.

Fot. 1. Spotkanie warsztatowe w sprawie Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza

Źródło: InicjatywaLokalna.pl

Następnie zostało dokonane wskazanie najważniejszych do wykonania przedsięwzięć. Punktem wyjścia do opracowania działań koniecznych do realizacji na terenie gminy było wspólne uświadomienie sobie mocnych i słabych stron gminy Komańcza w sferze przestrzennej, gospodarczej i społecznej.

Fot. 2. Spotkanie warsztatowe w sprawie Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza.

Źródło: InicjatywaLokalna.pl

Poniższa tabela zawiera zadania, jako propozycje do realizacji, wskazane przez poszczególne grupy w trakcie warsztatów:

Tabela 1. Zadania zgłoszone podczas warsztatów 24.11.2009 r.

Przestrzenne (techniczno-materialne)	Gospodarcze	Społeczne
<ul style="list-style-type: none"> • termomodernizacja i poprawa wyglądu estetycznego popegeerowskich osiedli mieszkaniowych • budowa oświetlenia ulicznego w Wisłoku Wielkim • budowa dróg i chodników lokalnych i osiedlowych • rozbudowa sieci wodociągowej na terenie całej gminy • utylizacja eternitu z budynków mieszkalnych • budowa przydomowych oczyszczalni ścieków • dokończenie budowy gimnazjum w Komańczy • budowa ośrodka kulturalno-sportowego w Komańczy • rozbudowa szkoły podstawowej w Szczawnem na potrzebny ośrodek kultury 	<ul style="list-style-type: none"> • stworzenie trasy narciarstwa biegowego • rozbudowa i modernizacja wyciągu narciarskiego • uruchomienie programu wykorzystania biomas • podjęcie starań w celu wydłużenia trasy Bieszczadzkiej Kolejki Leśnej • rozwój bazy usług turystycznych • remont obiektów zabytkowych • utworzenie kąpielisk w Rzepedzi i Komańczy • budowa placów zabaw na terenie gminy • budowa pijalni wód na Jaworniku 	<ul style="list-style-type: none"> • organizacja szkoleń/kursów podnoszących kwalifikacje zawodowe

Opracowany przy takich założeniach Lokalny Program Rewitalizacji daje wysokie prawdopodobieństwo, że rozwiązania, które zostały w nim zawarte są właściwe i przyczynią się do rozwoju nie tylko obszaru rewitalizowanego, ale całej gminy Komańcza.

Cel główny i cele szczegółowe LPR

Celem opracowanego Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza jest wyeliminowanie lub zminimalizowanie negatywnych zjawisk w sferze przestrzennej, gospodarczej i społecznej oraz wyznaczenie konkretnych działań do realizacji na obszarze objętym rewitalizacją. Działania władz samorządowych gminy Komańcza oraz jej partnerów społeczno-gospodarczych będą zmierzać w kolejnych latach w kierunku podniesienia

poziomu i jakości życia mieszkańców gminy, dlatego też głównym celem Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza jest:

Aktywizacja społeczno-gospodarcza rewitalizowanych obszarów oparta na walorach turystyczno-kulturalnych.

Uszczegółowieniem celu głównego jest wyznaczenie następujących celów szczegółowych:

1. Wykreowanie gminy Komańcza jako centrum turystyczno-wypoczynkowego.
2. Tworzenie i rozwój produktów turystycznych.
3. Wzrost uczestnictwa mieszkańców obszaru rewitalizowanego w życiu kulturalnym i społecznym gminy.
4. Stworzenie programu wsparcia dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, co przyczyni się do powstawania nowych miejsc pracy.
5. Prowadzenie aktywnych działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z obszaru rewitalizowanego.
6. Podwyższenie standardu zasobów mieszkaniowych (poprzez poprawę funkcjonalności i estetyki budownictwa popegeerowskiego i przemysłowego znajdującego się na terenie objętym rewitalizacją)
7. Poprawa jakości i warunków życia mieszkańców gminy Komańcza

Powyższe przedsięwzięcia oddziałują na następujące obszary:

Obszar przestrzenny - w ramach tego obszaru nastąpi przekształcenie w zakresie zabudowy i mieszkalnictwa popegeerowskiego oraz przemysłowego mające na celu poprawę estetyki obszarów zabudowanych, poprawę warunków socjalno-bytowych mieszkańców oraz zwiększenie możliwości rozwojowych budownictwa w gminie Komańcza.

Obszar gospodarczy - realizacja Programu wpłynie na rozwój przedsiębiorczości poprzez stworzenie warunków do rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstwo, przełoży się też pozytywnie na zmniejszenie bezrobocia. Działania w sferze gospodarczej zmierzają także w kierunku dalszego zwiększania potencjału turystyczno-kulturalnego poprzez rozpropagowanie walorów gminy, wyeksponowanie wartościowych obiektów zabytkowych, ochronę dziedzictwa kulturowego i regionalnego.

Obszar społeczny - realizacja działań w sferze społecznej ma się przyczynić do zwiększenia udziału społeczności lokalnej w życiu kulturalnym gminy. Podjęte działania będą służyć wyrównywaniu szans i przeciwdziałaniu marginalizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Realizacja działań w sferze społeczno-gospodarczej przyczyni się nie tylko

do zaspokojenia potrzeb materialnych mieszkańców gminy Komańcza, ale także wpłynie pozytywnie na jakość ich życia.

Powyższe cele zostaną osiągnięte dzięki działaniom, które są względem siebie komplementarne, tzn. uzupełniają się nawzajem, aby doprowadzić do osiągnięcia założonego celu. Projekty wymienione do realizacji mają pozytywny wpływ na polityki horyzontalne Unii Europejskiej – politykę zatrudnienia, politykę równych szans, politykę rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz neutralny na politykę ochrony środowiska.

Wpływ działań LPR na polityki horyzontalne UE

Przedsięwzięcia przewidziane do realizacji w Lokalnym Programie Rewitalizacji oddziałują pozytywnie na następujące polityki horyzontalne UE:

1. **politykę równych szans** – we wszystkich operacjach inwestycyjnych będzie uwzględniona zasada równych szans:
  - kobiet i mężczyzn do pracy, o ile w wyniku realizacji projektów uda się bezpośrednio przez Beneficjenta wygenerować takie miejsca pracy,
  - dostępu do obiektów i miejsc bez względu na płeć, wiek, wykształcenie, orientację seksualną, stopień niepełnosprawności.
2. **politykę społeczeństwa informacyjnego** – każda inwestycja (o ile będzie to uzasadnione zakresem) będzie realizowana zgodnie z polityką społeczeństwa informacyjnego,
3. **politykę zatrudnienia** – projekty przewidziane do realizacji w ramach LPR będą bezpośrednio bądź pośrednio generować nowe, stałe miejsca pracy. Osiągnięcie celu głównego LPR tj. pobudzenie społeczno-gospodarcze rewitalizowanych obszarów, a także wypromowanie ich walorów turystyczno-kulturalnych przyczyni się w sposób bezpośredni do tworzenia klimatu przedsiębiorczości.

Neutralnie na:

4. **politykę ochrony środowiska** – gdyż Beneficjent będzie brał pod uwagę wpływ realizacji projektów na środowisko i uwzględni procedurę konsultacji i opiniowania Lokalnego Programu Rewitalizacji zgodnie z art. 46 i 47 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008 Nr 199 poz. 1227), która weszła w życie 15 listopada 2008 roku (zwanej ustawą OOS). Artykuł ten nakłada obowiązek przeprowadzania postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko skutków realizacji

dokumentów strategicznych (m. in. Programów w dziedzinie transportu, gospodarki wodnej, turystyki i wykorzystania terenu) opracowanych przez organy administracji. Zapisy te są przeniesieniem do prawodawstwa polskiego postanowień Dyrektywy 2001/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 czerwca 2001 r. w sprawie oceny wpływu niektórych planów i programów na środowisko.

Etapy realizacji LPR

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza został przygotowany na lata 2010-2015, obejmuje więc okres programowania 2007-2013 UE oraz lata następne, co pozwoli w sposób maksymalny na wykorzystanie dostępnych środków. Realizacja LPR została podzielona na dwa etapy.

W pierwszym etapie zakreślonym na lata 2010-2013 samorząd gminy Komańcza zamierza przede wszystkim odremontować część przemysłowego hotelu robotniczego w miejscowości Rzepedź i przystosować go do potrzeb przychodni lekarskiej. Wykonane zostaną również prace inwestycyjne polegające na przebudowie i odbudowie pozostałości po budynku byłej szkoły podstawowej w Moszczańcu na potrzeby lokali socjalnych. Dzięki tym przedsięwzięciom obiekty zlokalizowane na obszarach przemysłowych i popegeerowskich uzyskają nową funkcjonalność.

W ramach I etapu podjęte zostaną także prace mające za zadanie modernizację i remont budynków mieszkalnych zlokalizowanych na terenie osiedli popegeerowskich i przemysłowych w Czystogarbie, Moszczańcu, Rzepedzi, Łupkowie. W szczegółowym rozbiciu przewiduje się wykonanie następujących prac w ramach rewitalizacji ww. osiedli:

1. Wymiana pokrycia dachów oraz stolarki drzwiowej i okiennej w budynkach mieszkalnych na osiedlu w Czystogarbie.
2. Termomodernizacja (ocieplenie) ścian zewnętrznych budynków i stropodachów w budynkach mieszkalnych na Osiedlu A i B w Rzepedzi.
3. Ocieplenie ścian budynków i modernizacja węzłów cieplnych i wymiennikowni w budynkach mieszkalnych na Osiedlu C w Rzepedzi.
4. Wymiana pokrycia dachowego, ocieplenie dachów, utylizacja eternitu, remont przewodów kominowych i wentylacyjnych w budynkach mieszkalnych na osiedlu w Łupkowie
5. Ocieplenie budynków, wymiana pokrycia dachowego, wymiana stolarki drzwiowo-okiennej, modernizacja kotłowni w budynkach mieszkalnych na osiedlu mieszkaniowym w Moszczańcu.

W 2010 roku zostaną także rozpoczęte prace modernizacyjne w obrębie ośrodka turystycznego w Woli Michowej. W pierwszej kolejności zostanie dobudowane piętro budynku oraz sala konferencyjna. Dzięki tym przedsięwzięciom zostanie nadana nowa funkcja niewykorzystanemu dotychczas budynkowi, który stanie centrum hotelowo-konferencyjnym. Zostaną także podjęte działania zmierzające w kierunku rozwoju produktów turystycznych, polegające m.in. na utworzeniu miejsc biwakowych, parkingów i punktów widokowych oraz stworzeniu szlaku wielokulturowego, w ramach którego pokazana zostanie kultura łemkowska, żydowska i cygańska.

Na przestrzeni lat 2010-2013 zostaną także podjęte prace w Domu Rekolekcyjnym w Rzepedzi, które w głównej mierze będą sprowadzać się do termomodernizacji budynku mieszkalnego- segment A oraz wymiany dachu w części socjalnej- segment. Przedstawione powyżej prace modernizacyjne pozwolą na wykorzystanie tego budynku nie tylko do spotkań młodzieży, ale też jako bazy noclegowej dla przyjeżdżających tu turystów.

Drugi etap Lokalnego Programu Rewitalizacji został rozłożony na lata 2014-2015. Zadania II etapu będą koncentrować się na dalszej modernizacji osiedli mieszkaniowych, w szczególności zostaną wykonane następujące inwestycje:

1. Ocieplenie ścian budynków mieszkalnych w Czystogarbie.
2. Uszczelnienie kominów dymowych w budynkach mieszkalnych na Osiedlu A i B w Rzepedzi.
3. Przebudowa zewnętrznych sieci ciepłowniczych oraz remont chodników przy budynkach mieszkalnych na Osiedlu C w Rzepedzi.
4. Modernizacja instalacji C.O. i wymiana instalacji elektrycznej w pionach na klatkach schodowych w budynkach nr 22 i 23 w Łupkowie.

W ramach II etapu nastąpi wykończenie budynku ośrodka turystycznego w Woli Michowej oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej. Zostaną wytyczone trasy do uprawiania narciarstwa biegowego oraz wybudowana zostanie trasa „Dyliżansu bieszczadzkiego” powiązana z rozkładem jazdy kolejki wąskotorowej. Planowana jest również dalsza rozbudowa miejsc biwakowych i parkingów na obszarze rewitalizowanym.

Oprócz realizacji zadań typowo inwestycyjnych zostanie równoległe opracowany program promocji walorów przyrodniczych, zabytków historycznych i pozostałości po zabytkach architektonicznych znajdujących się na obszarze rewitalizacji oraz rozwoju i promocji bazy agroturystycznej zlokalizowanej na terenie objętym działaniami.

Planowane do realizacji działania zostały zlokalizowane w ramach podobszarów istotnych z punktu widzenia jakości i poziomu życia mieszkańców gminy. Na wskazanym

terenie jest w sposób bardzo silny rozwinięta funkcja mieszkaniowa, a konieczność rewitalizacji jest tu niezbędna z racji znacznej degradacji zabudowy mieszkalnej. Z drugiej zaś strony rozbudowa infrastruktury turystycznej wraz z wykorzystaniem walorów przyrodniczo-krajobrazowych i historycznych zlokalizowanych na tym obszarze są szansą na nadanie im nowych funkcji.

Znaczenie zadań wymienionych w LPR dla rozwoju gminy Komańcza

Lokalny Program Rewitalizacji jest obowiązkowym dokumentem dla gminy Komańcza przy ubieganiu się o dotację ze środków UE m.in. z „Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2013”, działanie 7.2 „Rewitalizacja obszarów zdegradowanych” i innych. Nie jest to jednak jedynie załącznik do wniosku o dofinansowanie projektu (-ów), ale realne narzędzie dla władz i mieszkańców do wykorzystania przy planowaniu i wdrażaniu konkretnych działań w obrębie obszaru rewitalizowanego. Szanse na realizację wzrastają dzięki zaangażowaniu w jego tworzenie i wdrażanie Partnerów LPR, czyli stowarzyszeń, instytucji, mieszkańców oraz przedsiębiorców zainteresowanych rewitalizacją obszarów zdegradowanych istniejących na terenie gminy Komańcza.

Rewitalizacja gminy Komańcza ukierunkowana jest na rozwój lokalny w celu zachowania jej walorów przyrodniczo-krajobrazowych i historycznych. Szczególnie ważna wydaje się kwestia podniesienia poziomu i jakości życia mieszkańców z terenów popegeerowskich i przemysłowych osiedli mieszkaniowych. Dzięki realizacji zadań związanych z modernizacją i poprawą infrastruktury technicznej nastąpi podniesienie wartości zasobów mieszkaniowych, zwiększenie estetyki otoczenia. Wpłynie to pozytywnie na wyrównywanie standardów nowych i starych zasobów mieszkaniowych na terenie całej gminy oraz będzie zapobiegać powstawaniu społecznej alienacji i dysfunkcji w zaniedbanych osiedlach. Przeprowadzenie zmian w zakresie zagospodarowania zaniedbanych osiedli wpłynie nie tylko na ich zmianę wizualną i funkcjonalną, ale przyczyni się także do wzrostu atrakcyjności całego rewitalizowanego obszaru. Przełoży się to w sposób pozytywny na chęć pozostawania młodych ludzi na terenie gminy, jako miejscu atrakcyjnym do zamieszkania.

Na terenach przemysłowych i popegeerowskich wspierane będą zadania, które będą sprzyjać rozwojowi lokalnej przedsiębiorczości, a co za tym idzie wpłyną pozytywnie na podniesienie poziomu życia mieszkańców. Wszelkie podejmowane działania, które mają na celu modernizację wyznaczonego obszaru będą zachęcać do nowych form aktywności gospodarczej.

Konieczność rewitalizacji gminy Komańcza wynika nie tylko z potrzeb mieszkańców, ale też turystów tu przyjeżdżających. Działania związane z rewitalizacją obszaru wynikają z potrzeby ożywienia ruchu turystycznego także poza samą Komańczę, tak żeby turyści mieli możliwość atrakcyjnego spędzenia czasu nie tylko w samej Komańczy, ale także w innych miejscowościach na obszarze gminy. Zaplanowane do zrealizowania działania w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej, tworzenia kolejnych produktów turystycznych są następnym krokiem w kierunku wykreowania całej gminy jako prężnie rozwijającego się ośrodka turystycznego, będącego w stanie zadowolić najbardziej wybrednego turystę. Inwestycje w ramach LPR mają służyć też zachowaniu i odnowieniu dziedzictwa kulturowego z terenu gminy (rewitalizacja cerkwi).

Realizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji ma pozytywne oddziaływanie na sferę przestrzenną, gospodarczą oraz społeczną w gminie. Jest procesem przemian, których oddziaływanie jest odczuwalne we wszystkich tych obszarach, a efektywność i trwałość rewitalizacji wpłynie pozytywnie nie tylko na zamknięty obszar, ale będzie oddziaływać na całą gminę. O powodzeniu prac w dużym stopniu decyduje skumulowanie założeń inwestycyjnych na danym obszarze, co przyczynia się do osiągnięcia odpowiedniej skali przeobrażeń. Zrealizowanie zadań wymienionych w LPR wpłynie na podniesienie potencjału rozwojowego i wzrost konkurencyjności całej gminy, ocali od zniszczenia zasoby dziedzictwa kulturowego, a także zmniejszy skalę występujących w tej chwili uciążliwych problemów społecznych.

I. CHARAKTERYSTYKA OBECNEJ SYTUACJI NA TERENIE GMINY KOMAŃCZA.

Historia Komańczy

Wieś Komańcza została założona w 1512 roku w dobrach królewskich, na podstawie przywileju lokacyjnego, który starosta sanocki Mikołaj Kamieniecki wydał Iwankowi ze Szczawnego. Zgodnie z tym przywilejem wieś miała nazywać się Krzemienna, lecz z czasem przyjęła nazwę od potoku Komańcza (dziś Barbarka). Przeprowadzona w 1565 roku lustracja królewszczyzny odnotowała w Komańczy 21 rodzin, które obrabiały 11 i $\frac{3}{4}$ łana ziemi. Ponadto obrabiany był tu jeden łan kniazia i jeden łan popowski. W XVII wieku przetoczyły się przez Komańczę dwa najazdy. Najpierw w 1657 roku wieś padła łupem wojsk Jerzego Rakoczego, po tym najeździe we wsi pozostało tylko kilka rodzin obrabiających dwa łany. W 1686 roku na Komańczę najeżdżała banda węgierskich tołhajów, straty wówczas dokonane oszacowano na 10 tys. złotych.

Ożywienie gospodarcze Komańczy nastąpiło dzięki wybudowanej w 1872 roku linii kolejowej ze Lwowa do Łupkowa, a po przebicciu tunelu pod Przełęczą Łupkowską w 1874 roku nastąpiło przedłużenie jej do Budapesztu. Ze względu na fakt, iż była to linia o dużym znaczeniu gospodarczym i militarnym dla Cesarstwa Austriackiego od początku zaprojektowano ją jako dwutorową. Jej znaczenie wzrosło, gdy w 1884 roku dołączyła w Zagórze linia podkarpacka ze Stróż. Jeszcze w okresie międzywojennym przejeżdżały tędy międzynarodowe pociągi pospieszne. Po II wojnie światowej zrujnowana w czasie walk kolej utraciła swe znaczenie.

W latach 1914-1915 przez wieś kilkakrotnie przetoczył się front wojenny. Rok 1918 zapisał się w historii miejscowości utworzeniem ruchu, który zmierzał do połączenia z niepodległą Ukrainą. Akcja, zainspirowana przez proboszcza grekokatolickiego ze wsi Wisłok Wielki, objęła swym zasięgiem około 30 okolicznych wsi. Z racji tego, że głównym ośrodkiem ruchu stała się Komańcza, w literaturze jest on określany jako „Republika Komańczańska”. W styczniu 1919 roku Polacy podjęli zdecydowaną akcję przeciwko Komańczy, chodziło im głównie o odblokowanie linii kolejowej przez Przełęcz Łupkowską. Z początku praktycznie nie napotkano oporu. W Wisłoku w ogóle nie doszło do starcia, dopiero w Komańczy doszło do walki. Po opanowaniu wsi przez Polaków rozproszeni Ukraińcy zbrali się na grzbiecie Sokolisk. Było ich około 350, 120 z nich miało karabiny, pozostali - widły, kosy i siekiery. Po przybyciu z Sanoka pociągu z oddziałem wojsk polskich oddział ukraiński rozbiegł się w panice. Przybyły pociągiem oddział polski rozpoczął

represyjne palenie zagród we wsi. Na widok pożarów milicjanci z Komańczy pobiegli ratować swój dobytek, a osamotnieni prełuczanie przerwali walkę. Tak przestała istnieć „Republika Komańczańska”.

Odkryte na początku XX wieku walory turystyczne i uzdrowiskowe Komańczy nie zostały w pełni wykorzystane na skutek wybuchu I wojny światowej. W roku 1921 Komańcza liczyła 143 domy zamieszkiwane przez 892 mieszkańców, w tym 728 grekokatolików, 90 rzymskokatolików i 74 wyznania mojżeszowego. We wrześniu 1939 roku Bieszczady, a w tym również Komańcza, znalazły się pod okupacją niemiecką, potem na mocy paktu Ribbentrop - Mołotow Niemcy podzieliły się tym regionem ze Związkiem Radzieckim. Granica przebiegała wzdłuż Sanu. Po akcji „Wisła” w 1947 roku Komańcza pozostała jedynym na terenie Bieszczadów większym skupiskiem ludności ukraińskiej. Uniknęły bowiem wysiedlenia łemkowskie rodziny kolejarzy i leśników, którzy jako fachowcy byli niezbędni do funkcjonowania gospodarki regionu. Po 1956 roku część wysiedlonych mieszkańców powróciła.

Gmina Komańcza stanowi bramę Bieszczadów od strony zachodniej. Z racji swojego położenia posiada bardzo duży, niewykorzystany w pełni potencjał do rozwoju turystyki, jest niejako na nią skazana. Jako miejscowość turystyczna Komańcza zaczęła się rozwijać już w okresie międzywojennym, powstało tu wówczas osiedle Komańcza-Letnisko, gdzie zbudowano kilka drewnianych pensjonatów. Do dziś dotrwały tylko dwa z nich. W jednym mieści się obecnie schronisko PTTK, a drugi zajmuje założony w 1928 roku Klasztor Sióstr Nazaretanek. W klasztorze przebywał w okresie od 29 października 1955 roku do 28 października 1956 roku internowany przez władze komunistyczne Prymas Polski Kardynał Stefan Wyszyński. O tym wydarzeniu zaświadcza dziś izba pamięci Ks. Kardynała. Miejsce to w ostatnich latach urosło do rangi miejsca pielgrzymkowego.

Do 2006 roku Komańcza miała trzy świątynie, po jednej dla każdego wyznania, kościółek katolicki znajdujący się przy stacji PKP. Pośrodku wsi, przy drodze do Jaślik spotkamy cerkiew grekokatolicką o wyjątkowym układzie. Jej dolną część stanowi współczesna murowana konstrukcja, a górna jest rekonstrukcją drewnianej cerkwi ze wsi Dudyńce. Jest to pierwsza konsekrowana w powojennej Polsce cerkiew, otwarta dla zwiedzających. Do niedawna najcenniejszym zabytkiem w Komańczy była drewniana cerkiew grekokatolicka z 1802 roku, od 1963 roku służąca prawosławnym. Cerkiew spłonęła 13 września 2006 roku. Była jednym z trzech egzemplarzy tzw. wschodniołemkowskiego typu budownictwa cerkiewnego (dwie pozostałe cerkwie znajdują się w Rzepedzi

i Turzańsku). Z pożaru ocalała jedynie dzwonnica i dwa drewniane krzyże, obecnie trwają prace zmierzające do odbudowania cerkwi w jej pierwotnym wyglądzie.

Gmina Komańcza to jednak nie tylko zabytki historyczne, ale także walory przyrodniczo-krajoznawcze. Komańcza jest częścią najdłuższego czerwonego szlaku bieszczadzkiego, który przez Duszatyn i Chryszczatą prowadzi do Cisnej. Szlakiem tym turyści mogą dotrzeć do chętnie odwiedzanego rezerwatu „Zwierzło” z Jeziorkami Duszatyńskimi. Przy okazji szlaków turystycznych należy wspomnieć o wyznaczonej w Komańczy ścieżce przyrodniczo-historycznej długości ok. 7 km, którą poprowadzono w ten sposób, by pokazać wszystkie walory przyrodnicze, architektoniczne i inne warte zobaczenia miejsca.

1.1. Zagospodarowanie przestrzenne

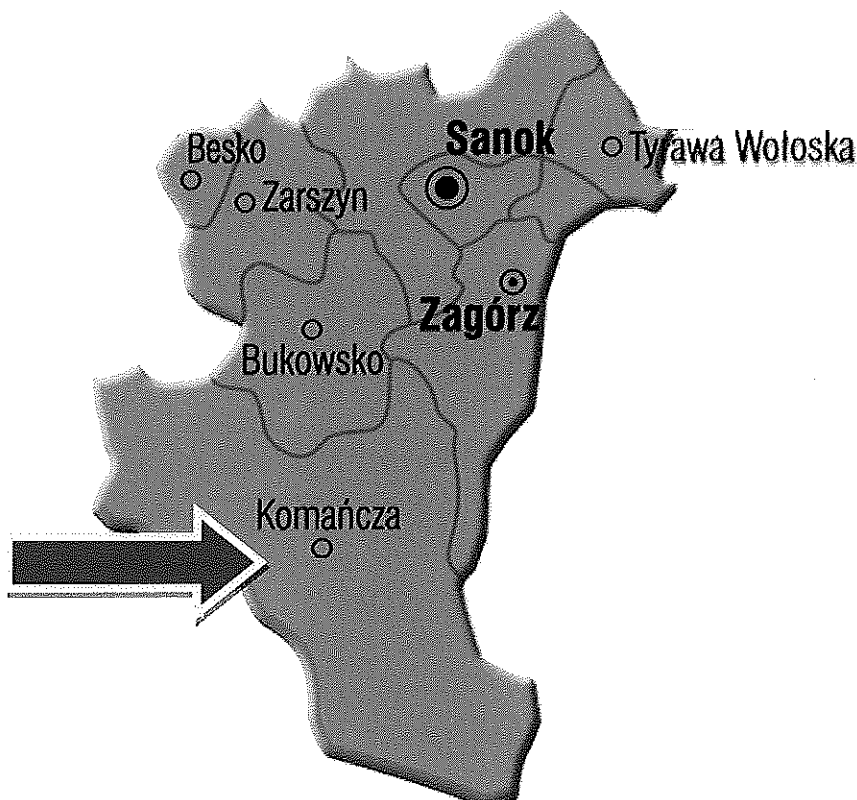
Gmina Komańcza usytuowana jest na pograniczu Beskidu Niskiego i Bieszczadów, w dolinie rzeki Osławy. Powierzchnia Gminy Komańcza wynosi 45 494 ha, co daje jej trzecie miejsce pod względem wielkości wśród gmin w Polsce. Administracyjnie obszar gminy położony jest w powiecie sanockim, w województwie podkarpackim. Od strony południowej granicę gminy wyznacza granica państwa ze Słowacją, od wschodu gmina sąsiaduje z gminą Cisna, od północnego- wschodu z gminami Baligród i Zagórz, od północy z gminami Bukowsko i Rymanów, od zachodu zaś z gminą Dukla. W skład gminy wchodzi 14 sołectw i 1 osiedle, a całość gminy zgodnie z Uchwałą Rady Gminy z 1990 roku ma status gminy ekologicznej. Urząd Gminy mieści się w miejscowości Komańcza.

Teren gminy, podobnie jak całe Bieszczady, stanowi część Karpat Zewnętrznych, które są zbudowane z tak zwanego fliszu karpackiego, czyli naprzemiennie ułożonych warstw skał osadowych morskiego pochodzenia, powstałych na dnie mórz, które zalewały te tereny przez około 100 mln lat. Gmina Komańcza charakteryzuje się bardzo dużą lesistością terenu, lasy stanowią ponad 70% jej powierzchni. Stąd też świat roślinny i zwierzęcy terenu gminy, charakterystyczny dla Karpat Wschodnich, jest niezwykle bogaty. Żyją tu jelenie, niedźwiedzie, wilki, lisy, bobry, żubry, sarny, rysie, żbiki, wydry. Spotkać też można czarnego bociana, orlika krzykliwego, czaple, dzikie gęsi i kaczki.

Z racji występowania w Komańczy wodorowo-węglowo-sodowo-siarczkowe wód mineralnych miejscowość tą zakwalifikowano w 1974 roku jako obszar posiadający potencjał do rozwoju uzdrowiska.

Położenie gminy Komańcza na mapie powiatu sanockiego

Źródło: <http://www.gminy.pl/>

Gmina Komańcza wykorzystując swoje przygraniczne położenie, na jej terenie funkcjonują obecnie 3 przejścia graniczne (drogowe w Radoszycach, kolejowe w Łupkowie, piesze w Balnicy), postawiła na aktywny rozwój współpracy polsko - słowackiej. Dzięki podpisanej 11 maja 2000 roku Umowie Partnerskiej z miastem Medzilaborce na Słowacji mieszkańcy obydwu miejscowości biorą udział w cyklicznych imprezach kulturalnych i sportowych.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy Komańcza wydzieliło na terenie gminy 2 jednostki przestrzenne o różnych możliwościach rozwojowych:

1. **Jednostka A** - strefa wzmożonej aktywności gospodarczej. Stanowi ją pas z północy na południe gminy Komańcza, który leży w obrębie Wschodniobeskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu i Obszaru Chronionego Beskidu Niskiego oraz obejmuje tereny w sąsiedztwie dróg relacji Zagórz-Szczawne-Komańcza z rozgałęzieniem na przejście graniczne ze Słowacją w Radoszycach. Głównymi funkcjami tej części gminy są funkcje osiedleńczo-usługowe, gospodarczo-przemysłowe oraz turystyczno-rekreacyjne.

2. Jednostka B - sfera przyrodniczo-turystyczna. Stanowi ją zachodnia i wschodnia część gminy obejmująca doliny Wisłoka i Osławy, powyżej ujścia Osławicy w granicach Wschodnio-Beskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu i Obszaru Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego oraz w Parkach Krajobrazowych Ciśniańsko-Wetlińskim i Jaśliskim. Głównymi funkcjami tego obszaru są funkcje ochronne oraz turystyka, leśnictwo i rolnictwo. Tu znajdują się również tereny zarezerwowane pod lecznictwo uzdrowiskowe.

1.1.1. Granice stref ochrony konserwatorskiej oraz informacja na temat pojedynczych obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Na obszarze Gminy Komańcza znajduje się 48 zabytków architektury, z których 15 zostało wpisanych w rejestr zabytków. Są to cerkwie, dzwonnice i ogrodzenia cerkiewne. Nie ma parków zabytkowych, są natomiast 23 cmentarze, z których 2 zostały wpisane w rejestr zabytków. Na terenie gminy nie obowiązują żadne strefy ochrony konserwatorskiej wpisane do rejestru zabytków, nie zostały ustanowione także strefy ochrony krajobrazu kulturowego. Do rejestru zabytków wpisane są następujące obiekty przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Obiekty z terenu gminy Komańcza wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Właściciel	Rejestr
1	Komańcza	Cerkiew	Parafia Prawosławna w Mokrem	A 171/71
2	Komańcza	Dzwonnica cerkiewna	Parafia Prawosławna w Mokrem	A 171/71
3	Komańcza	Ogrodzenie cerkiewne	Parafia Prawosławna w Mokrem	A 171/71
4	Komańcza	Klasztor Sióstr Nazaretanek	Zgromadzenie Sióstr Nazaretanek w Komańczy	A 235
5	Radoszyce	Cerkiew	Parafia Rzymsko- Katolicka w Komańczy	A 794/75
6	Radoszyce	Dzwonnica cerkiewna	Parafia Rzymsko- Katolicka w Komańczy	A 794/75
7	Radoszyce	Mur cerkiewny	Parafia Rzymsko- Katolicka w Komańczy	A 794/75
8	Rzepedź	Cerkiew	Parafia Kościoła Bizantyjsko- Ukraińskiego w Komańczy	A 795/75
9	Rzepedź	Dzwonnica cerkiewna	Parafia Kościoła Bizantyjsko- Ukraińskiego w Komańczy	A 795/75
10	Smolnik	Cerkiew	Parafia Rzymsko- Katolicka w Łupkowie	A 327/95
11	Szczawne	Dzwonnica cerkiewna	Parafia Prawosławna w Mokrem	A 79/85
12	Szczawne	Cerkiew	Parafia Prawosławna w Mokrem	A 79/85
13	Turzańsk	Dzwonnica cerkiewna	Parafia Prawosławna w Mokrem	A78/85
14	Turzańsk	Cerkiew	Parafia Prawosławna w Mokrem	A 78/85
15	Wisłok Wielki	Cerkiew	Parafia Rzymsko- Katolicka w Wisłoku Wielkim	A 326/94
16	Wisłok Wielki	Dzwonnica cerkiewna	Parafia Rzymsko- Katolicka w Wisłoku Wielkim	A 326/94
17	Wisłok Wielki	Mur cerkiewny	Parafia Rzymsko- Katolicka w Wisłoku Wielkim	A 326/94

Źródło: Wojewódzki Odział Służby Ochrony Zabytków Województwa Podkarpackiego Delegatura w Krośnie

Tabela 3 . Wykaz cmentarzy na terenie gminy Komańcza

Lp.	Miejsce	Cmentarz	Obszar [ha]	Obecnie	Stan	Rejestr
1	Balnica	grekokatolicki	0,5	nieczynny	pozostałości	
2	Czystogarb	grekokatolicki	0,46	nieczynny	pozostałości	
3	Dołżyca	grekokatolicki	0,2	nieczynny	pozostałości	
4	Duszatyn	grekokatolicki	0,2	nieczynny	pozostałości	
5	Jawornik	grekokatolicki	0,3	nieczynny	zadbany	
6	Komańcza	grekokatolicki	0,92	czynny	dobry	
7	Komańcza	rzymskokatolicki	0,85	czynny	dobry	
8	Kulaszne	grekokatolicki	0,42	czynny	dobry	
9	Łupków	grekokatolicki	0,57	nieczynny	pozostałości	
10	Maniów	grekokatolicki	0,3	nieczynny	pozostałości	
11	Mików	grekokatolicki	0,25	nieczynny	pozostałości	
12	Ostwica	grekokatolicki	0,16	nieczynny	pozostałości	
13	Radoszyce	grekokatolicki/ rzymskokatolicki	0,5	czynny	dobry	
14	Rzepedź wieś	grekokatolicki	0,45	czynny	zaniedbany	
15	Rzepedź Osiedle	rzymskokatolicki	1,22	czynny	dobry	
16	Smolnik	grekokatolicki/ rzymskokatolicki	0,3	czynny	zaniedbany	A327/95
17	Szczawne	grekokatolicki	0,19	nieczynny	pozostałości	
18	Turzańsk	grekokatolicki/ rzymskokatolicki	0,46	czynny	zaniedbany	
19	Wisłok Wielki	rzymskokatolicki	0,99	czynny	dobry	
20	Wisłok Wielki	grekokatolicki	0,4	nieczynny	pozostałości	A326/94
21	Wola Michowa	grekokatolicki	0,7	nieczynny	pozostałości	
22	Wysoczany	grekokatolicki	0,26	nieczynny	zaniedbany	
23	Zubeńsko	grekokatolicki	0,46	nieczynny	pozostałości	

Źródło: Wojewódzki Odział Służby Ochrony Zabytków Województwa Podkarpackiego Delegatura w Krośnie

1.1.2. Uwarunkowania ochrony środowiska

Obszar gminy Komańcza według koncepcji Krajowego Systemu Ekologicznego „ECONTEL PL” wchodzi w skład korytarza ekologicznego posiadającego znaczenie międzynarodowe. Kształtowanie form ochrony na terenie gminy Komańcza ma na celu

zachowanie i ochronę istniejących walorów i zasobów przyrodniczych w ich dotychczasowej formie oraz ochronę układu ciągów i węzłów ekologicznych wraz z korytarzami ekologicznymi. Zgodnie ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza wyodrębniono następujące strefy ochronne:

1. Obszary lasów i terenów otwartych - ochrona rezerwatowa (strefa I). Są to tereny o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych objęte ochroną rezerwatową lub predysponowane do objęcia ochroną prawną, z podziałem na następujące podstrefy:
  - I a - istniejące rezerваты z opracowanymi planami ochrony
  - I b - istniejące rezerваты bez planów ochrony
  - I c - projektowane rezerваты i tereny predysponowane do objęcia ochroną prawną lub innymi formami ochrony (np. leśne kompleksy promocyjne).
2. Obszary lasów wodo- i glebochronnych oraz terenów polan śród- i przyleśnych; wzmożona ochrona krajobrazowa o wysokich walorach przyrodniczych w granicach parków krajobrazowych (strefa II).
3. Obszary lasów wodo- i glebochronnych; ochrona krajobrazowa terenu o dużych walorach krajobrazowych i przyrodniczych położonego w obszarach chronionego krajobrazu i parkach krajobrazowych nie zainwestowanych (strefa III).
4. Obszary z dopuszczeniem zalesienia - ochrona krajobrazowa (strefa IV). To teren ochrony krajobrazowej o małej przydatności rolniczej, przejściowy między terenami o dużych walorach krajobrazowo-przyrodniczych, a strefą zurbanizowaną.
5. Obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej z ograniczonym prawem zabudowy – ochrona krajobrazowa (strefa V).

W granicach gminy Komańcza znajdują się następujące obszary i obiekty prawnie chronione:

1. *Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu* - obejmujący tereny północno - wschodniej i centralnej części gminy Komańcza
2. *Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego* - obejmujący tereny północno - zachodniej i centralnej części gminy Komańcza.
3. *Park Krajobrazowy Ciśniańsko-Wetliński* - utworzony w 1992 roku na mocy rozporządzenia ówczesnego Wojewody Krośnieńskiego. Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy o powierzchni 51 013, 75 ha jest częścią składową Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”, a równocześnie od strony zachodniej stanowi otulinę Bieszczadzkiego Parku Narodowego. 83% powierzchni Parku zajmują lasy, głównie bukowo-jodłowe z domieszką jaworu i świerka oraz jaworowe

z domieszką buka i las łągowy z jedynym w Bieszczadach stanowiskiem olszy czarnej (rezerwat "Olszyna Łęgowa w Kalnicy", utworzony w 1971 roku w pobliżu wsi Kalnica, o powierzchni 13,7 ha). Świat zwierząt reprezentują w Parku m.in. ryś, żbik, niedźwiedź; wśród ptaków orzeł przedni, orlik krzykliwy, płochacz halny, gadożer, nagórnik skalny. Wśród roślin występują liczne gatunki górskie i ponad 40 gatunków chronionych, m.in. goryczka orzęsiona, lulecznica kraińska, goździk kosmaty, paproć jęczyznik zwyczajny, cis. Najbardziej cenne przyrodniczo miejsca, do których można dotrzeć szlakami turystycznymi, objęto ochroną rezerwatową.

Źródło: <http://www.parkikrosno.pl/parki/cisniansko-wetlinski,park,krajobrazowy.html>

4. *Jaśliski Park Krajobrazowy* zajmujący powierzchnię 25 288 ha stanowi od wschodu otulinę dla Magurskiego Parku Narodowego, chroni wschodnią część Beskidu Niskiego. Obszary leśne parku to głównie naturalne zbiorowiska buczyny karpackiej porastające najwyższe wzniesienia: Piotruś (727 m n.p.m.), Kamień (863 m n.p.m.), Tokarnia (695 m n.p.m.), Kanasiówka (823 m n.p.m.) i Danawa (840 m n.p.m.). Rozległe obszary łąk stanowią dogodny siedlisko dla ptaków drapieżnych, z których występują tu m.in. orzeł przedni, orlik krzykliwy, myszołów zwyczajny i jastrząb. W Parku występują naturalne stanowiska cisa pospolitego chronione w postaci rezerwatów przyrody "Modrzyna" i "Wadernik". Rangę rezerwatu przyrody posiada także przełom Jasiołki (rez. "Przełom Jasiołki") pomiędzy Piotrusiem a Ostrą oraz kompleks leśny "Kamień nad Jaśliskami". Tereny Parku posiadają bogatą historię

związaną z położeniem tych obszarów przy szlaku handlowym ("winnym") z Polski na Węgry.

Źródło: <http://www.parkikrosno.pl/parki/jasliski,park,krajobrazowy.html>

5. Rezerwaty przyrody istniejące w obrębie parków krajobrazowych:

- *Rezerwat ścisły „Zwiezłó”* o powierzchni 1,89 ha znajduje się na terenie wsi Dusztyn, gmina Komańcza. Przedmiotem ochrony jest osuwisko powstałe w 1907 roku na zachodnim zboczu Chryszczatej. W wyniku długotrwałych deszczów warstwy łupków tak mocno nasiąkły, że stały się idealną powierzchnią poślizgową dla mas skalnych. Osunęły się one w dół porywając ze sobą 150-letni las. W ten sposób przemieściło się ponad 10 mln m³ skał i w kilku miejscach przegradzone zostało koryto Olchowatego. Utworzyły się wówczas trzy górskie jeziora, z których czołowe, najmniejsze już nie istnieje. W skład rezerwatu wchodzi Jezioro Górne (1,44 ha, 701 m n.p.m.) i Jezioro Dolne (0,45 ha, 683 m n.p.m.). Miejscowa ludność nazwała to miejsce diabelskim uroczyskiem „Zwiezłó”. Od tego określenia wziął nazwę rezerwat, który powstał w 1957 roku. Ewenementem na tej wysokości jest występowanie w szacie roślinnej gatunków wodnych i szuwarowych, takich jak rdestnica pływająca, skrzyp bagienny, pałka szerokolistna, wierzba uszata.
- *„Źródliška Jasiołki”* utworzony w 1994 roku, o powierzchni 1 562,30 ha jest częściowym rezerwatem leśnym. Przedmiot ochrony stanowią źródliskowe

odcinki Jasiołki i Wisłoka, starodrzew leśny i zespoły łąkowo-pastwiskowe dawnej - nie istniejącej dziś wsi Jasiel.

6. Rezerваты przyrody istniejące poza granicami parków krajobrazowych:

- „Przełom Osławy pod Duszatynem” - częściowy rezerwat leśny utworzony w 2000 roku zajmuje powierzchnię 322,45 ha, składa się na niego odcinek przełomowy doliny Osławy wraz z otaczającym drzewostanem bukowo-jodłowym.
- „Bukowica”- częściowy rezerwat leśny utworzony w 1996 roku o powierzchni 292,92 ha. Przedmiotem ochrony jest kompleks leśny w paśmie górskim Bukowicy, całkowicie w reglu dolnym (regłowa buczyna karpacka z szeregiem gatunków chronionych i rzadkich występujących w runie - 21 z nich podlega ochronie gatunkowej).

7. Pozostałe obiekty przyrodnicze znajdujące się na terenie gminy Komańcza, podlegające ochronie prawnej, to pomniki przyrody:

- Cis - kompleks leśny „Szlachty” – Moszczaniec,
- Jesion - wyniosły „Konfederat” – Radoszyce,
- Kaskada wodna na potoku Dołżyczka w Komańczy.

Planowane jest powołanie do życia następujących terenów chronionych i pomników przyrody:

1. Rezerваты przyrody:

- „Kamień”- powierzchnia 92 ha;
- „Dolina Potoku Olchowatego” – powierzchnia 831,84 ha;
- „Przełom Osławy pod Mokrem” - częściowo w gminie Komańcza, powierzchnia w granicach gminy 195,45 ha;
- „Las jodłowy pod Rzepedzią” - powierzchnia 205,64 ha;
- „Dolina Potoku Izwor” - powierzchnia 493,39 ha;
- „Szachty” - powierzchnia 223,64 ha.

2. Inne formy ochrony prawnej:

- Proponowany pomnik przyrody nieożywionej - wodospad na potoku Olchowaty;
- Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy w obrębie Polany Surowicze i Surowica;
- Użytki ekologiczne - projektowane w celu utrzymania biotopu przyrodniczo-leśnego, będą obejmować podmokłe łąki i łąki śródleśne.

- Stanowiska dokumentacyjne przyrody nieożywionej w Wisłoku Wielkim i Polanach Surowicznych.

Natura 2000

Obszar gminy Komańcza jest objęty Europejską Siecią Ekologiczną Natura 2000. Celem utworzenia sieci Natura 2000 jest zachowanie zarówno zagrożonych wyginięciem siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt w skali Europy, ale też typowych, wciąż jeszcze powszechnie występujących siedlisk przyrodniczych. Podstawą prawną tworzenia sieci Natura 2000 jest dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków i dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, które zostały transponowane do polskiego prawa, głównie do ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

Na terenie Gminy Komańcza znajdują się:

- Specjalny Obszar Ochrony (SOO), wyznaczony na podstawie Dyrektywy Siedliskowej (Dyrektywa z dnia 21 maja 1992 r. nr 92/43/EWG o ochronie naturalnych siedlisk oraz dziko żyjącej fauny i flory), a mianowicie obszar „Bieszczady” (kod obszaru PLC180001).
- Obszar Specjalnej Ochrony (OSO), dla którego podstawę prawną stanowi Dyrektywa Ptasia (Dyrektywa z dnia 2 kwietnia 1979 r. nr 79/409/EWG o ochronie dziko żyjących ptaków), a mianowicie „Beskid Niski” (kod obszaru PLB180002).
- Proponowany specjalny obszar ochrony siedlisk „Dorzecze Górnego Sanu” (kod obszaru PLH18_07), dla którego podstawę prawną stanowi ustawa o ochronie przyrody z dnia 14.04.2004 r. (Dz. U. Nr 92 poz. 880 z późn. zm.).

Najważniejszymi instrumentami realizacji celów sieci Natura 2000 są oceny oddziaływania na środowisko oraz plany ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków, dla których utworzono obszar Natura 2000. Działania ochronne winny uwzględniać wymogi gospodarcze, społeczne i kulturowe oraz cechy regionalne i lokalne danego obszaru Natura 2000.

Wody

Cały obszar gminy Komańcza położony jest w dorzeczu rzeki Wisły poprzez dorzecze rzeki San. Teren gminy obejmuje źródliska i górny bieg Wisłoka oraz Osławy z Osławicą, które wraz z dopływami tworzą system wód powierzchniowych w gminie. Gęstość sieci rzecznej jest duża i mało zróżnicowana przestrzennie. Jest to wynikiem dużych

opadów, urozmaiconej rzeźby terenu i słabej przepuszczalności podłoża. Wody powierzchniowe Wisłoka na dopływie do zbiornika w ocenie rocznej w zakresie wskaźników bakteriologicznych odpowiadają III klasie czystości. Natomiast Oslawa w ocenie rocznej w zakresie wskaźników fizykochemicznych odpowiada II klasie powyżej Oslawicy, a na wysokości Szczawnego III klasie. Wody podziemne występujące na terenie gminy Komańcza położone są w obrębie górsko-wyżynnej prowincji hydrologicznej. Są to głównie wody zbiornika czwartorzędowego występujące w ośrodku porowatym. Dolina rzeki Wisłok tworzy zbiornik wód podziemnych zaliczany do głównych zbiorników wód podziemnych w regionie (przyszłościowe źródło zaopatrzenia w wodę pitną). Dlatego wymaga on szczególnej ochrony w obrębie strefy wysokiej ochrony w zakresie gospodarki wodno-ściekowej i odpadami.

Surowce i wody mineralne

W granicach Gminy Komańcza znajdują się udokumentowane złoża piaskowców cergowskich i krośnieńskich. W chwili obecnej uruchomione jest jedynie złożo Z7 „Wysoczany”. Pozostałe złoża nie są eksploatowane. Są to złoża:

- Z1- „Moszczaniec”
- Z2- „Jawornik”
- Z3 – „Komańcza”
- Z4- „Komańcza II”
- Z5- „Komańcza III”
- Z6- „Krymieniec”
- Z8- „Szczawne-Kulaszne”

W obrębie gminy Komańcza występują także wody mineralne, które mogą być wykorzystane w leczeniu uzdrowiskowym. Są to wody trzeciorzędowe typu wodorowęglanowo-siarczkowe, naturalne ich wypływy usytuowane są wzdłuż lewego brzegu Oslawicy. Wydajność trzech głównych źródeł wynosi 5÷20 l/min.

1.1.3. Własność gruntów i budynków

Niezwykle ważne dla procesu planowania jest określenie struktury własności gruntów i budynków na obszarze rewitalizowanym. Poniższa tabela przedstawia nr działek, obecne ich zagospodarowanie oraz strukturę własności gruntów i budynków.

Tabela 4. Struktura własnościowa obiektów i terenów zgłoszonych do rewitalizacji w ramach LPR

L.p.	Nr działki	Obecne zagospodarowanie	Struktura własności gruntu i budynków
1	170/2	Hotel robotniczy w Rzepedzi	Samorząd Gminy
2	24/7	Lokale socjalne w budynku byłej szkoły podstawowej w Moszczańcu	Samorząd Gminy
3	156/8	Dom Rekolekcyjny w Rzepedzi	Kuria Metropolitarna w Przemysłu
4	50/1	Ośrodek turystyczny w Woli Michowej	„Fundacja Promocji i Rozwoju Bieszczad”
5	147	Cerkiew w Smólniku	Parafia Rzymsko Katolicka p.w. Św. Ap. Piotra i Pawła w Łupkowie
6	15/50,15/56, 15/59,15/60, 15/71, 15/138	Osiedle mieszkaniowe w Moszczańcu	Mieszkańcy i członkowie Wspólnoty Mieszkaniowej w Moszczańcu
7	214/5	Osiedle mieszkaniowe C w Rzepedzi	Spółdzielnia Mieszkaniowa w Lesku
8	173/1,2,3,4,6, 173/10, 165/29, 31, 33,35,170/1,2,3,4,5,6,7, 172/27,28,29,30,31,32,33,34,3 536,37,38,39,40,41, 173/8	Osiedla mieszkaniowe A i B w Rzepedzi	Spółdzielnia Mieszkaniowa w Rzepedzi
9	9/8,68/72, 68/77,68/80, 68/81, 68/82	Osiedle mieszkaniowe w Czystogarbie	Mieszkańcy i członkowie Wspólnoty Mieszkaniowej w Czystogarbie
10	25/11,25/14, 25/4Bi, 25/27, 25/28, 25/29, 25/30, 26/2	Osiedle mieszkaniowe w Łupkowie	Mieszkańcy i członkowie Wspólnoty Mieszkaniowej w Łupkowie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Komańcza

1.1.4. Infrastruktura techniczna

Zaopatrzenie w wodę

Gminne Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. rozpoczęło swoją działalność 01.05.1999 roku, właścicielem 100% udziałów przedsiębiorstwa jest gmina Komańcza. Przedmiotem działalności GPGK Sp. z o.o. na terenie gminy jest:

- Uzdatnianie i dostawa wody dla odbiorców będących w sieci wodociągów.

- Odbiór i oczyszczanie ścieków pochodzących od dostawców przyłączonych do sieci kanalizacji ściekowej GPGK i ścieków pochodzących ze zbiorników bezodpływowych.
- Usuwanie odpadów stałych z terenu gminy Komańcza na składowisko w Radoszycach.
- Unieszkodliwianie odpadów na składowisku w Radoszycach.
- Usługi związane z działem wodociągowo – kanalizacyjnym.

Wskaźnik 42,6% ogółu mieszkańców gminy korzystających z sieci wodociągowej i 52,7% ogółu ludności korzystających z sieci kanalizacji sanitarnej świadczy o niewystarczającym zaspokojeniu potrzeb w tym zakresie.

We władaniu GPGK Sp. z o.o. znajduje się sieć wodociągowa o łącznej długości 19,2 km, 1,8 km przyłączy, która obsługuje 107 budynków wielorodzinnych i jednorodzinnych z terenu gminy Komańcza. Zaopatrzenie w wodę następuje z ujęć wody powierzchniowych i głębinowych. GPGK Sp. z o.o. eksploatuje 3 studnie w Jaworniku o łącznej wydajności 140 m³/d (2 szt. o głębokości 60 m p.p.t 1 sztukę o głębokości 48 m p.p.t.) i 1 w Komańczy o głębokości 30 m p.p.t., która zaopatruje w wodę m.in. Urząd Gminy i Ośrodek Zdrowia. Na terenie gminy zlokalizowane są następujące ujęcia wód:

- ujęcie wody w Moszczańcu- powierzchniowe, obsługuje 230 mieszkańców
- ujęcie wody Czystogarbie- powierzchniowe, obsługuje 196 mieszkańców Czystogarbu i około 40 mieszkańców Wisłoka
- ujęcie wody w Komańczy- głębinowe, obsługuje 39 mieszkańców
- ujęcie wody w Łupkowie- powierzchniowe, obsługuje 400 mieszkańców Łupkowa i około 30 mieszkańców Smolnika
- ujęcie wody w Szczawnem- powierzchniowe, obsługuje 30 mieszkańców
- ujęcie wody w Wysoczanach- powierzchniowe, obsługuje 38 mieszkańców
- ujęcie wody w Jaworniku- głębinowe, obsługuje 1150 mieszkańców Jawornika i Turzańską

Oprócz GPGK Sp. z o.o. własną sieć wodociągową posiada Spółdzielnia Mieszkaniowa w Szczawnem (ujęcie powierzchniowe), Nadleśnictwo Komańcza osiedle „Wietnam” i Wspólnota Osiedla Nadleśnictwa (ujęcie Mików).

Kanalizacja

Na terenie gminy Komańcza działa 39 oczyszczalni ścieków obsługujących pojedyncze obiekty lub też znaczne części miejscowości. Ponadto ścieki z pozostałych

gospodarstw indywidualnych są odprowadzane do zbiorników bezodpływowych lub poprzez osadniki do gruntów, cieków wodnych i rowów przydrożnych. Łączna długość sieci kanalizacji sanitarnej komunalnej na terenie gminy Komańcza wynosi 21,1 km i 5,9 km przyłączy, do których podłączonych jest 268 budynków wielorodzinnych i jednorodzinnych. Ogółem w 2008 roku z kanalizacji korzystało 2700 mieszkańców gminy. GPGK Sp. z o.o. obsługuje 6 oczyszczalni ścieków o łącznej nominalnej przepustowości 1 127 m³/d i obciążeniu 281 m³/d. Są to przeważnie stare oczyszczalnie biologiczno – mechaniczne, gdzie zachodzi konieczność remontowania i modernizowania większości z nich, a zwłaszcza oczyszczalni ścieków w Rzepedzi ze względu na przestarzałą technologię oczyszczania ścieków i częstotliwość awarii. Oczyszczalnie ścieków zarządzane przez GPGK Sp. z o.o.:

- Moszczaniec – wydajność 200 m³/d, obecne obciążenie 63,0 m³/d obsługuje 230 mieszkańców i Zakład Karny
- Czystogarb - wydajność 100 m³/d, obecne obciążenie 9,32 m³/d, obsługuje 196 mieszkańców
- Łupków - wydajność 150 m³/d, obecne obciążenie 19,0 m³/d obsługuje 370 mieszkańców
- Szczawne - wydajność 100 m³/d, obecne obciążenie 2,7 m³/d 2 obsługuje 30 mieszkańców
- Komańcza - wydajność 215 m³/d, obecne obciążenie 53,6 m³/d, obsługuje 680 mieszkańców
- Rzepedź i Turzańsk - wydajność 150 m³/d, obecne obciążenie 76,7 m³/d obsługuje 1120 mieszkańców.

Poza oczyszczalniami, którymi zarządza GPGK Sp. z o.o. na terenie gminy funkcjonują następujące oczyszczalnie w:

- Łupkowie- administrowana przez Zakład Karny Łupków, oczyszcza ścieki z Zakładu Karnego i 2 wielorodzinnych budynków mieszkalnych
- Komańczy- administrowana przez Nadleśnictwo Komańcza, oczyszcza ścieki z osiedla „Wietnam”
- Mikowie- administrowana przez Nadleśnictwo Komańcza, oczyszcza ścieki z byłego osiedla leśnego w Mikowie
- Szczawnem- administrowana przez Spółdzielnię Mieszkaniową Szczawne, oczyszcza ścieki z 11 wielorodzinnych budynków mieszkalnych
- Turzańsku- 32 szt. przydomowych oczyszczalni ścieków.

Gospodarka odpadami

GPGK Sp. z o.o. prowadzi na terenie gminy Komańcza gospodarkę odpadami, zajmuje się też usuwaniem odpadów płynnych ze zbiorników przydomowych. Programem usuwania odpadów objętych jest 98% ludności gminy Komańcza. Na terenie gminy jest rozstawionych 280 szt. pojemników służących do czasowego gromadzenia odpadów, z czego 175 szt. przeznaczonych jest na odpady segregowane (plastik, szkło przezroczyste i kolorowe, makulatura), a 105 szt. na odpady ogólne, zmieszane. Oprócz pojemników należących do GPGK Sp. z o.o. na terenie gminy funkcjonują też pojemniki, które stanowią własność m.in. Zakładu Karnego w Łupkowie, Klasztoru Sióstr Nazaretanek w Komańczy, GS Komańcza, łącznie 17 szt. Odpady gromadzone są w pojemnikach V- 1,1, V-1,8 oraz kontenerach KP-7. Wywożone są według opracowanego harmonogramu, minimum 1 raz w miesiącu, a w miesiącach letnich, jeżeli zapełni się choć jeden z rozstawionych pojemników wywóz następuje wcześniej i opróżniane są wszystkie pojemniki rozstawione w danej wsi. Natomiast wywóz odpadów komunalnych z kontenerów KP-7 odbywa się po ich napełnieniu i po zgłoszeniu o potrzebie wywozu. Zebrane odpady komunalne z terenu gminy Komańcza deponowane są na składowisku odpadów komunalnych w Radoszycach, które zostało wybudowane przez gminę i oddane do eksploatacji 30.06.1995r. Wysypisko przyjmuje odpady komunalne pochodzące od mieszkańców gminy. Zarezerwowany teren pod wysypisko obejmuje 10,6 ha, w 1 etapie budowy składowiska wykorzystano 1,5 ha ogólnej powierzchni działki. Składowisko posiada zatwierdzoną instrukcję eksploatacji i zezwolenie na unieszkodliwianie odpadów oraz na odprowadzanie oczyszczonych ścieków, które utrzymuje ważność do 5 maja 2013 roku. Z powodu stopniowego zapełnienia składowiska w Radoszycach przewidziane jest jego zamknięcie w 2010-2011 roku. Nie przewiduje się jego rozbudowania ze względu na zaostrenie wymagań jakim winny odpowiadać składowiska odpadów. Po jego zamknięciu odpady komunalne zmieszane transportowane będą na najbliższe składowiska.

Ciepłownictwo

Istniejąca kotłownia komunalna zasila jedno spółdzielcze osiedle „C” w Rzepedzi oraz jedna kotłownia obsługująca Zakład BPPZ. Na pozostałym obszarze gminy nie przewiduje się zbiorowego zasilania w energię ciepłą.

Zaopatrzenie w gaz

W chwili obecnej gmina Komańcza nie posiada czynnej sieci gazowej. Około 60% mieszkańców korzysta z gazu bezprzewodowego. W perspektywie, po wybudowaniu gazociągu w gminie Zagórz, będzie możliwość zgazyfikowania części wsi w gminie

Komańcza. Ze względu jednak na walory przyrodnicze i stan środowiska docelowo cała gmina powinna mieć możliwość korzystania z gazu bezprzewodowego.

Zaopatrzenie w energię elektryczną

Gmina Komańcza jest w 99% zelektryfikowana. Zaopatrywana jest liniami elektroenergetycznymi średniego napięcia 30 kV poprzez stacje transformatorowe 30/0,4 kV. Funkcjonujący system linii energetycznych i stacji transformatorowych wymaga jednak ciągłej rozbudowy i modernizacji.

Komunikacja i infrastruktura drogowa

Głównymi zewnętrznymi powiązaniem komunikacyjnymi gminy Komańcza są kierunki:

1. Drogowe w systemie transportowym regionalnym:

- Komańcza - Tylawa (w Tylawie w kierunku na Rzeszów i Barwinek)
- Komańcza - Zagórz (w Zagórz z kierunkiem na Sanok i Ustrzyki Dolne)
- Komańcza - Ustrzyki Górne
- Szczawne - Sieniawa

2. Drogowe w systemie lokalnym:

- Rzepedź - Kalnica- Baligród
- Prusiek - Niebieszczany- Wysoczany

3. Kolejowe:

- Komańcza - Łupków- przejście graniczne (Słowacja)
- Komańcza - Zagórz, a dalej Rzeszów, Warszawa, Kraków, Katowice oraz Krościenko z przejściem granicznym na Stryj (Ukraina)

Zgodnie z danymi z Głównego Urzędu Statystycznego na koniec 2008 roku w obrębie powiatu sanockiego znajdowało się 634,4 km dróg publicznych gminnych oraz 502,5 km dróg publicznych powiatowych.

Tabela 5. Drogi gminne w powiecie sanockim według typu nawierzchni

Drogi o nawierzchni twardej	km	214,1
Drogi o nawierzchni twardej ulepszonej	km	203,3
Drogi o nawierzchni gruntowej	km	215,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 6. Drogi powiatowe według typu nawierzchni.

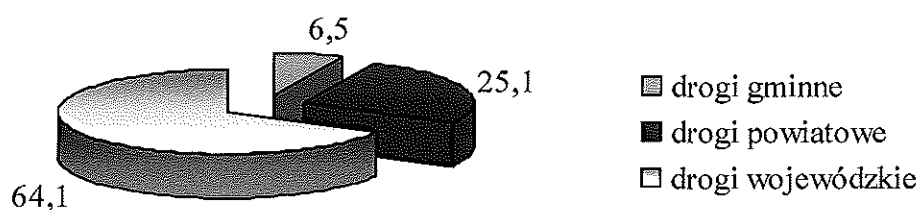
Drogi o nawierzchni twardej	km	239,6
Drogi o nawierzchni twardej ulepszonej	km	235,7
Drogi o nawierzchni gruntowej	km	27,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Łączna długość utwardzonych dróg na terenie gminy wynosi 95,7 km. Rozkład dróg według własności w gminie Komańcza przedstawia się następująco:

- 64,1 km dróg wojewódzkich
- 25,1 km dróg powiatowych
- 6,5 km dróg gminnych

Wykres 1. Drogi w gminie Komańcza w km wg własności

Źródło: Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych 2009

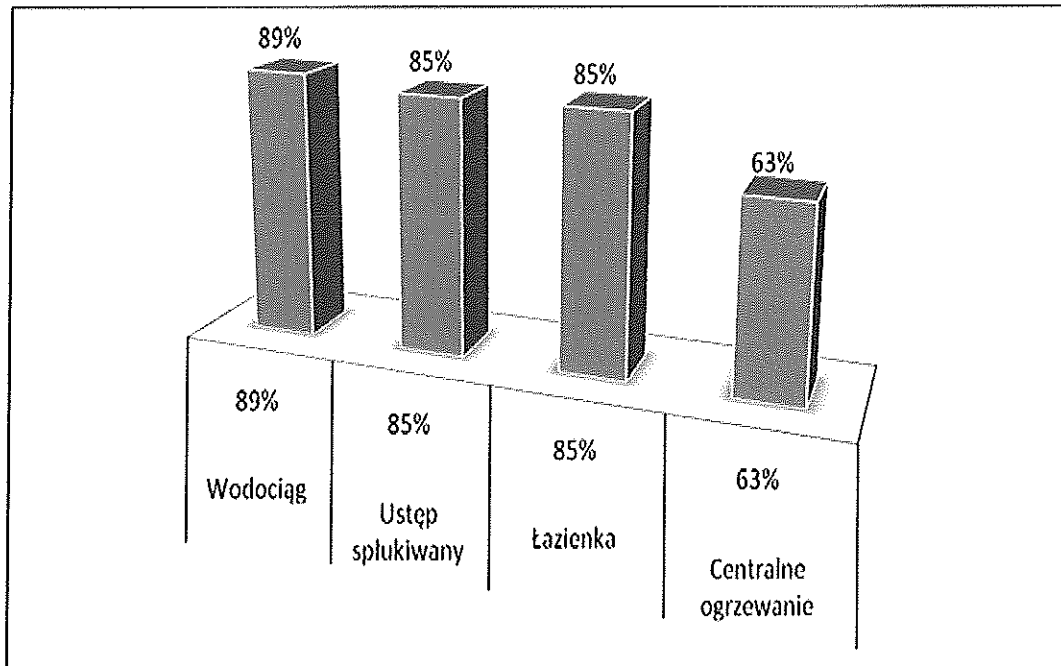
Obecna sieć dróg nie w pełni spełnia potrzeby mieszkańców, zarówno pod względem jakości, jak i ilości. Odległość od Urzędu Gminy do najdalej położonej wsi wynosi 25 km. Dbłość o szlaki komunikacyjne jest ważnym elementem rozwoju gminy. Możliwość łatwego poruszania się po drogach zachęca inwestorów oraz turystów.

Zasób mieszkaniowy

Gmina Komańcza wg danych GUS z 2008 roku posiada 1 505 mieszkań, o łącznej powierzchni 100 002 m², na które składa się 5 432 izb. Przeciętna wielkość mieszkania to 66,4 m², gdzie na 1 osobę przypada około 19,5 m². 89% ogółu mieszkań ma doprowadzoną sieć wodociągową, 85% mieszkań posiada łazienkę i ustęp splukiwany, a 63% jest wyposażonych w centralne ogrzewanie.

Wykres 2. Wyposażenie mieszkań w instalacje techniczno-sanitarne w gminie Komańcza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Z przedstawionej poniżej tabeli wynika, że największe zasoby mieszkaniowe posiadają osoby fizyczne, w ich rękach jest 71,03% mieszkań, pozostałe zasoby mieszkaniowe należą do spółdzielni mieszkaniowych 19,89% i zakładów pracy 7,21%. Zasoby komunalne stanowią 1,34% całości zasobów mieszkaniowych gminy.

Tabela 7. Zasoby mieszkaniowe gminy Komańcza według form własności

Wyszczególnienie	Jednostka	2007
Ogółem		
Mieszkania	mieszkanie	1 498
Izby	izba	5 394
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	98 948
Zasoby gminy (komunalne)		
Mieszkania	mieszkanie	20
Izby	izba	36
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	665
Zasoby spółdzielni mieszkaniowych		
Mieszkania	mieszkanie	298
Izby	izba	931
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	14 980
Zasoby zakładów pracy		
Mieszkania	mieszkanie	108
Izby	izba	363
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	6 517
Zasoby osób fizycznych		
Mieszkania	mieszkanie	1 064
Izby	izba	4 037
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	76 293
Zasoby pozostałych podmiotów		
Mieszkania	mieszkanie	8
Izby	izba	27
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	493

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna skoncentrowana jest przede wszystkim na osiedlach mieszkaniowych zlokalizowanych na terenach popegeerowskich i przemysłowych. Zasób mieszkaniowy na terenie obszaru rewitalizowanego jest w bardzo złym stanie technicznym. W większości stanowią go budynki wybudowane przed 1989 rokiem, zrealizowane w technologii wielkiej płyty, którą zaliczono do wady technologicznej. Współczynnik przenikania ścian i stropów jest bardzo wysoki, a przewody kominowe są nieszczelne, w zasadzie wszystkie budynki wymagają kapitalnych remontów. Jednym z kryteriów, który predysponuje obszar do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi jest niski poziom zasobu mieszkaniowego. Wielkość tego wskaźnika na poszczególnych obszarach rewitalizacji obrazuje tabela poniżej.

Tabela 8. Liczba budynków wybudowanych przed 1989 r. w stosunku do ogólnej liczby budynków

Kryterium wartości zasobu mieszkaniowego				
Obszar	Ogólna liczba budynków	Liczba budynków wybudowanych przed 1989 rokiem	Wartość wskaźnika	Kwalifikowalność do rewitalizacji
Obszar I (Moszczaniec)	10	10	100%	Tak
Obszar II (Czystogarb, Rzepedź)	34	34	100%	Tak
Obszar III (Smolnik, Łupków, Wola Michowa)	9	8	88%	Tak

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Komańcza

1.1.5. Identyfikacja problemów

Na podstawie analizy infrastruktury technicznej w gminie Komańcza zidentyfikowane zostały następujące problemy:

1. Niedostateczny rozwój infrastruktury technicznej.
2. Niski poziom wartości zasobu mieszkaniowego.
3. Pogarszający się stan infrastruktury drogowej oraz wyeksploatowana infrastruktura komunikacyjna.
4. Niewystarczające wykorzystanie potencjału związanego z obiektami zabytkowymi i walorami przyrodniczo-krajobrazowymi (brak rozbudowanej infrastruktury turystycznej).
5. Brak zintegrowanego systemu obsługi ruchu turystycznego.
6. Niski poziom atrakcyjności przestrzeni publicznej dla potrzeb mieszkańców i turystów.

1.2. Gospodarka

1.2.1. Główni pracodawcy – struktura i trendy

Do głównych pracodawców działających na terenie gminy Komańcza należą:

1. Zakład Przemysłu Drzewnego „Nowy Styl” w Rzepedzi.
2. Urząd Gminy w Komańczy
3. Zespół Szkół w Komańczy
4. Zespół Szkół w Rzepedzi
5. Publiczne Gimnazjum w Wisłoku Wielkim
6. Szkoła Podstawowa w Szczawnem
7. Szkoła Podstawowa w Nowym Łupkowie
8. Publiczna Szkoła Podstawowa w Wisłoku Wielkim.
9. Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Komańczy.
10. Nadleśnictwo Komańcza.
11. „Drewstol” Sp. J. w Łupkowie.
12. Zakład Karny w Łupkowie.
13. Agencja Nieruchomości Rolnych w Szczawnem.

1.2.2. Struktura podstawowych branż gospodarki znajdującej się na terenie gminy - trendy

Analizując liczbę podmiotów na terenie gminy Komańcza według rodzaju prowadzonej działalności zauważyć można, że zdecydowanie dominują podmioty gospodarcze należące do sekcji rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo. Na koniec 2008 r. zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego w tej sekcji zarejestrowanych było 85 jednostek gospodarczych (co stanowi 28,33% ogółu podmiotów). Kolejnymi branżami na mapie gospodarczej gminy są handel hurtowy i detaliczny - 50 jednostek gospodarczych (16,6%), obsługa nieruchomości w liczbie 29 jednostek (9,6%) oraz hotele i restauracje - 27 podmiotów gospodarczych (9%). Szczegółowy obraz przedsiębiorczości w gminie Komańcza prezentuje poniższa tabela.

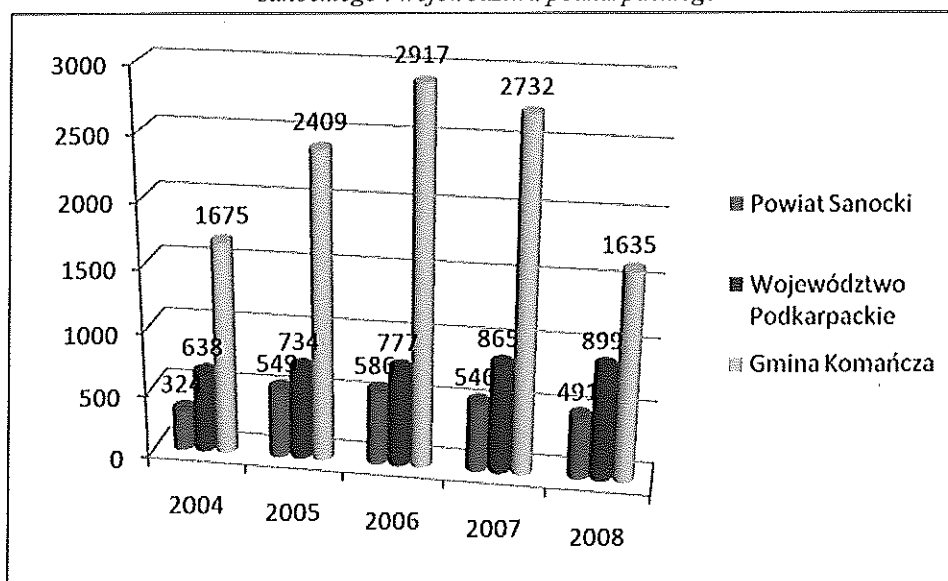
Tabela 9. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze regon wg sekcji PKD 2004 w gminie Komańcza, stan na dn. 31.12.2008 r.

Wyszczególnienie	Liczba przedsiębiorstw
Ogółem	300
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	85
Górnictwo	1
Przetwórstwo przemysłowe	23
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	1
Budownictwo	14
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	50
Hotele i restauracje	27
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	19
Pośrednictwo finansowe	4
Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	29
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne	9
Edukacja	8
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	7
Działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała	23

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Gmina Komańcza posiada dobre warunki dla rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku. Wyjątkowo atrakcyjne walory przyrodniczo-krajobrazowe, stosunkowo czyste powietrze oraz szlaki turystyczne w obszarach objętych ochroną stwarzają szczególnie korzystne warunki dla rozwoju tej branży gospodarki. W ostatnich latach bardzo prężnie rozwijają się na obszarze gminy gospodarstwa agroturystyczne, prowadzone w oparciu o gospodarstwa rolne. Obecnie na terenie gminy Komańcza usługi agroturystyczne świadczy około 50 gospodarstw. Wśród mieszkańców gminy notuje się też duże zainteresowanie produkcją zdrowej żywności, już 7 gospodarstw posiada certyfikat gospodarstwa ekologicznego, a 15 oczekuje na jego nadanie.

Wykres 3. Udzielone noclegi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

1.2.3. Ilość podmiotów gospodarczych i osób zatrudnionych w danych sektorach - trendy

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego na koniec grudnia 2008 roku w gminie Komańcza działalność prowadziło 300 podmiotów gospodarki narodowej, z czego 281 podmiotów stanowił sektor prywatny, w tym 233 podmioty to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

Tabela 10. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze regon według sektorów własnościowych w gminie Komańcza stan na dn. 31.12.2008

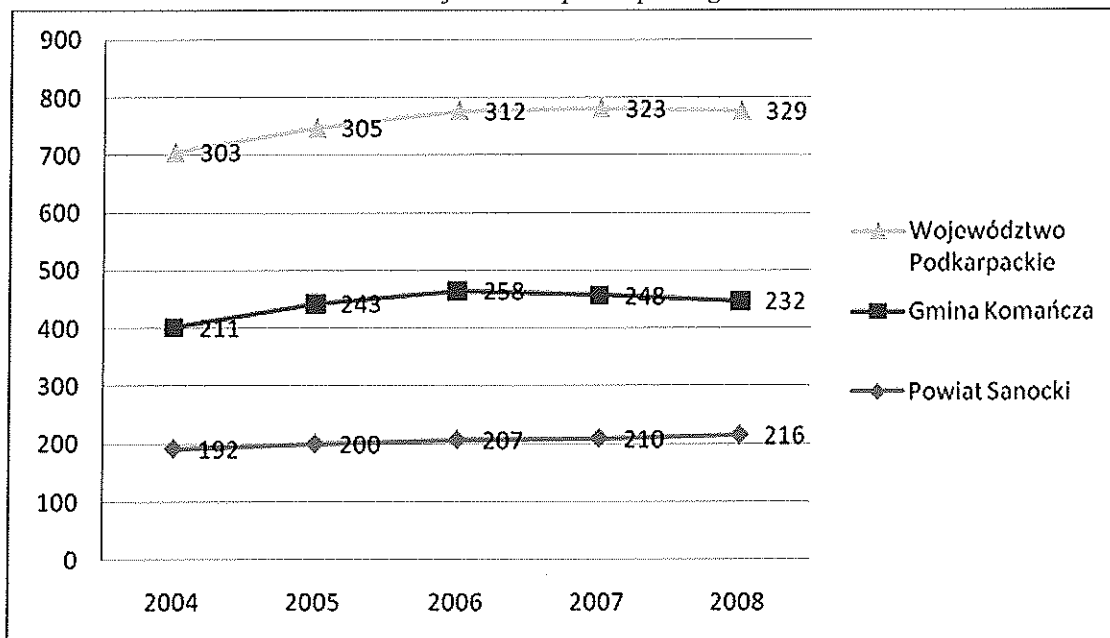
Sektor publiczny	Jednostka gospodarcza
Podmioty gospodarki ogółem	19
Państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego ogółem	14
Spółki handlowe	1
Sektor prywatny	Jednostka gospodarcza
Podmioty gospodarki ogółem	281
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	233
Spółki handlowe	2
Spółdzielnie	5
Stowarzyszenia i organizacje pozarządowe	11

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Na kształt i wielkość lokalnego rynku pracy ma przede wszystkim wpływ liczba podmiotów gospodarczych i osób w nich zatrudnionych. Według danych Głównego Urzędu

Statystycznego na koniec roku 2008 w gminie Komańcza odnotowano 1 189 osób pracujących.

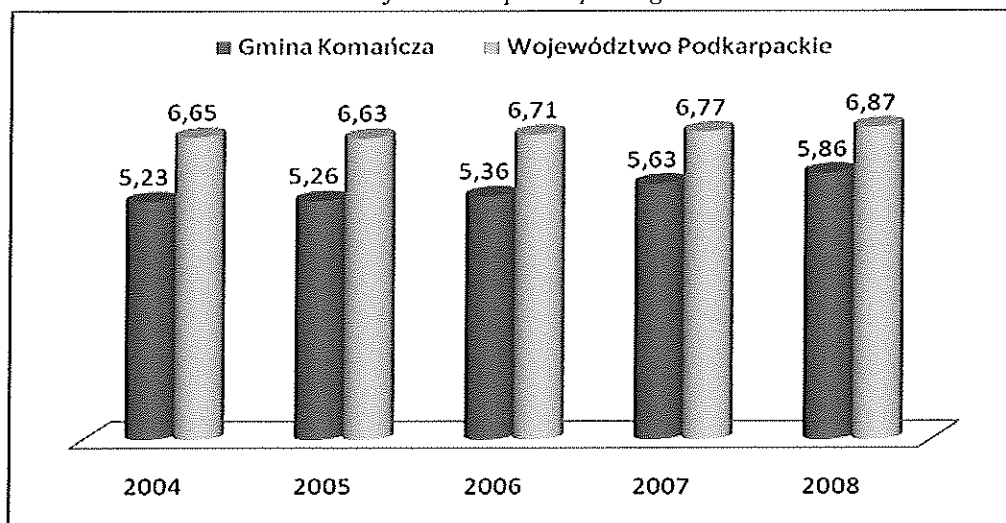
Wykres 4. Pracujący ogółem na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Szczególnie istotna dla rozwoju gospodarczego gminy Komańcza jest aktywizacja sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. Obecny stan gospodarczy gminy obrazuje wskaźnik przedsiębiorczości wyrażony liczbą podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 mieszkańców. Na koniec 2008 roku w gminie Komańcza wskaźnik ten wynosił 5,86 - dla porównania w województwie podkarpackim był równy 6,87. Zestawienie poniżej obrazuje jak kształtował się ten wskaźnik w przeciągu ostatniego pięcioletnia.

Wykres 5. Liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 mieszkańców w gminie Komańcza na tle województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Z danych ewidencji działalności gospodarczej gminy Komańcza wynika, że poza nielicznymi wyjątkami na obszarach objętych programem rewitalizacji ilość podmiotów gospodarczych jest znikoma. Obraz przedsiębiorczości na obszarze rewitalizacji przedstawia tabela poniżej.

Tabela 11. Liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 osób na obszarze rewitalizacji

Kryterium przedsiębiorczości				
Obszar	Liczba mieszkańców na danym obszarze	Liczba podmiotów gospodarczych	Wartość wskaźnika	Kwalifikowalność do rewitalizacji
Obszar I (Moszczaniec)	238	7	2,94	Tak
Obszar II (Czystogarb, Rzepedź)	1589	66	4,1	Tak
Obszar III (Smolnik, Łupków, Wola Michowa)	730	35	4,8	Tak

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Komańcza

1.2.4. Identyfikacja problemów

W zakresie rozwoju gospodarczego gminy Komańcza zidentyfikowano następujące problemy:

1. Niski poziom przedsiębiorczości wśród lokalnej społeczności, bardzo mała liczba firm z sektora MŚP.
2. Brak inwestorów zewnętrznych generujących nowe miejsca pracy.
3. Brak punktów doradczych wspierających rozwój przedsiębiorczości.
4. Niewykorzystany potencjał turystyczny gminy Komańcza, brak promocji miejscowości.
5. Brak rozwiniętych podmiotów typu: restauracje, kawiarnie, hotele.
6. Niewystarczająca jakość usług oferowanych w gminie.
7. Nierównomierne rozmieszczenie przestrzenne podmiotów gospodarczych i instytucji państwowych w gminie.
8. Niewystarczająca liczba nowych budynków oddanych do użytku.

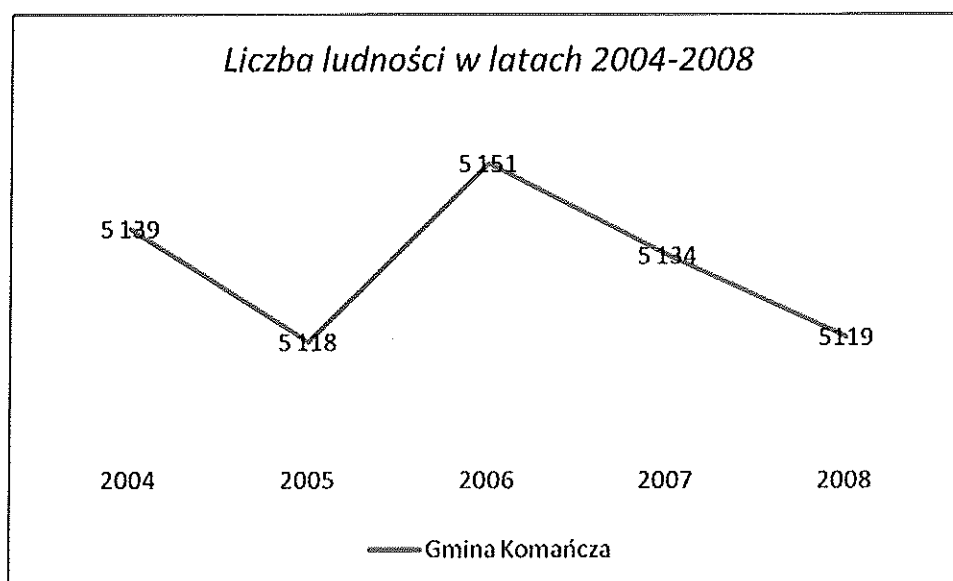

1.3. Sfera społeczna

1.3.1. Struktura demograficzna i społeczna/trendy

Liczba ludności faktycznie zamieszkałej na terenie gminy Komańcza na przestrzeni lat 2004-2008 ulegała systematycznemu zmniejszeniu. Na koniec 2008 roku liczba ludności gminy Komańcza według faktycznego miejsca zamieszkania wynosiła 5 119 osób, w tym 2 576 mężczyzn i 2 543 kobiety.

Wykres 6. Liczba ludności w gminie Komańcza w latach 2004-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 12. Ludność w gminie Komańcza według faktycznego miejsca zamieszkania, stan na 31.12.2008r.

Gmina Komańcza	Liczba mieszkańców
Ogółem	5 119
Mężczyźni	2 576
Kobiety	2 543

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Gmina Komańcza charakteryzuje się bardzo niską gęstością zaludnienia wynoszącą 11 osób/km², gdy tymczasem w powiecie sanockim wielkość ta kształtuje się na poziomie 78 osób/km². Cechą charakterystyczną rozmieszczenia ludności na obszarze gminy jest jej bardzo duża nierównomierność. Obok miejscowości charakteryzujących się dużą liczbą mieszkańców, takich jak Rzepedź, Komańcza, Łupków, Szczawne, Czystogarb funkcjonują wsie praktycznie wyludnione, gdzie liczba mieszkańców kształtuje się na poziomie 3-26 osób. Są to m.in. takie miejscowości jak Balnica, Darów, Duszatyn, Osławica, Jawornik.

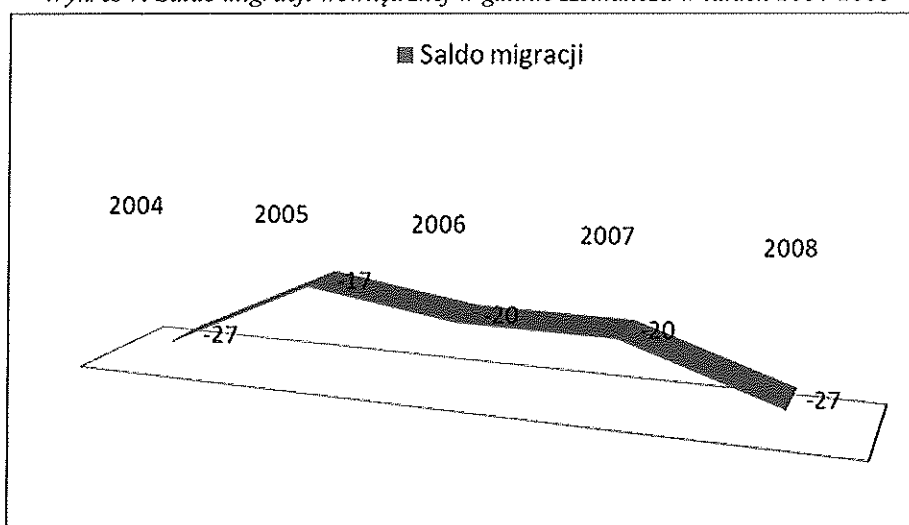
Tabela 13. Liczba osób zameldowanych na pobyt stały w poszczególnych miejscowościach wchodzących w skład gminy Komańcza, stan na dzień 02.11.2009 r.

L.p.	Nazwa miejscowości	Liczba ludności
1	Balnica	10
2	Czystogarb	307
3	Darów	5
4	Dołżyca	98
5	Duszatyn	3
6	Jawornik	26
7	Komańcza	925
8	Kulaszne	190
9	Maniów	40
10	Mików	61
11	Moszczaniec	233
12	Nowy Łupków	476
13	Oślawica	52
14	Prełuki	9
15	Radoszyce	167
16	Rzopedź	241
17	Rzopedź Osiedle A	352
18	Rzopedź Osiedle B	336
19	Rzopedź Osiedle C	355
20	Smolnik	163
21	Szczawne	443
22	Turzańsk	331
23	Wisłok Wielki	268
24	Wola Michowa	89
25	Wysoczany	123

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Stanu Cywilnego Gminy Komańcza

Analiza salda migracji na podstawie danych GUS w ruchu wewnętrznym w gminie Komańcza potwierdza, że od 2004 roku saldo przyjmowało dość wysokie wartości ujemne. W latach 2004-2008 ludność intensywnie opuszczała teren gminy. Taki stopień nasilenia opisywanego zjawiska może świadczyć o występowaniu migracji zarobkowej. Nowe miejsca zamieszkania to miasta oraz inne tereny wiejskie. Wyjazdy zagraniczne w gminie są rejestrowane jako pojedyncze przypadki. Najwyższa wartość wyjazdów zagranicznych została odnotowana w 2006 r.

Wykres 7. Saldo migracji wewnętrznej w gminie Komańcza w latach 2004-2008

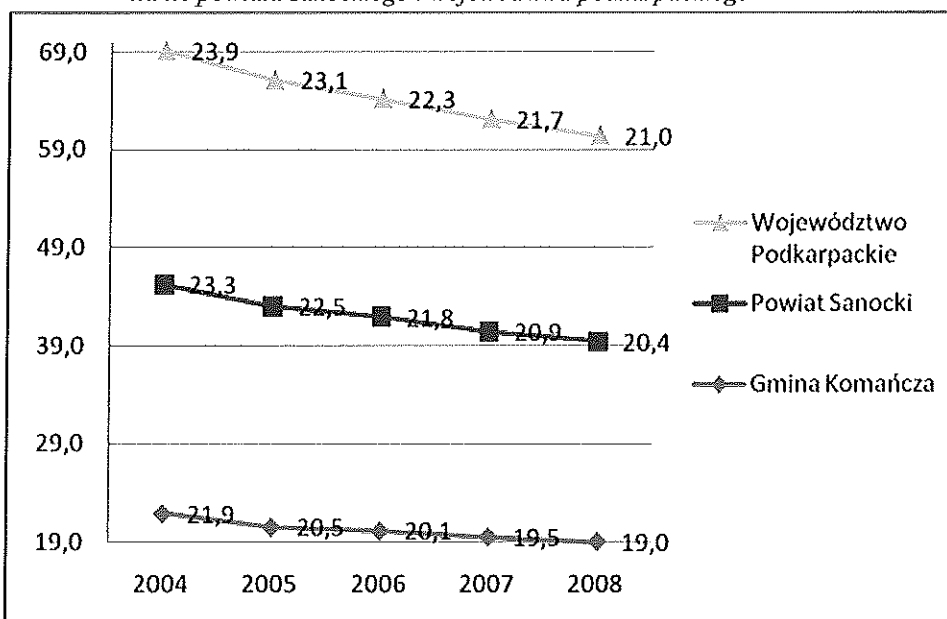

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Ludność w gminie Komańcza według ekonomicznych grup wieku w % przedstawia się następująco (stan na dzień 31.XII 2008 roku):

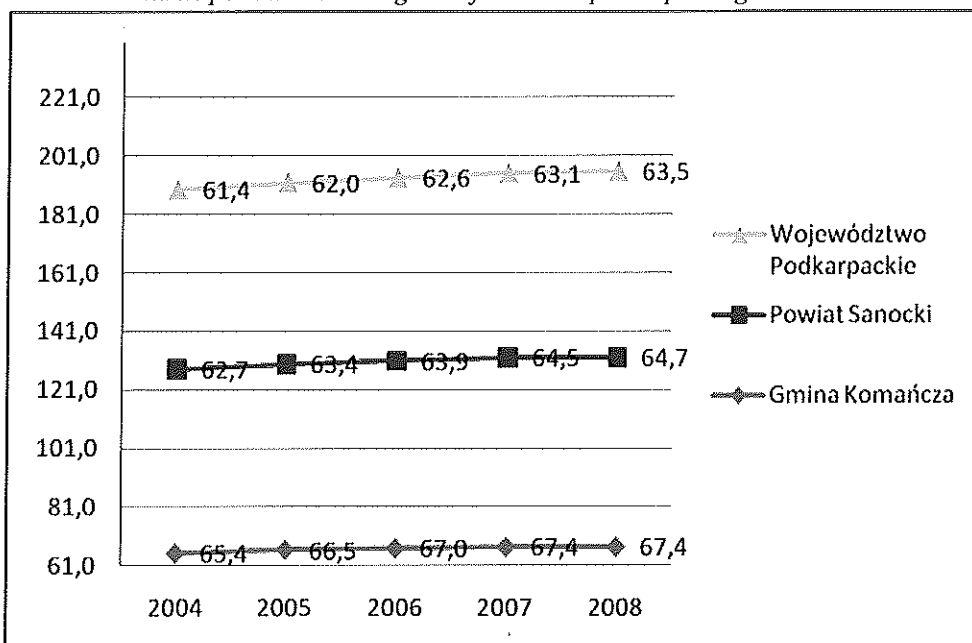
1. W wieku przedprodukcyjnym - 19,0%
2. W wieku produkcyjnym - 67,4%
3. W wieku poprodukcyjnym - 13,6%

Wykres 8. Udział procentowy osób w wieku przedprodukcyjnym w strukturze ludności w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

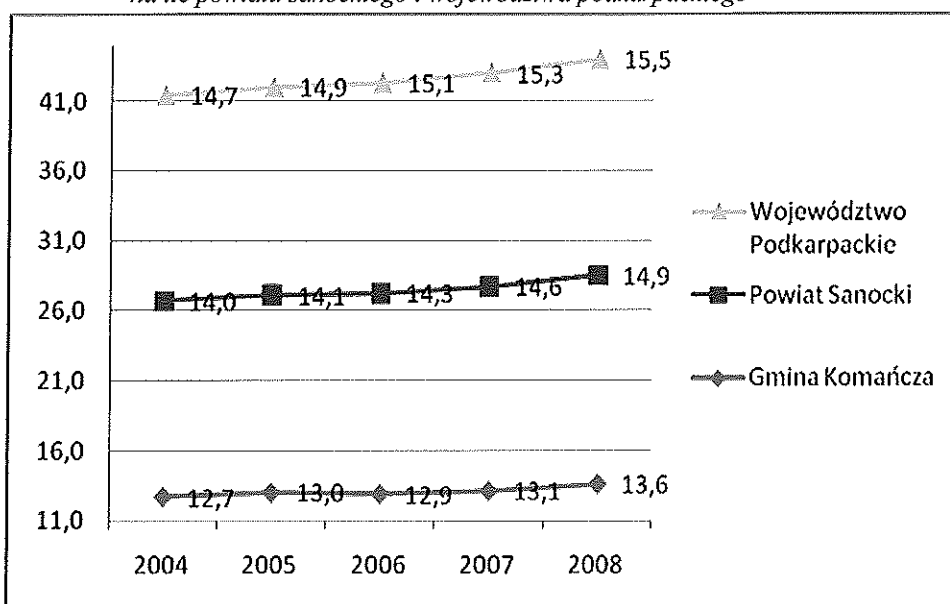
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Wykres 9. Udział procentowy osób w wieku produkcyjnym w strukturze ludności w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Wykres 10. Udział procentowy osób w wieku poprodukcyjnym w strukturze ludności w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

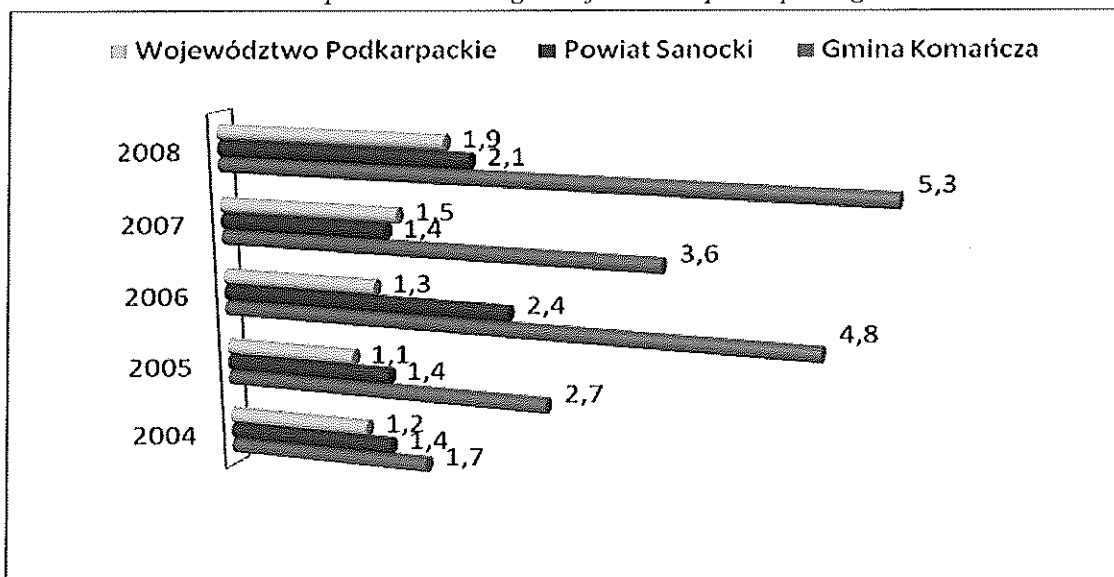

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Struktura ludności w gminie Komańcza charakteryzuje się zbyt małym udziałem ludności młodej, przy równocześnie rosnącym wskaźniku ludności w wieku poprodukcyjnym. Te niekorzystne tendencje sprzyjają procesowi starzenia się społeczeństwa. Rozkład według ekonomicznych grup wieku w gminie Komańcza odzwierciedla tendencje panujące w powiecie sanockim i województwie podkarpackim.

W gminie Komańcza, w przeciwieństwie do tendencji ogólnokrajowych, występuje dodatni przyrost naturalny. W 2008 roku przyrost naturalny był równy 5,3; w latach poprzednich ta wartość również była dodatnia.

Wykres 11. Przyrost naturalny w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

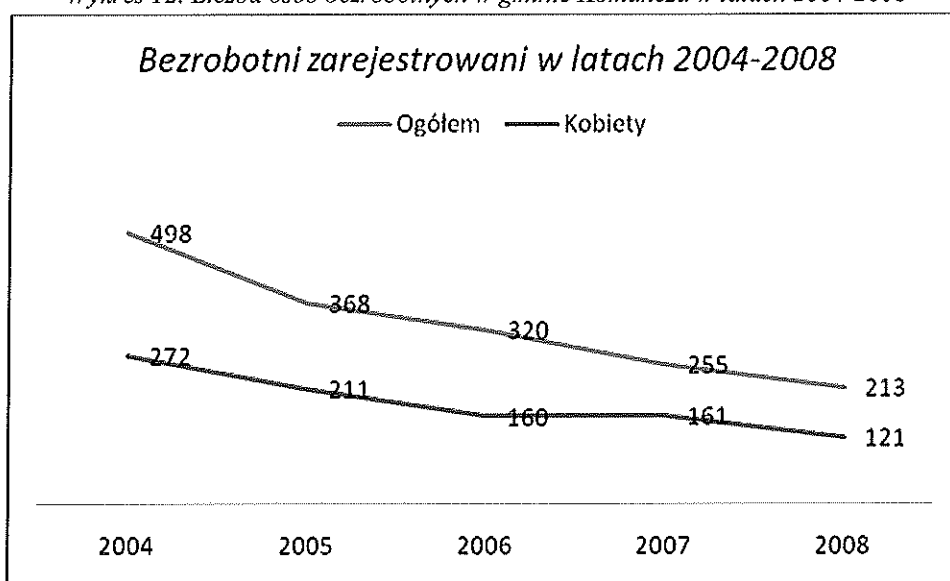
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

1.3.2. Określenie grup społecznych wymagających wsparcia w ramach programu rewitalizacji.

Jedną z podstawowych grup społecznych wymagających wsparcia w ramach programu rewitalizacji są osoby długotrwale bezrobotne. Znajdują się one w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, bowiem w sposób szczególny są narażone na marginalizację i wykluczenie społeczne. Zmieniający się rynek pracy i wymagania jakie stawia ograniczają możliwość uczestnictwa w nim osobom, których umiejętności zawodowe się zdezaktualizowały i które utraciły motywację do szukania pracy.

Analiza statystyk Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku i Głównego Urzędu Statystycznego pozwala zaobserwować stałą tendencję spadkową ilości osób bezrobotnych zamieszkałych na terenie gminy Komańcza. Jednak przypuszczać można, iż faktyczna liczba osób bezrobotnych jest znacznie wyższa niż podają oficjalne statystyki. Według danych z Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w samym 2007 roku liczba ta wyniosła 350, czyli o około 30% więcej od liczby wykazywanej przez Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku. Należy zaznaczyć, że dominującą grupą bezrobotnych są kobiety, na koniec 2008 roku stanowiły około 57% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w gminie.

Wykres 12. Liczba osób bezrobotnych w gminie Komańcza w latach 2004-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku

Największa grupa bezrobotnych w podziale na wiek obejmuje osoby w wieku 18 – 34 lat i 45-54 lat, wśród nich dominują bezrobotni bez stażu pracy lub ze stażem pracy od 1 do 5 lat. Z kolei w podziale według czasu pozostawania bez pracy dominują osoby pozostające w rejestrze bezrobotnych od 12 miesięcy lub dłużej (60%).

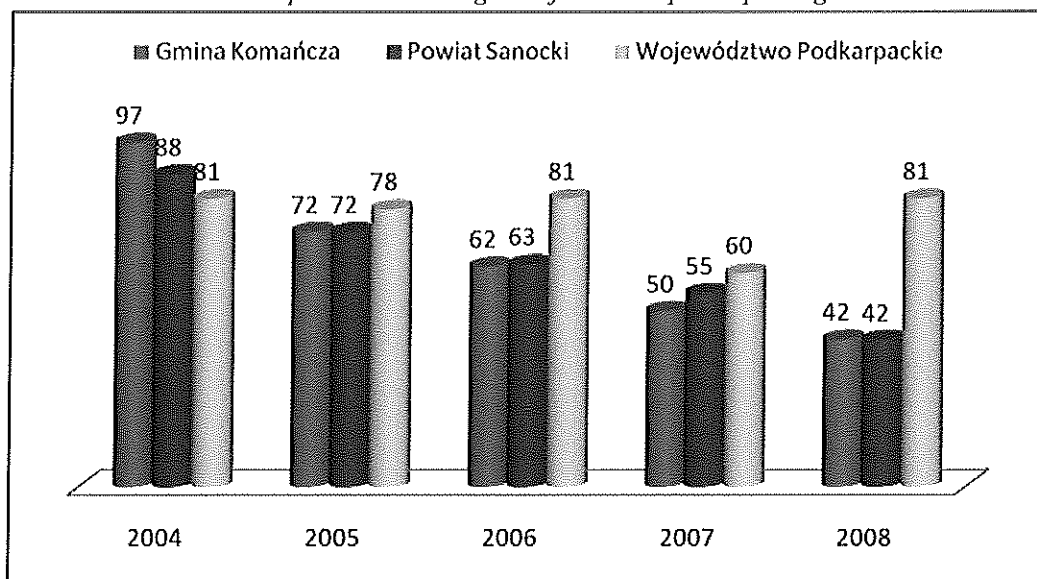
Tabela 14. Bezrobotni według wieku i czasu pozostawania bez pracy w gminie Komańcza w latach 2004-2008

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba bezrobotnych ogółem	498	368	320	255	213
Liczba bezrobotnych w wieku 18-34 lat	267	192	166	86	105
Liczba bezrobotnych w wieku 45-54 lata	105	92	83	43	51
Liczba bezrobotnych pozostających bez pracy >12 miesięcy	183	217	166	88	86

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku

Należy zaznaczyć, że ogólna poprawa sytuacji na rynku pracy w gminie Komańcza jest związana ze spadkiem bezrobocia w całym powiecie sanockim oraz województwie podkarpackim. Tendencje te obrazuje wykres poniżej.

Wykres 13. Bezrobotni zarejestrowani na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Oświata i wychowanie

W gminie Komańcza funkcjonuje zarówno szkolnictwo podstawowe, jak i gimnazjalne. Na terenie gminy funkcjonują dwa Zespoły Szkół (składające się ze Szkoły Podstawowej i Gimnazjum) oraz dwie Szkoły Podstawowe podlegające samorządowi gminnemu. Zespół Szkół w Komańczy powstał 1 września 2004 roku. W jego skład wchodzi Szkoła Podstawowa im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Gimnazjum. Siedzibą zespołu jest dotychczasowy budynek szkoły podstawowej, który po pożarze szkoły w 2005 roku został całkowicie odnowiony i nowocześnie wyposażony.

Od 2005 roku w Wisłoku Wielkim Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich prowadzi Szkołę Podstawową i Gimnazjum o uprawnieniach szkół publicznych. Na uwagę zasługuje fakt, że w ofercie edukacyjnej szkół działających na terenie gminy Komańcza stałe miejsce ma nauczanie języka ukraińskiego.

Poniżej wyszczególniono wszystkie placówki oświatowe z terenu gminy:

1. Zespół Szkół w Komańczy (Szkoła Podstawowa i Gimnazjum)
2. Zespół Szkół w Rzepedzi (Szkoła Podstawowa i Gimnazjum)
3. Publiczne Gimnazjum w Wisłoku Wielkim
4. Szkoła Podstawowa w Szczawnem
5. Szkoła Podstawowa w Nowym Łupkowie
6. Publiczna Szkoła Podstawowa w Wisłoku Wielkim.

Łącznie do szkół zlokalizowanych na obszarze gminy Komańcza, według stanu na dzień 31.12.2008 roku uczęszczało 499 dzieci, z czego 326 do szkół podstawowych i 173 do gimnazjów. Zaobserwować możemy systematycznie malejącą liczbę dzieci uczęszczających zarówno do szkół podstawowych, jak i gimnazjów. Spada także liczba absolwentów. Szczegółowe informacje zawierają table poniżej.

Tabela 15. Informacje na temat kształcenia w szkolnictwie podstawowym w gminie Komańcza w latach 2004-2008

Wyszczególnienie	Jednostka	2004	2005	2006	2007	2008
Ogółem	obiekt	5	5	5	5	5
Podporządkowane samorządowi gminnemu	obiekt	5	4	4	4	4
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	obiekt	-	1	1	1	1
Pomieszczenia szkolne						
Ogółem	pomieszczenie	39	38	38	39	39
Podporządkowane samorządowi gminnemu	pomieszczenie	39	30	30	30	30
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	pomieszczenie	-	8	8	9	9
Oddziały w szkołach						
Ogółem	oddział	30	28	28	25,50	25,50
Podporządkowane samorządowi gminnemu	oddział	30	22	22	19,50	19,50
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	oddział	-	6	6	6,00	6,00
Uczniowie						
Ogółem	osoba	386	351	332	324	326
Podporządkowane samorządowi gminnemu	osoba	386	180	296	286	284
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	osoba	-	171	36	38	42
Absolwenci						
Ogółem	osoba	82	72	72	58	52
Podporządkowane samorządowi gminnemu	osoba	82	40	59	53	46
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	osoba	-	32	13	5	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 16. Informacje na temat kształcenia w szkolnictwie gimnazjalnym w gminie Komańcza w latach 2004-2008

Wyszczególnienie	Jednostka	2004	2005	2006	2007	2008
Ogółem	obiekt	2	3	3	3	3
Podporządkowane samorządowi gminnemu	obiekt	2	2	2	2	2
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	obiekt	-	1	1	1	1
Pomieszczenia szkolne						
Ogółem	pomieszczenie	17	15	14	15	15
Podporządkowane samorządowi gminnemu	pomieszczenie	17	12	11	12	12
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	pomieszczenie	-	3	3	3	3
Oddziały w szkołach						
Ogółem	oddział	11	11	10	11	11
Podporządkowane samorządowi gminnemu	oddział	11	10	8	8	8
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	oddział	-	1	2	3	3
Uczniowie						
Ogółem	osoba	229	208	209	189	173
Podporządkowane samorządowi gminnemu	osoba	229	191	181	156	152
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	osoba	-	17	28	33	21
Absolwenci						
Ogółem	osoba	78	87	64	68	61
Podporządkowane samorządowi gminnemu	osoba	78	87	64	68	44
Podporządkowane organizacjom społecznym i stowarzyszeniom	osoba	-	-	-	-	17

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Wyposażenie szkół z terenu gminy Komańcza w sprzęt komputerowy z dostępem do Internetu obrazuje tabela poniżej. Najkorzystniejsza sytuacja występuje w Komańczy, gdzie w 2008 roku szkolna biblioteka wyposażona została w nowoczesne Centrum Informacji Multimedialnej, które służy nie tylko uczniom i nauczycielom, ale także lokalnej społeczności przez zapewnienie dostępu m.in. do Internetu, Encyklopedii PWN, Słowników PWN, skanera, nagrywarki.

Tabela 17. Komputeryzacja placówek szkolnych w gminie Komańcza w latach 2004-2008

Wyszczególnienie	Jednostka	2004	2005	2006	2007	2008
Komputery w szkole ogółem	szt.	96	76	86	126	135
Szkoły Podstawowe	szt.	68	53	64	93	110
Gimnazja	szt.	28	23	22	33	25
Pracownie Komputerowe						
Ogółem	izba	6	7	6	6	6
Szkoły Podstawowe	izba	4	5	4	4	4
Gimnazja	izba	2	2	2	2	2
Komputery podłączone do Internetu						
Ogółem	szt.	74	65	73	95	113
Szkoły Podstawowe	szt.	48	44	52	73	88
Gimnazja	szt.	26	21	21	22	25
Udział szkół wyposażonych w komputery						
Szkoły Podstawowe	%	60	60	80	80	100
Gimnazja	%	100	66,67	66,67	66,67	66,67
Uczniowie przypadający na 1 komputer						
Szkoły Podstawowe	osoba	9,41	9,75	7,55	5,49	4,66
Gimnazja	osoba	9,16	10,40	10,45	9,95	7,21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Kultura

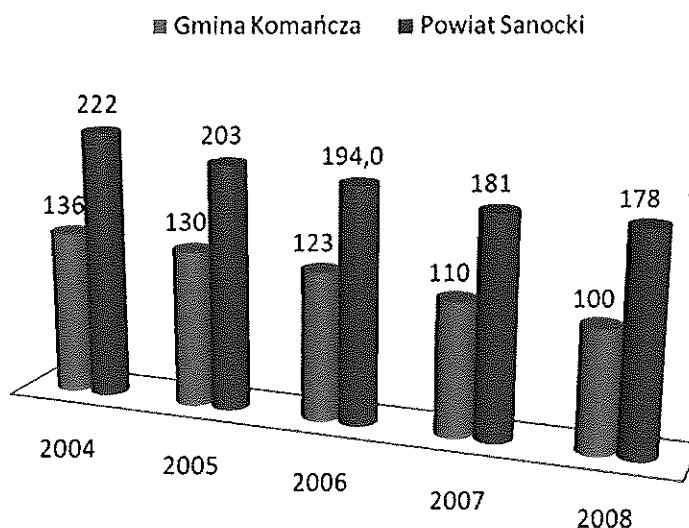
Realizacją zadań dotyczących rozwoju kultury na terenie gminy Komańcza zajmuje się Gminny Ośrodek Kultury w Komańczy. Realizuje on swoje zadania w zakresie wychowania i edukacji młodzieży, upowszechniania i rozwoju kultury, rozwoju i zaspokajania potrzeb czytelniczych społeczeństwa. Oprócz Gminnego Ośrodka Kultury w Komańczy głównymi centrami kultury i rekreacji na obszarze gminy są:

1. Rzepedzki Ośrodek Kultury
2. Biblioteka Publiczna w Komańczy
3. Biblioteka Publiczna w Szczawnem
4. Biblioteka Publiczna w Rzepedzi
5. Kluby wiejskie w Komańczy, Łupkowie, Czystogarbie PGR, Czystogarbie – Wieś, Smolniku, Radoszycach, Moszczańcu, Rzepedzi - Osiedle, Rzepedzi - Wieś, Turzańsku, Wisłoku Wielkim.

Biblioteka w Komańczy – prócz wykonywania swych statutowych zadań – zajmuje się też pomocą w obsłudze cyklicznych imprez gminnych, takich jak:

- „Majówka Rodzinna w Komańczy”,
- „Polsko-Słowackie Zawody Strażackie”,
- „Radoszyckie źródło – spotkanie przy granicy”,
- „Rzepedzki Jarmark Muzyczny”,
- „Dni Wisłoka Wielkiego”,
- „Transgraniczny Wyścig Rowerów Górskich”,
- „Spotkania Przygraniczne Polski i Słowacji”.

Wykres 14. Czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Opieka społeczna

Opiekę społeczną mieszkańcom gminy Komańcza zapewnia Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Komańczy. Jako jednostka organizacyjna gminy realizuje on zarówno zadania własne w zakresie pomocy społecznej, jak i zadania zlecone gminie z zakresu administracji rządowej. Głównymi kierunkami podejmowanych działań przez GOPS są pomoc finansowa, a także pozafinansowe formy wsparcia w postaci pracy socjalnej (pomoc w załatwianiu spraw urzędowych, sądowych, zdrowotnych), dary żywnościowe na rzecz mieszkańców gminy, zwłaszcza byłych pracowników PGR. Szczegółowe informacje na temat formy udzielanej pomocy oraz ilości rodzin objętych pomocą na przestrzeni lat 2004-2007 przedstawia tabela poniżej.

Tabela 18. Zestawienie wydatków Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Komańczy w latach 2004 -2007

<i>Formy pomocy</i>	<i>Liczba rodzin objętych pomocą</i>	<i>Wartość udzielonych świadczeń w zł</i>	<i>% ogółu udzielonych świadczeń</i>
2004			
Zadania zlecone	40	95 525	48,57
Zadania własne gminy	176	101 147	51,43
Ogółem 2004 r.	205	196 666	100,00
2005			
Zadania zlecone	21	72 433	23,36
Zadania własne gminy	204	237 648	76,64
Ogółem 2005 r.	216	310 081	100,00
2006			
Zadania zlecone	21	72 433	23,36
Zadania własne gminy	204	237 648	76,64
Ogółem 2006 r.	216	310 081	100,00
2007			
Zadania zlecone	27	91 896	25,22
Zadania własne gminy	229	272 543	74,78
Ogółem 2007 r.	238	364 439	100,00

Źródło: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Komańczy, [za:] Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych, Komańcza 2009 r.

Do głównych przyczyn sprzyjających marginalizacji i wykluczeniu społecznemu należy ubóstwo. Uniemożliwia ono zaspokajanie podstawowych potrzeb człowieka i sprzyja pojawianiu się patologii społecznych, przestępczości i uzależnień. Zgodnie z danymi Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej na koniec grudnia 2007 roku ze względu na problem ubóstwa udzielono pomocy 177 rodzinom. Główna przyczyna ubóstwa tkwi przede wszystkim w bezrobociu jakie panuje na terenie gminy. Niepokojące są również dane mówiące o długości korzystania ze wsparcia GOPS, które wskazują na dużą grupę osób z obszaru biedy długotrwałej, jest to 25 rodzin korzystających z pomocy powyżej 1 roku. Grupa ta stanowi ponad 10% wszystkich korzystających z pomocy GOPS. Najbardziej jednak

niepokojącym zjawiskiem jest bieda chroniczna, którą należy rozumieć jako ponad pięcioletni okres wsparcia ze strony Ośrodka Pomocy Społecznej. W gminie Komańcza takich rodzin jest 185, co stanowi ponad 77% ogółu odbiorców usług świadczonych przez GOPS.

Tabela 19. Powody korzystania z pomocy społecznej w gminie Komańcza w latach 2004-2007

POWÓD TRUDNEJ SYTUACJI ŻYCIOWEJ	LICZBA RODZIN KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY				
	Lata	2004	2005	2006	2007
UBÓSTWO		198	169	134	177
BEZROBOCIE		112	102	115	104
NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ		61	50	39	31
RODZINA NIEPEŁNA		25	25	33	40
DŁUGOTRWAŁA CHOROBA		25	12	27	35
RODZINA WIEŁODZIETNA		67	59	55	58
POTRZEBA OCHRONY MACIERZYŃSTWA		10	10	11	2
BEZRADNOŚĆ W SPRAWACH OPIEKUŃCZO- WYCHOWAWCZYCH		56	39	38	38
BEZDOMNOŚĆ		-	1	-	3
ALKOHOLIZM		16	17	5	2
TRUDNOŚCI W PRZYSTOSOWANIU DO ŻYCIA PO OPUSZCZENIU ZAKŁADU KARNEGO		-	1	3	1

(*jedna rodzina może korzystać z pomocy z kilku różnych powodów)

Źródło: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Komańczy, [za:] Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych, Komańcza 2009 r.

Jak pokazują powyższe dane jednym z głównych problemów społecznych gminy Komańcza, analogicznie do ogólnych tendencji występujących w kraju, jest wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego. Jednym ze wskaźników opisujących ten problem jest liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1 000 mieszkańców. Szczegółowe dane dotyczące wielkości wskaźnika opisującego poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego na obszarze wyznaczonym do rewitalizacji zawiera tabela poniżej.

Tabela 20. Liczba osób korzystających z zasiłku społecznego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców

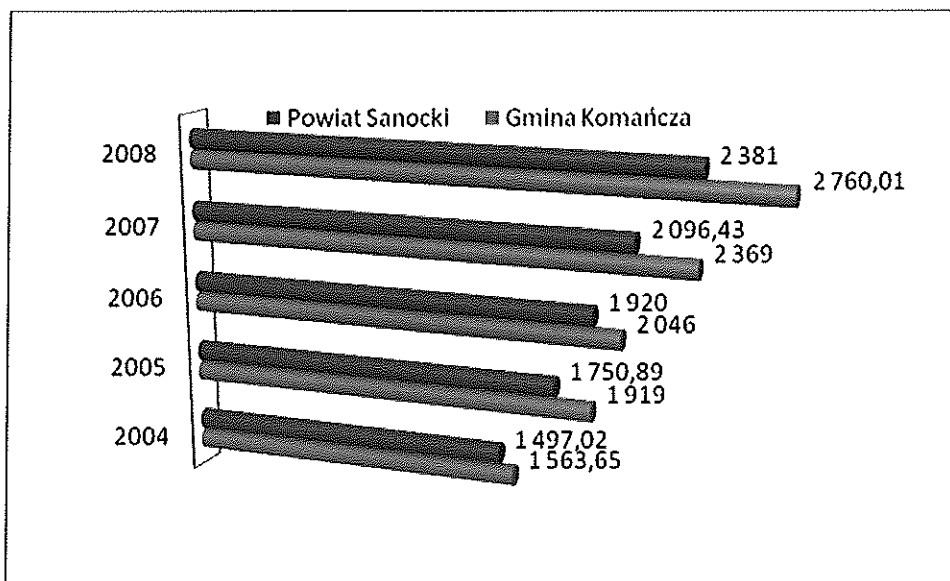
Kryterium ubóstwa i wykluczenia społecznego				
Obszar rewitalizacji	Liczba mieszkańców na danym obszarze	Liczba osób korzystających z zasiłku	Wartość wskaźnika	Kwalifikowalność do rewitalizacji
Obszar I (Moszczaniec)	238	42	179,5	Tak
Obszar II (Czystogarb, Rzepedź)	1589	160	100,7	Tak
Obszar III (Smolnik, Łupków, Wola Michowa)	730	143	195,9	Tak

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Komańczy

1.3.3. Stan i zróżnicowanie dochodowości gospodarstw domowych

W świetle danych dotyczących gospodarki bardzo istotnym jest budżet gminy Komańcza, którego krótką analizę przedstawiono poniżej. Budżet gminy Komańcza za 2008 rok zamknął się kwotą 14 158 833,36 zł po stronie dochodów oraz kwotą 14 091 237,67 zł po stronie wydatków. Dochody własne gminy wyniosły 6 423 402,83 zł, subwencje 4 968 337,00zł, zaś dotacje 2 708 057,33 zł. Dochód na jednego mieszkańca w 2008 roku był równy 2 760,01 zł.

Wykres 15. Dochód gminy Komańcza na 1 mieszkańca na tle gmin powiatu sanockiego w latach 2004 - 2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Cennym źródłem wiedzy na temat dochodowości gospodarstw domowych mieszkańców gminy Komańcza jest Powszechny Spis Rolny z 2002 roku. Dostarcza on informacji na temat trendów dominujących w rolnictwie oraz struktury użytkowania gruntów. W 2002 roku w gminie Komańcza funkcjonowały ogółem 743 gospodarstwa indywidualne, w tym 250 gospodarstw do 1 ha włącznie i 493 gospodarstw powyżej 1 ha użytków rolnych. Spośród wszystkich gospodarstw z terenu gminy Komańcza większość nie prowadzi produkcji rolniczej w ogóle lub prowadzi działalność wyłącznie na potrzeby własne. Tabela poniżej prezentuje obraz gospodarstw domowych według struktury dochodów.

Tabela 21. Gospodarstwa domowe gminy Komańcza według struktury dochodów

Gospodarstwa domowe według struktury dochodów	
Działalność rolnicza	45
Działalność rolnicza i praca najemna	0
Praca najemna	249
Praca najemna i działalność rolnicza	13
Emerytury i renty	274
Działalność pozarolnicza	54
Niezarobkowe źródła utrzymania	58
Gospodarstwa domowe pozostałe	48

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Poniżej zestawienie danych obrazujące ogólną tendencję w zakresie wysokości miesięcznych wydatków na 1 osobę w gospodarstwie domowym.

Tabela 22. Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwie domowym w województwie podkarpackim

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008
Ogółem	599,75	589,27	624,34	659,82	742,66
Na towary i usługi konsumpcyjne	571,80	560,96	593,16	627,54	705,53

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

1.3.4. Struktura organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe stanowią trzeci, obok publicznego i prywatnego, sektor społeczeństwa. Dostarczają usług obywatelom, nierzadko wypełniając lukę, której nie zapełnia sektor publiczny i prywatny. Realizują zadania, które wynikają z polityki państwa, lub te, które mimo istniejącego zapotrzebowania nie są podejmowane

przez podmioty publiczne i prywatne zorientowane na zysk. Na terenie gminy Komańcza funkcjonują następujące organizacje społeczne:

1. Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Lokalnych Komańczy "Wilk"
2. Stowarzyszenie "Wspólnie dla Turzańska"
3. Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta - Koło w Wisłoku Wielkim
4. Gminny Ludowy Klub Sportowy „Drewniarz” w Rzepedzi
5. Ochotnicza Straż Pożarna w Komańczy
6. Ochotnicza Straż Pożarna w Smolniku
7. Ochotnicza Straż Pożarna w Rzepedzi
8. Ochotnicza Straż Pożarna w Szczawnem
9. Ochotnicza Straż Pożarna w Moszczańcu
10. Ochotnicza Straż Pożarna w Wisłoku Wielkim

1.3.5. Identyfikacja problemów

Analizując przedstawioną powyżej sferę społeczną gminy Komańcza wyróżnić można następujące obszary problemowe:

1. Utrzymujące się bezrobocie.
2. Wysoki poziom ubóstwa.
3. Migracja ludzi młodych i wykształconych z obszaru gminy do ośrodków miejskich.
4. Spadek liczby ludności na terenie gminy.
5. Wyludnienie niektórych miejscowości z terenu gminy.
6. Ograniczona możliwość aktywnego i kulturalnego spędzania czasu wolnego przez młodzież i dorosłych.
7. Brak tendencji do samoorganizowania się, przyjmowanie postawy biernej życiowo.
8. Bardzo mała liczba organizacji pozarządowych i stowarzyszeń.
9. Niewystarczający poziom szkolnictwa.
10. Spadająca liczba czytelników bibliotek.
11. Niewystarczający poziom komputeryzacji i ograniczony dostęp do Internetu.

1.4. Tabela z podstawowymi danymi statystycznymi dotyczącymi w/w sektorów

Rok	Liczba podmiotów gospodarczych na 100 mieszkańców		Pracujący ogółem na 1000 mieszkańców		Bezrobotni zarejestrowani ogółem na 1000 mieszkańców	
	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo
2004	5,23	6,65	211	303	97	81
2005	5,26	6,63	243	305	72	78
2006	5,36	6,71	258	312	62	69
2007	5,63	6,77	248	323	50	60
2008	5,86	6,87	232	329	42	55
Rok	Czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców		Ilość oddanych budynków ogółem na 1000 mieszkańców		Udzielone noclegi ogółem na 1000 mieszkańców	
	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo
2004	136	201	1	2	1675	638
2005	130	197	2	2	2409	734
2006	123	187	1	2	2917	777
2007	110	178	2	3	2732	865
2008	100	174	2	3	1635	899
Rok	Mieszkańcy w wieku przedprodukcyjnym (do 17 lat) na 1000 mieszkańców		Mieszkańcy w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców		Mieszkańcy w wieku poprodukcyjnym na 1000 mieszkańców	
	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo
2004	219	239	654	614	127	147
2005	205	231	665	620	130	149
2006	201	223	670	626	129	151
2007	195	217	674	631	131	153
2008	190	210	674	634	136	155
Rok	Liczba mieszkańców		Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców		Dochód gminy na 1 mieszkańca	
	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo	Gmina Komańcza	Województwo
2004	5 139	2 097 975	1,7	1,2	1 563	1 499
2005	5 118	2 098 263	2,7	1,1	1 919	1 726
2006	5 151	2 097 564	4,8	1,3	2 046	1 954
2007	5 134	2 097 338	3,6	1,5	2 369	2 156
2008	5119	2 099 495	5,3	1,9	2 760	2 333

1.5. ANALIZA SWOT

Jednym z podstawowych narzędzi stosowanym w analizie strategicznej jest zestawienie mocnych i słabych stron analizowanego podmiotu (w tym przypadku gminy Komańcza) oraz określenie jego szans i zagrożeń rozwojowych. Nazwa SWOT pochodzi z języka angielskiego i oznacza: silne strony (strengths), słabości (weakness), możliwości (opportunities), zagrożenia (threats). Metoda ta pozwala na zebranie i uszeregowanie informacji o potencjale rozwojowym gminy oraz o dostrzeganych barierach. Zwraca równocześnie uwagę na pojawiające się zewnętrzne szanse i zagrożenia. Analiza sytuacji gospodarczo-społecznej gminy Komańcza została przeprowadzona w obrębie następujących kwestii: gospodarka, zasoby ludzkie, infrastruktura techniczna i społeczna, turystyka, ochrona środowiska, dziedzictwo kulturowe. Stanowi ona podstawę do opracowanie celów strategicznych i celów operacyjnych dla Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza.

Podczas tworzenia analizy SWOT dla gminy Komańcza wzięto pod uwagę nie tylko wszechstronną i dogłębną analizę poszczególnych sektorów, uwzględniono także wyniki konsultacji społecznych przeprowadzonych na etapie tworzenia Lokalnego Programu Rewitalizacji.

Tabela 23. Analiza SWOT dla gminy Komańcza

Mocne strony	Słabe strony
<p><u>Obszar przestrzenny:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Położenie w pasie przygranicznym i rozwinięta współpraca ze Słowacją • Walory krajobrazowe i przyrodnicze (rezerваты, pomniki przyrody, parki krajobrazowe) • Czyste środowisko, status gminy ekologicznej • Tereny łowieckie i wędkarskie <p><u>Obszar gospodarczy</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Liczne, unikalne w skali Polski, zabytki architektury drewnianej • Atrakcje turystyczne (szlak cerkwi, Bieszczadzka Kolejka Leśna, Jeziorka 	<p><u>Obszar przestrzenny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zły stan infrastruktury komunikacyjnej i drogowej • Nie wykorzystanie potencjału związanego z licznymi obiektami zabytkowymi i walorami przyrodniczymi • Brak oświetlenia ulic, chodników • Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura techniczna (zaopatrzenie w wodę, kanalizacja, sieć ciepłownicza) • Zły stan techniczny budynków prowadzących na terenie gminy działalność kulturalną • Duże straty ciepłone i nieestetyczne otoczenie popegeerowskich budynków

<p>Duszatyńskie, Klasztor Sióstr Nazaretanek)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwinięta sieć szlaków turystycznych, duży potencjał do promowania aktywnej turystyki • Baza agroturystyczna • Znaczne rezerwy terenowe pod inwestycje, mieszkalnictwo, zaplecze turystyczne i usługi z nim związane • Bogata baza surowcowa w lasach • Występowanie wód mineralnych, możliwość rozwinięcia lecznictwa uzdrowiskowego • Niski poziom uprzemysłowienia <p><u>Obszar społeczny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Niska przestępczość • Zgodne funkcjonowanie i wzajemne przenikanie się kilku różnych kultur i religii • Cykliczne imprezy kulturalne organizowane przez GOK sprzyjające zacieśnianiu więzi społecznych wśród mieszkańców gminy • Wdrożenie programu profilaktyki zdrowotnej w gminie Komańcza pt. "Sport to zdrowie" 	<p>mieszkalnych</p> <p><u>Obszar gospodarczy</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Niski poziom aktywności i przedsiębiorczości lokalnych społeczności • Brak wsparcia dla rozwoju przedsiębiorczości • Nierozwinięty rynek usług • Ubogi rynek pracy (uzależnienie mieszkańców od dwóch głównych przedsiębiorstw) • Brak promocji produkcji zdrowej żywności i agroturystyki • Słaba dynamika rozwoju firm sektora MŚP • Niewystarczająco rozwinięta baza turystyczna i towarzysząca jej infrastruktura (restauracje, kawiarnie) • Brak rozwiniętej infrastruktury dla sportów zimowych • Brak zaplecza dla agroturystyki (kąpieliska, baseny, place zabaw dla dzieci), imprez kulturalnych, galerii, muzeum • Brak atrakcji zatrzymujących turystów w gminie - brak miejsc biwakowych, widokowych, parkingów campingowych, brak stałej dyskoteki w okresie turystycznym • Istnienie licznych stref ochronnych, które ograniczają rozwój inwestycji mogących pogorszyć stan środowiska naturalnego
---	--

	<p><u>Obszar społeczny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ujemne saldo migracji • Starzenie się społeczeństwa • Bezrobocie, zwłaszcza wśród kobiet • Brak aktywności społecznej mieszkańców gminy • Brak liderów społecznych • Brak szkoleń/kursów dokształcających/przekwalifikujących • Uboga oferta pozaszkolnych form aktywizacji dzieci i młodzieży (ubogie wyposażenie, krótki czas otwarcia klubów dla młodzieży) • Niewystarczający poziom ogólnego dostępu do Internetu
Szanse	Zagrożenia
<p><u>Obszar przestrzenny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Położenie geograficzne i bogaty potencjał gminy Komańcza w zakresie rozwoju turystyki <p><u>Obszar gospodarczy</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwijająca się sfera usług turystycznych i agroturystycznych • Wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym regionu Podkarpacia <p><u>Obszar społeczny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Możliwość pozyskania środków unijnych na działania miękkie mające na celu aktywizację społeczności lokalnych i na działania z zakresu kultury 	<p><u>Obszar przestrzenny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Marginalizacja obszarów wiejskich przy decyzjach inwestycyjnych o charakterze infrastrukturalnym <p><u>Obszar gospodarczy</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Konkurencja w zakresie pozyskiwania środków z zewnątrz • Brak inwestorów z zewnątrz • Mało efektywna promocja regionu i niewykorzystanie potencjału turystycznego wynikającego z posiadanych walorów • Słabe wsparcie dla rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw

<ul style="list-style-type: none"> • Budowa gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego	<p><u>Obszar społeczny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Niski poziom rozwoju społeczeństwa obywatelskiego • Wyludnienie • Migracja ludzi młodych • Proces starzenia się społeczeństwa • Postępujący proces ubożenia społeczeństwa
--	---

Wnioski: Mocne strony gminy Komańcza wynikają głównie z jej walorów krajobrazowych i przyrodniczych oraz licznych, unikalnych w skali kraju zabytków architektury drewnianej. Słabe strony zaś są efektem niedostatecznego rozwoju bazy turystycznej i towarzyszącej jej niezbędnej infrastruktury oraz słabej promocji gminy Komańcza jako ośrodka turystycznego. Jest to wynikiem m.in. niskiego rozwoju postaw przedsiębiorczych i bardzo słabej aktywności społecznej mieszkańców gminy. Zagrożenia wynikają głównie z braku inwestorów zewnętrznych i marginalizacji obszarów wiejskich przy ważnych decyzjach inwestycyjnych. Szansę dla gminy stanowi możliwość pozyskania funduszy unijnych na rozwój gminy Komańcza jako ośrodka turystycznego.

II. NAWIĄZANIE DO STRATEGICZNYCH DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH ROZWOJU PRZESTRZENNO – SPOŁECZNO – GOSPODARCZEGO TERENU, KTÓRY MA ZOSTAĆ PODDANY REWITALIZACJI

Zakres działań w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji nawiązuje do strategicznych dokumentów regulujących politykę rozwoju miasta, gminy, powiatu i województwa. Lokalny Program Rewitalizacji jest zgodny i komplementarny z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu, zgodnie z zasadą „programowania” i „strategicznego zarządzania rozwojem na obszarze rewitalizowanym”.

1. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007– 2020.

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza wpisuje się w następujące cele Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego:

Cel Strategiczny 1: Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększenie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu.

- Priorytet 1: Rozwój przedsiębiorstw, szczególnie małych i średnich, poprzez wsparcie finansowe oraz instytucjonalne.

Kierunek działania 3: Kreowanie postaw przedsiębiorczości wśród mieszkańców regionu.

- Priorytet 4: Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Kierunek działania 1: Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego.

Cel strategiczny 5: Wszechstronny rozwój kapitału społecznego umożliwiający pełne wykorzystanie potencjału i możliwości rozwoju osobistego mieszkańców regionu.

- Priorytet 2: Wzmocnienie jakościowego rozwoju zasobów pracy regionu.

Kierunek działania 1: Wzrost zatrudnialności osób bezrobotnych i biernych zawodowo.

- Priorytet 3 Rozwój kultury:

Kierunek działania 2: Kształtowanie kulturowej tożsamości lokalnej.

Cel strategiczny 8: Integracja działań w zakresie pomocy społecznej.

- Priorytet 1: Wspieranie działań na rzecz osób zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Kierunek działania 2: Tworzenie warunków na rzecz aktywnego uczestnictwa osób z grup marginalizowanych i wykluczonych społecznie w życiu rodzinnym, zawodowym, społecznym.

2. Strategia Rozwoju Gminy Komańcza

Strategia Rozwoju gminy Komańcza została opracowana w 1997 roku, określono w niej wizję gminy, zgodnie z którą powinna ona zmierzać w kierunku rozwoju turystyki i wykorzystania posiadanych zasobów naturalnych. Gmina Komańcza powinna być gminą estetyczną, zadbaną, ekologiczną z rozwijającą się infrastrukturą komunalną i turystyczną oraz z dobrze rozwiniętą wytwórczością i usługami. Określono w niej następujące kierunki priorytetowe:

1. Rozwój turystyki
2. Rozwój przedsiębiorczości
3. Polepszenie jakości życia mieszkańców gminy oraz zwiększenie szans ich indywidualnego rozwoju
4. Integracja i aktywizacja mieszkańców gminy.

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza wpisuje się w główne kierunki priorytetowe Strategii Rozwoju Gminy.

3. Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2009- 2015

Na poziomie gminy Lokalny Program Rewitalizacji jest powiązany z Gminną Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych. Podczas prac nad LPR wykorzystano elementy analizy sytuacji społecznej i analizy SWOT, dokonanej na potrzeby opracowania Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych. Dzięki temu wszystkie dokumenty planistyczne są ze sobą spójne, co ułatwi realizację ich zapisów. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Komańcza wpisuje się w misję strategii, którą jest „*utworzenie struktury wsparcia koordynującej proces komunikacji międzysektorowej w sferze inicjatyw lokalnych*”. Podjęte w ramach Programu działania doprowadzą do zniwelowania problemów występujących w sferze społecznej oraz przyczynią się do stabilności i wzrostu jakości życia mieszkańców miasta.

Lokalny Program Rewitalizacji realizuje następujące cele z Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych:

Cel strategiczny 1: Obniżenie i przeciwdziałanie bezrobociu w gminie Komańcza:

- Tworzenie korzystnych warunków dla powstawania oraz rozwoju małych firm.

Cel strategiczny 2: Integracja społeczności lokalnej oraz samorządu lokalnego wokół rozwiązywania problemów społecznych, poprawy warunków życia i stosunków dobrosąsiedzkich:

- Budowanie poczucia przynależności do miejsca zamieszkania

Cel strategiczny 4. Poprawa warunków i jakości życia mieszkańców gminy w ważnych sferach życia społecznego:

- Poprawa jakości opieki zdrowotnej i stanu zdrowia mieszkańców.
- Aktywizacja społeczna mieszkańców, poprawa więzi i relacji społecznych, wsparcie inicjatyw obywatelskich.
- Rozwój oferty kulturalnej i form spędzania wolnego czasu
- Rozwój i wsparcie lokalnego sportu, turystyki i rekreacji

4. Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2004-2013

Lokalny Program Rewitalizacji gminy Komańcza wpisuje się w założenia „Strategii Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2004 - 2013”, która zakłada zrównoważony rozwój turystyki i kultury, gospodarki lokalnej, infrastruktury technicznej oraz społecznej. Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego przewiduje realizację następujących celów strategicznych:

- **Cel strategiczny:** Rozwój kompleksowej oferty turystycznej i rekreacyjnej powiatu sanockiego. W ten cel wpisują się zadania związane z rozbudową infrastruktury turystycznej (rozbudowa ośrodka turystycznego) i odnowieniem drewnianej cerkwi, a także wysiłki zmierzające do stworzenia trasy narciarstwa biegowego i wybudowania trasy „Dyliżansu bieszczadzkiego” powiązanej z trasą kolejki wąskotorowej.
- **Cel strategiczny:** Wykreowanie powiatu sanockiego jako centrum kulturalnego o znaczeniu ponadlokalnym. Zapis ten będzie realizowany poprzez ochronę dorobku mniejszości łemkowskiej m.in. dzięki stworzeniu szlaku wielokulturowego.
- **Cel strategiczny:** Wspieranie rozwoju lokalnych przedsiębiorstw w przyciąganie nowych inwestorów. W cel ten wpisują się zadania polegające na stworzeniu programu wsparcia przedsiębiorstw na obszarach rewitalizowanych.

- **Cel strategiczny:** Zmniejszenie poziomu i społecznych skutków bezrobocia w powiecie. Cel ten będzie realizowany poprzez organizację szkoleń i doradztwa dla osób bezrobotnych.
- **Cel strategiczny:** Wzrost poziomu zaspokojenia potrzeb obywateli w zakresie zdrowia i bezpieczeństwa publicznego. W założenia tego celu wpisują się zadania związane z opracowaniem programu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.

5. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza

Lokalny Program Rewitalizacji jest również powiązany ze „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy Komańcza.” Zadaniem tego dokumentu jest ustalenie kierunków i zasad polityki przestrzennej na terenie gminy, określono w nim wiodące cele rozwoju przestrzennego gminy, a są nimi:

- działania na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych i krajobrazowych
- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- działania na rzecz rozwoju branży turystyczno-wypoczynkowej,
- rozwój komunikacji
- rozwój infrastruktury technicznej

Działania jakie zostaną zrealizowane w ramach LPR zostały wyznaczone z uwzględnieniem zapisów Studium.

6. Dokumenty dotyczące polityk w różnych sektorach społeczno – gospodarczych

Tabela 24. Nawiązanie Lokalnego Programu Rewitalizacji do dokumentów dotyczących różnych polityk społeczno – gospodarczych

L.p.	Polityka	Nazwa dokumentu	Nawiązanie LPR do dokumentów strategicznych
1.	Mieszkalnictwo	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego	LPR zachowuje spójność z założeniami (celem głównym) polityki przestrzennej województwa podkarpackiego, gdyż zostanie odwrócona niekorzystna tendencja w zakresie jakości budownictwa mieszkaniowego. Realizacja przedsięwzięć zawartych w Lokalnym Programie Rewitalizacji spowoduje, że coraz więcej osób wyrazi chęć zamieszkania w gminie Komańcza.
2.	Infrastruktura i usługi komunalne	Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza	Dokument wykazuje spójność ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego w zakresie infrastruktury, mając za zadanie modernizację infrastruktury mieszkaniowej
3.	Rozwój przedsiębiorczości	Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2004-2013 oraz Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020	Realizacja zadań wskazanych w LPR stwarza warunki rozwoju przedsiębiorczości – jednym z celów jest stworzenie programu wsparcia dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości W ramach LPR będą także prowadzone działania w postaci: szkoleń, kursów
4.	Gospodarowanie gruntami	Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza	Granice obszaru rewitalizowanego zostały wyznaczone przy uwzględnieniu Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego.
5.	Ochrona dziedzictwa kulturowego	Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020	LPR ma za zadanie ochronę i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego.
6.	Komunikacja społeczna	Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013	LPR wspiera rozwój komunikacji społecznej poprzez: 1. przyjętą metodologię prac

			<p>nad LPR, 2. zasadę „partnerstwa” 3. zarządzanie Wdrażaniem LPR.</p>
7.	Transport	Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020	Program Rewitalizacji nie przewiduje realizacji zadań z zakresu transportu.
8.	Przeciwdziałanie patologiom społecznym	Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Komańcza na lata 2009-2015	LPR wpisuje się w cele i zadania Strategii (str. 94 – 98)

III. STRESZCZENIE NIETECHNICZNE OCENY ODDZIAŁYWANIA PROGRAMU NA ŚRODOWISKO

Prawidłowo realizowany rozwój gospodarczy, przestrzenny i społeczny gminy musi uwzględniać ochronę istniejącego ekosystemu oraz eliminować wszystkie zagrożenia mogące zakłócić jego funkcjonowanie. Działanie przewidziane do podejmowania w Lokalnym Programie Rewitalizacji muszą mieć na względzie specyfikę miejscowości, a w tym przypadku występowanie na obszarze gminy Komańcza miejsc atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo.

Zgodnie z wymogami *Dyrektywy* 2001/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 czerwca 2001 r. w sprawie oceny wpływu niektórych planów i programów na środowisko (Dz. Urz. WE L 197 z 21.07.2001) występuje konieczność przeprowadzenia oceny wpływu programów rewitalizacji na środowisko.

Zgodnie z wykładnią Ministerstwa Środowiska dotyczącą przeprowadzania postępowania w sprawie oceny oddziaływania skutków realizacji planów i programów do lokalnych planów rewitalizacji dołączanych do projektów finansowanych w ramach RPO należy dołączyć stosowne informacje i uzgodnienia związane z przeprowadzeniem strategicznej oceny oddziaływania na środowisko lub dokumenty mówiące o odstąpieniu od tej procedury.

Dokumenty wymagające przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko kwalifikuje się na podstawie art. 46 i 47 ustawy z dnia 03.10.2008r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199 z 2008r., poz. 1227). Lokalny Program Rewitalizacji, jako dokument, który winien być analizowany w świetle art. 47 UOOŚ, będzie wymagał przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania, jeżeli organ opracowujący taki program stwierdzi, że ten wyznacza ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i że realizacja postanowień dokumentu może spowodować znaczące oddziaływanie na środowisko. Analizy w zakresie rodzaju i charakteru projektowanych przedsięwzięć, jako przesłanki będącej podstawą przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, należy dokonać obecnie w oparciu o obowiązujące jeszcze rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań

związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko (Dz. U. Nr 257 poz. 2573 ze zm.) oraz o Aneksy (I i II) Dyrektywy Rady z dnia 27 czerwca 1985 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko naturalne, biorąc pod uwagę powiązania między przedsięwzięciami i kumulowanie się oddziaływań. Istotne w analizie będą zastrzeżenia Komisji Europejskiej co do wykładni przepisów odnośnie ustalonych progów ilościowych w w/w rozporządzeniu oraz informacje zawarte w Wytycznych w zakresie postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięć współfinansowanych z krajowych lub regionalnych programów operacyjnych.

Zgodnie z „Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko” (Dz. U. 2004, nr 257/04, poz. 2573 z póź. zm.) oraz Dyrektywą 85/337/EWG (dyrektywa OOS) niektóre z przedsięwzięć zawartych w niniejszym dokumencie mogą potencjalnie zaliczać się do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, dla których może być wymagane sporządzenie raportu oddziaływania na środowisko. W świetle ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2008 r. Nr 199 poz. 1227) przedsięwzięcia te również mogą zaliczać się do przedsięwzięć mogących oddziaływać na środowisko, dla których obowiązek sporządzania raportu może być stwierdzony na podstawie art. 63 ust. 1 niniejszej ustawy. W związku z powyższym istnieje prawdopodobieństwo konieczności przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko i sporządzania raportu. Beneficjent wystąpi z wnioskiem do Wójta gminy Komańcza, o wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia.

W przypadku, gdy organ opracowujący program rewitalizacji, w uzgodnieniu z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska i Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym, stwierdzą, że dokument ten wyznacza ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i że realizacja postanowień dokumentu może spowodować znaczące oddziaływanie na środowisko, poddaje się program strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko. Ocena polega na opracowaniu prognozy oddziaływania na środowisko i poddaniu jej wraz z projektem programu rewitalizacji opiniowaniu przez w/w organy, przy jednoczesnym zapewnieniu udziału społeczeństwa.

W przypadku stwierdzenia, że program rewitalizacji należy poddać procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, nie ma możliwości odstąpienia od przeprowadzenia tej oceny.

Poddanie programu strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko, o której mowa w Dziale IV UOOS, nie zwalnia z obowiązku poddania odrębnej procedurze oceny oddziaływania każdego z przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko lub mogących znacząco oddziaływać na obszary Natura 2000, projektowanych na terenie, którego dotyczy program rewitalizacji.

Z uwagi na położenie geograficzne gminy Komańcza istnieje możliwość wystąpienia transgranicznego oddziaływania na środowisko, jednakże charakter zadań przewidzianych do realizacji w ramach LPR nie przewiduje się wystąpienia oddziaływań transgranicznych w rozumieniu Działu VI UOOS.

Miejsce realizacji projektów znajduje się w granicy Specjalnego Obszaru Ochrony (SOO), wyznaczonego na podstawie Dyrektywy Siedliskowej (Dyrektywa z dnia 21 maja 1992 r. nr 92/43/EWG o ochronie naturalnych siedlisk oraz dziko żyjącej fauny i flory), a mianowicie obszaru „Bieszczady” (kod obszaru PLC180001). Obszar rewitalizacji znajduje się również w granicy Obszaru Specjalnej Ochrony (OSO), dla którego podstawę prawną stanowi Dyrektywa Ptasia (Dyrektywa z dnia 2 kwietnia 1979 r. nr 79/409/EWG o ochronie dziko żyjących ptaków), a mianowicie „Beskid Niski” (kod obszaru PLB180002). Wyznaczenie SOO i OSO nakłada na państwa członkowskie, w tym także na Polskę, obowiązek zachowania wartości przyrodniczych, które były podstawą wytypowania obszarów Natura 2000. Strefa rewitalizacji znajduje się również w granicach proponowanego specjalnego obszaru ochrony siedlisk „Dorzecze Górnego Sanu” (kod obszaru PLH18_07), dla którego podstawę prawną stanowi ustawa o ochronie przyrody z dnia 14.04.2004 r. (Dz. U. Nr 92 poz. 880 z późn. zm.).

Realizacja poszczególnych działań Programu odbywać się będzie w granicach w/w obszarów. W związku z tym inwestor dla każdego działania wystąpi z zapytaniem do Gminy Komańcza czy jest konieczność sporządzenia raportu i przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko. Gmina po zasięgnięciu opinii Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska i Organu Państwowej Inspekcji Sanitarnej wyda postanowienie o konieczności lub braku konieczności sporządzenia raportu i przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko. Ponadto inwestor wystąpi z wnioskiem do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska o zaświadczenie o oddziaływaniu poszczególnych inwestycji na obszary Natura 2000.

IV. ZAŁOŻENIA PROGRAMU REWITALIZACJI

Rewitalizacja to kompleksowy proces przemian przestrzennych, gospodarczych i społecznych w zdegradowanej części gminy Komańcza. Celem działań rewitalizacyjnych jest ożywienie społeczne i gospodarcze poprzez dostosowanie objętych nimi obszarów do potrzeb gospodarczych, społecznych, kulturalnych i turystycznych. Ponadto możliwa będzie realizacja projektów dla obszarów dotkniętych wykluczeniem społecznym koncentrujących się na rozwoju mieszkalnictwa. Wydatki w tym zakresie będą ograniczone do budownictwa mieszkaniowego, wielorodzinnego lub budynków stanowiących własność publiczną. Wieloletni okres realizacji Programu wymusza potrzebę jego ciągłego monitorowania i aktualizacji oraz konieczność pozyskiwania różnorodnych publicznych i prywatnych źródeł finansowania. Jest realizowany przez wielu partnerów, a zaplanowane w nim działania wzajemnie się wzmacniają, aby w efekcie doprowadzić do jakościowej zmiany na całym wyznaczonym obszarze rewitalizacji.

1. Okres programowania 2009 – 2013 i lata następne

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza obejmuje zadania przyjęte do realizacji w dwóch podokresach. Pierwszy przypada na lata 2010-2013 oraz drugi, który będzie realizowany w latach 2014-2015. Wpisuje się zatem w trwający obecnie okres programowania (lata 2007-2013) i tym samym daje gminie możliwość aplikowania po środki funduszy strukturalnych przypisanych do tego okresu (zgodnie bowiem z zasadą „n+2” projekty unijne zakontraktowane do końca 2013 roku będą mogły być realizowane do końca 2015 roku). Długi okres przeznaczony na podejmowanie działań daje również możliwość sięganie po środki z programów, które będą zaplanowane w kolejnych latach.

2. Zasięg terytorialny rewitalizowanego obszaru (wyznaczenie granic) i uzasadnienie (obligatoryjnie)

Podczas przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji obowiązkowe jest wyznaczenie granic rewitalizowanych obszarów wraz z uzasadnieniem ich wyboru. Obszary rewitalizowane, obejmujące część lub całość obszaru zdegradowanego powinny tworzyć spójne geograficznie strefy. Należy też wydzielić te obszary, które wymagają rewitalizacji

w pierwszej kolejności, tak aby wsparcie finansowe udzielone było tym obszarom w pierwszej kolejności.

Obszar rewitalizacji wyznaczono w oparciu o przedstawioną diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej gminy Komańcza, zidentyfikowane problemy i rozpoznane potrzeby mieszkańców gminy. Podstawą do wskazania danego obszaru, jako predysponowanego do rewitalizacji, było również spełnienie wybranych kryteriów, o których mowa w art. 47 ust. 1 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 roku ustanawiającego szczegółowe zasady wykonania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006, ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności oraz Rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W związku z tym, że na wyznaczonym obszarze rewitalizacji prowadzone będą projekty z zakresu mieszkalnictwa, dokonano analizy obszaru pod względem spełnienia kryteriów oraz wartości referencyjnych wskazanych przez Instytucję Zarządzającą Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013.

W przeprowadzonej analizie odniesiono się do 3 kryteriów: liczby osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1 000 ludności, liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 100 osób, liczby budynków mieszkalnictwa wielorodzinnego wybudowanych przed 1989 rokiem w stosunku do ogólnej liczby budynków wielorodzinnych. Poniżej przedstawiono wartości poszczególnych wskaźników dla obszarów, na których będą realizowane zadania z zakresu rewitalizacji.

Tabela 25. Zestawienie wskaźników dla obszarów objętych rewitalizacją

	Wskaźniki		
	Liczba osób korzystających z zasiłków społecznych na 1 000 ludności	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej w przeliczeniu na 100 osób	Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w stosunku do ogólnej liczby budynków (w%)
Wartość referencyjna wskaźnika dla województwa Podkarpackiego	83	6,7	83,8
Wartości dla obszarów objętych wsparciem	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie poniżej wartości referencyjnej	odchylenie powyżej wartości referencyjnej
Obszar			
Obszar I (Moszczaniec)	179,5	2,94	100%
Obszar II (Czystogarb, Rzepedź)	100,7	4,1	100%
Obszar III (Smolnik, Łupków, Wola Michowa)	195,9	4,8	88%

Przeprowadzona analiza opisowa i wskaźnikowa wskazała na miejscowości predysponowane do objęcia rewitalizacją, na których występują niekorzystne tendencje związane z wysokim poziomem ubóstwa i wykluczenia społecznego, bardzo niskim wskaźnikiem przedsiębiorczości oraz niskim poziomem wartości zasobu mieszkaniowego. W skład obszaru predysponowanego do objęcia rewitalizacją zakwalifikowano miejscowości, które stanowią tereny popegeerowskie i przemysłowe. Mieszkańcy tych obszarów są bowiem postawieni na przegranej pozycji w warunkach gospodarki rynkowej. Cechują się nie tylko niskim poziomem aktywności zawodowej i kwalifikacjami mało przydatnymi poza rolnictwem, ale też izolacją przestrzenną (osiedla popegeerowskie są zlokalizowane z dala od miast i centrów przemysłowych). Budynki mieszkaniowe, które znajdują się w posiadaniu spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych, charakteryzują się bardzo złym stanem technicznym i niskim poziomem wydajności energetycznej, wszystkie wymagają kapitalnych remontów.

Wymienione trudności i ograniczenia w rozwoju uwidoczniły się w miejscowości Moszczaniec, na której terenie wyznaczono Obszar I. W obrębie Obszaru II znajdują się miejscowości Czystogarb i Rzepedź. W ramach III Obszaru inwestycjami zostaną objęte

następujące miejscowości: Łupków, Smolnik, Wola Michowa. Wyznaczone granice pokrywają się z granicami administracyjnymi poszczególnych miejscowości wskazanych do objęcia rewitalizacją.

Zachodzi konieczność wyznaczenia nowych funkcji dla tak wykreślonych granic rewitalizacji, z wykorzystaniem potencjału jaki na tym terenie stanowią zabytki architektoniczne, pozostałości po kulturze łemkowskiej oraz walory przyrodniczo-krajobrazowe, które umożliwią rozwój turystyki. Zaplanowane w ramach LPR działania obejmują spójny obszar zlokalizowany na terenie gminy Komańcza. Działania podejmowane na tym terenie pozostają we wzajemnej komplementarności. Wszystkie są bowiem nakierowane na rozwój gospodarczy, rozwój społeczny, rozwój infrastrukturalno – przestrzenny (zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez remonty zabytkowych obiektów, modernizację infrastruktury mieszkaniowej i tworzenie infrastruktury turystycznej).

3. Podział na zadania i projekty inwestycyjne

Tabela 26. Podział na zadania i projekty inwestycyjne

PODZIAŁ CZASOWO – ZADANIOWY LPR (Etapy i zadania do realizacji)
ETAP I (lata 2010-2013)
Rewitalizacja części przemysłowego hotelu robotniczego wraz z otoczeniem na potrzeby przychodni lekarskiej w miejscowości Rzepedź.
Rewitalizacja budynku byłej szkoły podstawowej wraz z otoczeniem na lokale socjalne, na osiedlu po byłym PGR w Moszczańcu.
Utworzenie miejsc biwakowych, parkingów i punktów widokowych na obszarze rewitalizowanym
Termomodernizacja budynku mieszkalnego – segment A oraz wymiana dachu części socjalnej-segment B Domu Rekolekcyjnego w Rzepedzi.
Remont i rozbudowa ośrodka turystycznego w Woli Michowej oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej: wykonanie planów, dobudowanie piętra, modernizacja parteru, dobudowanie sali konferencyjnej.
Rewitalizacja zabytkowej, murowanej cerkwi w Smolniku.
Rewitalizacja osiedla C w Rzepedzi Spółdzielni Mieszkaniowej w Lesku: ocieplenie budynków mieszkalnych, modernizacja węzłów ciepłych i wymiennikowni w budynkach.
Rewitalizacja dwóch przemysłowych osiedli A i B w Rzepedzi szansą na rozwój i lepsze życie: termomodernizacja, ocieplenie ścian zewnętrznych budynków i stropodachów.
Rewitalizacja osiedla w Czystogarbie szansą na rozwój i lepsze życie: wymiana pokrycia dachów i stolarki drzwiowo-okiennej.
Rewitalizacja osiedla popegeerowskiego w Moszczańcu szansą na rozwój i lepsze życie : ocieplenie budynków, wymiana pokrycia dachowego, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, modernizacja kotłowni.
Rewitalizacja Łupkowa, aby stał się przyjazny dla mieszkańców i środowiska: wymiana pokrycia dachowego z ociepleniem dachu oraz utylizacja eternitu i remont przewodów kominowych i wentylacyjnych budynków Wspólnoty Mieszkaniowej nr 22 i 23, ocieplenie dachu budynku

Wspólnoty Mieszkaniowej nr 23 A, termomodernizacja budynków Wspólnoty Mieszkaniowej nr 22, 23 i 23 A, wymiana i ocieplenie dachu budynków Wspólnoty Mieszkaniowej nr 36 i 37, wymiana pokrycia dachowego z ociepleniem dachu, utylizacja eternitu i remont przewodów kominowych, wentylacyjnych oraz termomodernizacja budynków nr 27,28,29,30.
ETAP II (2014 – 2015)
Utworzenie miejsc biwakowych, parkingów i punktów widokowych na obszarze rewitalizowanym
Remont, rozbudowa ośrodka turystycznego w Woli Michowej oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej: wykończenie ośrodka, budowa infrastruktury turystycznej, wytyczenie szlaków do uprawiania narciarstwa biegowego, budowa trasy „Dyżansu bieszczadzkiego”.
Rewitalizacja zabytkowej murowanej cerkwi w Smolniku.
Rewitalizacja osiedla C w Rzepedzi Spółdzielni Mieszkaniowej w Lesku: przebudowa zewnętrznych sieci ciepłowniczych, remont chodników przy budynkach mieszkalnych.
Rewitalizacja dwóch przemysłowych osiedli A i B w Rzepedzi szansą na rozwój i lepsze życie: uszczelnienie kominów dymowych.
Rewitalizacja osiedla w Czystogarbie szansą na rozwój i lepsze życie: ocieplenie ścian budynków mieszkalnych.
Rewitalizacja Łupkowa, aby stał się przyjazny dla mieszkańców i środowiska: modernizacja instalacji C.O. i wymiana instalacji elektrycznej w pionach na klatkach schodowych w budynkach Wspólnoty Mieszkaniowej nr 22 i 23 w Łupkowie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu gminy Komańcza

4. Kryteria wyboru pilotażu i kolejność realizacji

Zadania inwestycyjne możliwe do realizacji w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji mają zróżnicowany wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy zdegradowanych obszarów. Biorąc pod uwagę fakt, iż wyszczególnione wcześniej inwestycje nie wyczerpują pełnej listy przedsięwzięć, jakie będą spełniały założenia niniejszego Programu, wybór zadań do realizacji będzie uzależniony od dostępności środków oraz stopnia realizacji przez inwestycję celów LPR. Gmina Komańcza za podstawowe kryterium hierarchizacji zadań przyjęła wpływ na rozwiązanie problemów w sferze przestrzennej i społecznej. Ze względu na występowanie długoletnich zaniedbań i brak możliwości finansowych realizacji zadań niwelujących sfery problemowe, istnieje pilna potrzeba wykonania zaplanowanych przedsięwzięć w tych obszarach.

Przy wyborze zadań do pilotażu kierowano się następującymi przesłankami:

- Zadania w sposób znaczący przyczynią się do osiągnięcia założonych celów i efektów Programu, a w szczególności do podniesienia poziomu życia i jakości mieszkańców.
- Realizacja zadania ułatwi bądź przyspieszy realizację innych zadań objętych Programem.

- Zadanie zostało uwzględnione w planach finansowych podmiotów odpowiedzialnych.
- Projekt przyniesie efekt społeczny w postaci utworzenia nowych miejsc pracy.
- Projekt wpłynie na niwelowanie zjawiska wykluczenia społecznego.
- Zadanie wpłynie na podniesienie poziomu aktywności mieszkańców obszaru rewitalizowanego.

5. Oczekiwane wskaźniki osiągnięć

Wdrożenie działań zaplanowanych w Lokalnym Programie Rewitalizacji gminy Komańcza przyczyni się do zmniejszenia skali problemów przestrzennych, gospodarczych i społecznych, jakie dotyczą rewitalizowanego obszaru. Przewiduje się, że przeprowadzone działania spowodują wzrost atrakcyjności turystycznej gminy i poprawę jakości życia mieszkańców. W celu umożliwienia weryfikacji stopnia realizacji celów konieczne jest ich skwantyfikowanie, czyli określenie wskaźników produktu i rezultatu. Ze względu na stan przygotowania zadań, które wymagają doprecyzowania, wskaźniki określone niżej mają wartość szacunkową i mogą ulec wahaniom. Część wskaźników (szczególnie oddziaływania) ma charakter nie mierzalny lub zostanie osiągnięta w długim okresie, dlatego też zostaną one określone szczegółowo przy opracowaniu poszczególnych projektów. Zrealizowane projekty inwestycyjne będą analizowane między innymi pod kątem osiągniętych niżej wymienionych wskaźników.

Tabela 27. Wskaźniki produktu i rezultatu

Lp.	Wskaźniki produktu	Źródło danych	Wartość w roku bazowym 2010	Wartość w roku 2013	Wartość w roku 2014	Wartość w roku 2015	Częstotliwość pomiaru	Źródła danych
Wskaźniki produktu								
1.	Liczba projektów oferujących usługi promujące równość szans i zapobiegających wykluczeniu społecznemu mniejszości narodowych i ludzi młodych	szt.	0	1	3	4	rocznie	Institucje Zarządzające
Wskaźnik rezultatu								
1.	Powierzchnia odnowionych budynków	m ²	0	25 445	27 029	34 882	kwartalnie	Beneficjenci
2.	Liczba firm założonych na obszarach odnowionych	szt.	0	3	4	7	kwartalnie	Beneficjenci
3.	Liczba miejsc pracy utworzonych na obszarach odnowionych	szt.	0	5	12	16	kwartalnie	Beneficjenci

**V a PLAN DZIAŁAŃ PRZESTRZENNYCH (TECHNICZNO-MATERIALNYCH) W OKRESIE 2010 – 2013
(OBLIGATORYJNIE) I W LATACH NASTĘPNYCH (FAKULTATYWNIE) NA OBSZARZE
REWITALIZOWANYM**

Nazwa planowanego działania	Czas realizacji	Oczekiwane rezultaty	Podmioty uczestniczące we wdrażaniu	Nakłady brutto do pomieszczenia
Rewitalizacja części poprzemysłowego hotelu robotniczego wraz z otoczeniem na potrzeby przychodni lekarskiej w miejscowości Rzepedź.	2010-2012	Stworzenie bardzo dobrych warunków do świadczenia publicznych usług medycznych na rzecz mieszkańców	Gmina Komańcza podwykonawcy	900 000,00 zł
Rewitalizacja budynku byłej szkoły podstawowej wraz z otoczeniem na lokale społeczne, na osiedlu po byłym PGR w Moszczańcu.	2011-2013	Zapobieganie problemom wykluczenia społecznego, rozwój społecznych zasobów mieszkaniowych gminy, estetyzacja przestrzeni	Gmina Komańcza podwykonawcy	600 000,00 zł
Utworzenie miejsc białokowych, parkingów i punktów widokowych na obszarze rewitalizowanym.	2011-2015	Zwiększenie oferty bazy noclegowej	Gmina Komańcza, podmioty turystyczne	500 000,00 zł
Program budowy przydomowych oczyszczalni ścieków.	2010-2015	Ekologiczne i ekonomiczne zagospodarowanie ścieków	zainteresowani mieszkańcy, Gmina Komańcza	2 000 000,00 zł
Termomodernizacja budynku mieszkalnego-segment A oraz wymiana dachu części socjalnej-segment B Domu Rekolekcyjnego w Rzepedzi.	2010-2013	Modernizacja techniczna budynku i dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, rozbudowa zaplecza turystycznego, estetyzacja przestrzeni	Kuria Metropolitarna w Przemyślu podwykonawcy	620 000,00 zł

Remont i rozbudowa ośrodka turystycznego w Woli Michowej oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej.	2010-2015	Modernizacja techniczna, dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, rozbudowa zaplecza turystycznego	Fundacja Promocji i Rozwoju Biieszczad w Przysietnicy podwykonawcy	6 496 500,00 zł
Rewitalizacja zabytkowej, murywanej cerkwi w Smolniku.	2010-2015	Zachowanie dziedzictwa kulturowego, wzrost potencjału turystycznego miejscowości	Parafia Rzymsko Katolicka p.w. Św. Ap. Piotra i Pawła w Nowym Łupkowie podwykonawcy	1 950 000,00 zł
Rewitalizacja osiedla popegeerowskiego w Moszczanцу - szansą na rozwój i lepsze życie.	2010-2013	Modernizacja techniczna budynków mieszkalnych, dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, wzrost wydajności energetycznej, estetyzacja przestrzeni	Wspólnota Mieszkaniowa w Moszczanцу podwykonawcy	1 059 500, 00 zł
Rewitalizacja dwóch poprzemysłowych osiedli A i B w Rzepedzi - szansą na rozwój i lepsze życie.	2010-2015	Modernizacja techniczna budynków mieszkalnych, dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, wzrost wydajności energetycznej, estetyzacja przestrzeni	Spółdzielnia Mieszkaniowa w Rzepedzi podwykonawcy	1 562 230,00 zł
Rewitalizacja osiedla C w Rzepedzi Spółdzielni Mieszkaniowej w Lesku.	2010-2015	Modernizacja techniczna budynków mieszkalnych, dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, wzrost wydajności energetycznej, estetyzacja przestrzeni	Spółdzielnia Mieszkaniowa w Lesku podwykonawcy	1 123 500,00 zł
Rewitalizacja osiedla w Czystogarbie - szansą na rozwój i lepsze życie.	2010-2015	Modernizacja techniczna budynków mieszkalnych, dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, wzrost wydajności energetycznej, estetyzacja przestrzeni	Wspólnota Mieszkaniowa w Czystogarbie podwykonawcy	1 036 000,00 zł
Rewitalizacja Łupkowa, aby stał się przyjazny dla mieszkańców i środowiska.	2010-2015	Modernizacja techniczna budynków mieszkalnych, dostosowanie do aktualnych standardów funkcjonalno-użytkowych, wzrost wydajności energetycznej, estetyzacja przestrzeni	Wspólnota Mieszkaniowa w Łupkowie podwykonawcy	1 615 000,00 zł

V b PLAN DZIAŁAŃ GOSPODARCZYCH W OKRESIE 2010 – 2013 (OBLIGATORYJNIE) I W LATACH NASTĘPNYCH (FAKULTATYWNIE) NA OBSZARZE REWITALIZOWANYM

Nazwa planowanego działania	Czas realizacji	Oczekiwane rezultaty	Podmioty uczestniczące we wdrażaniu	Nakłady brutto do poniesienia
Stworzenie szlaku wielokulturowego.	2011-2012	Stworzenie atrakcyjnego produktu turystycznego, dzięki któremu zwiększy się ilość turystów przyjeżdżających do regionu	Gmina Komańcza, podmioty turystyczne	100 000,00 zł
Program rozwoju i promocji bazy agroturystycznej na obszarze rewitalizowanym.	2011-2015	Zwiększenie obłożenia w gospodarstwach agroturystycznych	Gmina Komańcza, gospodarstwa agroturystyczne	50 000,00 zł
Program promocji walorów przyrodniczych, zabytków historycznych, a także pozostałości po zabytkach architektonicznych znajdujących się na obszarze rewitalizowanym.	2011-2015	Zwiększenie ilości turystów odwiedzających gminę	Gmina Komańcza, podmioty turystyczne	200 000,00 zł
Program wsparcia przedsiębiorstw na obszarach rewitalizowanych.	2011-2015	Zwiększenie ilości miejsc pracy na obszarach rewitalizowanych	Gmina Komańcza, Powiatowy Urząd Pracy, przedsiębiorcy	2 000 000,00 zł

V c PLAN DZIAŁAŃ SPOŁECZNYCH W OKRESIE 2010 – 2013 (OBLIGATORYJNIE) I W LATACH NASTĘPNYCH (FAKULTATYWNIE) NA OBSZARZE REWITALIZOWANYM

Nazwa planowanego działania	Czas realizacji	Oczekiwane rezultaty	Podmioty uczestniczące we wdrażaniu	Nakłady brutto do poniesienia
Powołanie stowarzyszeń działających na rzecz obszarów rewitalizowanych.	2011-2012	Zintegrowanie mieszkańców i stworzenie możliwości ubiegania się o dotacje	Gmina Komańcza, mieszkańcy	20 000,00 zł
Program rozbudowy sieci szerokopasmowego Internetu.	2011-2015	Stworzenie możliwości dostępu do sieci szerokopasmowej na terenie całej gminy	Gmina Komańcza, przedsiębiorcy	1 045 000,00 zł
Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.	2011-2015	Zmniejszenie liczby osób żyjących w ubóstwie i zagrożonych wykluczeniem	Gmina Komańcza, Powiatowy Urząd Pracy	300 000,00 zł
Program podniesienia kwalifikacji i przekwalifikowań.	2011-2015	Zdobycie nowych umiejętności i kwalifikacji przez osoby bezrobotne	Gmina Komańcza, Powiatowy Urząd Pracy	500 000,00 zł
Program aktywizacja osób młodych z terenu rewitalizowanego.	2011-2015	Zwiększenie liczby nowych przedsiębiorstw zakładanych przez osoby młode	Gmina Komańcza, Powiatowy Urząd Pracy, przedsiębiorcy	500 000,00 zł

VI PLAN FINANSOWY REWITALIZACJI NA LATA 2010 – 2013 (OBLIGATORYJNIE) I NA LATA NASTĘPNE (FAKULTATYWNIE)

NAZWA REALIZOWANEGO ZADANIA	WARTOŚĆ ZADANIA (brutto)	ŹRÓDŁO FINANSOWANIA (Budżet JST, Budżet państwa, środki prywatne, środki UE, inne)	LATA REALIZACJI					
			2010	2011	2012	2013	2014	2015
			DZIAŁANIA PRZESTRZENNE					
Rewitalizacja części poprzemysłowego hotelu robotniczego wraz z otoczeniem na potrzeby przychodni lekarskiej w miejscowości Rzepedź.	900 000,00 zł	Budżet JST środki UE						
Rewitalizacja budynku byłej szkoły podstawowej wraz z otoczeniem na lokale socjalne, na osiedlu po byłym PGR w Moszczańcu.	600 000,00 zł	Budżet JST środki UE						
Utworzenie miejsc biwakowych, parkingów i punktów widokowych na obszarze rewitalizowanym.	500 000,00 zł	Budżet JST środki UE środki prywatne						
Program budowy przydomowych oczyszczalni ścieków.	2 000 000,00 zł	Budżet JST środki UE środki prywatne						
Termomodernizacja budynku mieszkalnego-segment A oraz wymiana dachu części socjalnej-segment B Domu Rekolekcyjnego w Rzepedzi.	620 000,00 zł	Budżet Kuri Metropolitarnej w Przemysłu środki UE						
Remont i rozbudowa ośrodka turystycznego w Woli Michowej oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej.	6 496 500,00 zł	Budżet Fundacji Promocji i Rozwoju Bieszczad środki UE środki prywatne						
Rewitalizacja zabytkowej, murywanej cerkwi w Smolniku.	1 950 000,00	Budżet Parafii Rzymsko-						

	zł	Katolickiej p.w. Św. Ap. Piotra i Pawła środki UE							
Rewitalizacja osiedla popegeerowskiego w Moszczańcu- szansą na rozwój i lepsze życie.	1 059 500, 00 zł	Budżet Wspólnoty Mieszkańców w Rzepedzi							
Rewitalizacja dwóch poprzemysłowych osiedli A i B w Rzepedzi - szansą na rozwój i lepsze życie.	1 562 230,00 zł	Budżet Spółdzielni Mieszkańców w Rzepedzi środki UE							
Rewitalizacja osiedla C w Rzepedzi Spółdzielni Mieszkańców w Lesku.	1 123 500,00 zł	Budżet Spółdzielni Mieszkańców w Lesku środki UE							
Rewitalizacja osiedla w Czystogardzie - szansą na rozwój i lepsze życie.	1 036 000,00 zł	Budżet Wspólnoty Mieszkańców w Czystogardzie środki UE							
Rewitalizacja Łupkowa, aby stał się przyjazny dla mieszkańców i środowiska.	1 615 000,00 zł	Budżet Wspólnoty Mieszkańców w Łupkowie środki UE							
DZIAŁANIA GOSPODARCZE									
Stworzenie szlaku wielokulturowego.	100 000,00 zł	Budżet JST środki UE							
Program rozwoju i promocji bazy agroturystycznej na obszarze rewitalizowanym.	50 000,00 zł	Budżet JST środki UE							
Program promocji walorów przyrodniczych, zabytków historycznych, a także pozostałości po zabytkach architektonicznych znajdujących się na obszarze rewitalizowanym.	200 000,00 zł	Budżet JST środki UE							
Program wsparcia przedsiębiorstw na obszarach rewitalizowanych.	2 000 000,00 zł	Budżet JST i PUP środki UE							

DZIAŁANIA SPOŁECZNE

Powołanie stowarzyszeń działających na rzecz obszarów rewitalizowanych.	20 000,00 zł	Budżet JST środki UE						
Program rozbudowy sieci szerokopasmowego Internetu.	1 045 000,00 zł	Budżet JST środki UE						
Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.	300 000,00 zł	Budżet JST i PUP środki UE						
Program podniesienia kwalifikacji i przekwalifikowań.	500 000,00 zł	Budżet JST i PUP środki UE						
Program aktywizacja osób młodych z terenu rewitalizowanego.	500 000,00 zł	Budżet JST i PUP środki UE						

VII SYSTEM WDRAŻANIA – WYBÓR PRAWNEJ FORMY ZARZĄDZAJĄCEGO PROGRAMEM

Lokalny Program Rewitalizacji opisuje zestaw działań przewidzianych do realizacji przez różne podmioty, w różnym czasie i miejscach. LPR jest niezbędnym dokumentem, aby móc się ubiegać o pozyskanie środków z funduszy strukturalnych. Samo jednak jego posiadanie nie gwarantuje sukcesu. Prawidłowa koordynacja przewidzianych w Programie zadań, jak również właściwe zarządzanie możliwe jest dzięki przyjęciu odpowiedniego systemu wdrażania. Właściwe wdrożenie Programu wymaga skumulowania działań wszystkich jednostek zaangażowanych w jego wdrożenie i realizację.

Z uwagi na stopień złożoności zadań przewidzianych do realizacji na terenie wskazanym do rewitalizacji podmiotem odpowiedzialnym za wdrożenie Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie Wójt gminy Komańcza we współpracy z powołanym Zespołem ds. Wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji. W Skład Zespołu ds. Wdrażania Lokalnego Planu Rewitalizacji powinni wejść:

- 2 przedstawiciele Wójta – w tym Pełnomocnik ds. Lokalnego Programu Rewitalizacji, który będzie przewodniczył pracom Zespołu
- 2 przedstawiciele Rady Gminy
- 2 przedstawiciele organizacji pozarządowych działających na terenie obszaru objętego rewitalizacją
- 2 przedstawiciele przedsiębiorców
- Inne osoby wskazane przez Wójta

Zespół opracuje swój regulamin, a jego pracami będzie kierował Pełnomocnik ds. Lokalnego Programu Rewitalizacji. Do zadań zespołu będzie należało w szczególności:

1. Przygotowywanie rocznych sprawozdań z realizacji LPR.
2. Przedkładanie Radzie Gminy propozycji zmian w treści Lokalnego Programu Rewitalizacji.
3. Zapoznanie się z uwagami Rady Gminy dotyczącymi rocznego sprawozdania z realizacji LPR.
4. Opiniowanie wniosków przedkładanych przez partnerów Projektów dotyczących zadań realizowanych w ramach obszaru rewitalizowanego.
5. Ewaluacja LPR.
6. Podejmowanie decyzji odnośnie regulaminu prac Zespołu.

7. Inne określone w Regulaminie i mające znaczenie dla realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji.

Zespół ds. Wdrażania Lokalnego Planu Rewitalizacji będzie odpowiadał za realizację zadań będących w gestii gminy. Nie jest bowiem możliwe, aby odpowiadał za wykonanie zadań należących do innych beneficjentów, którzy nie podlegają pod Urząd Gminy np. spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe, kościoły i związki wyznaniowe, czy też fundacje i stowarzyszenia

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza będzie realizowany w oparciu o system wdrażania pomocy strukturalnej Unii Europejskiej. Gmina, korzystając z funduszy strukturalnych, jest zobowiązana do przestrzegania zasad i procedur wspólnotowych. Wdrażanie polityki strukturalnej będzie dotyczyło przede wszystkim budowy, przebudowy i modernizacji elementów infrastruktury technicznej, gospodarczej i społecznej.

VIII SPOSOBY MONITOROWANIA, OCENY I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ

1. System monitoringu programu rewitalizacji

Jednym z podstawowych obowiązków państw sięgających po środki z Unii Europejskiej jest obowiązek monitorowania wydatków i efektów rzeczowych tak, aby zapewnić efektywne wykorzystanie środków funduszy strukturalnych. Monitorowanie każdego projektu w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji polegać będzie na systematycznym gromadzeniu, zestawianiu i ocenie informacji rzeczowych oraz finansowych w postaci ustalonych wskaźników, które opisują jego postęp i efekt. Cały proces monitoringu ma za zadanie zapewnienie prawidłowego przebiegu procesu realizacji projektu. Monitoring odgrywa również ważne zadanie ze względu na system wczesnego ostrzegania o ewentualnych nieprawidłowościach. Monitoring prowadzony będzie w zakresie finansowym i rzeczowym.

Monitoring finansowy - pozwala na zgromadzenie danych o finansowych aspektach realizacji LPR, ma na celu zagwarantowanie pełnej absorpcji wydawanych środków, a jego przeprowadzenie umożliwi dokonanie oceny poprawności wydatkowania środków finansowych. Monitorowanie to odbywa się w oparciu o sprawozdania okresowe, roczne oraz końcowe.

Monitoring rzeczowy - dostarcza informacji o postępach podczas wdrażania LPR, służy zagwarantowaniu realizacji celu głównego i celów szczegółowych określonych w Programie. Pozwala na porównanie stanu faktycznego ze stanem pożądanym w oparciu o skwantyfikowane kryteria:

- Wskaźniki produktu
- Wskaźniki rezultatu

Do monitorowania Lokalnego Programu Rewitalizacji zobowiązany jest Wójt Gminy Komańcza. Funkcję instytucji monitorującej wdrażanie LPR będzie pełnił Rada Gminy Komańcza. We wprowadzaniu korekt i uaktualnień do Programu uczestniczą także przedstawiciele instytucji pozarządowych o charakterze społecznym i gospodarczym, właściciele nieruchomości, pracodawcy oraz inwestorzy.

Co najmniej raz w roku przed sesją absolutoryjną Rady Gminy analizowane będą postępy w realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji. Rada Gminy jako instytucja kontrolna i uchwałodawcza będzie mieć za zadanie:

1. akceptację rocznych sprawozdań z realizacji LPR przygotowanych przez Zespół ds. Wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji, w szczególności osiągnięcia celów i rezultatów,
2. analizowanie i zatwierdzanie wniosków o zmianę treści Lokalnego Programu Rewitalizacji,
3. aktualizację Lokalnego Programu Rewitalizacji,
4. uwzględnienie zadań zaplanowanych do realizacji przy przyjmowaniu budżetu gminy oraz wieloletnich planów inwestycyjnych lub innych dokumentów strategicznych o znaczeniu lokalnym.

2. Sposoby oceny programu rewitalizacji

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza na lata 2010-2015 stanowi dokument otwarty. Poddawany będzie systematycznej, okresowej analizie i ocenie oraz w razie zaistnienia takiej potrzeby, będzie aktualizowany w zakresie dostosowania do zmieniających się uwarunkowań. Ocena Programu będzie prowadzona w celu określenia rzeczywistych efektów zrealizowanych projektów w ramach LPR. Analiza, ocena i aktualizacja Programu odbywać się będzie w oparciu o zasadę współpracy z zainteresowanymi partnerami. Rada Gminy Komańcza oceniając realizację Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie opierała się na następujących kryteriach:

1. **Skuteczności** - kryterium to pozwala określić czy zostały osiągnięte cele programu założone na etapie programowania.
2. **Efektywności** - kryterium to pozwala ocenić poziom ekonomiczności Programu.
3. **Użyteczności** - kryterium to pozwala ocenić zgodności celów Programu z faktycznymi problemami i potrzebami grupy docelowej.
4. **Trafności** - kryterium to obrazuje do jakiego stopnia cele programu odpowiadają potrzebom wskazanym do obszaru rewitalizacji.
5. **Trwałości** - kryterium to pozwala określić na ile można się spodziewać, że pozytywne zmiany wywołane oddziaływaniem programu będą trwać po jego zakończeniu.

Ocena wszystkich projektów i zadań inwestycyjnych Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza powinna być formułowana w oparciu o:

- **ocenę ex - ante** (przed realizacją Programu), stanowiącą instrument ułatwiający podejmowanie spójnych decyzji; ocena ta została przeprowadzona przed opracowaniem Lokalnego Programu Rewitalizacji,

- *ocenę mid - term* (w połowie okresu realizacji) – służącą przede wszystkim jako instrument, w wyniku którego nastąpi aktualizacja Programu Rewitalizacji,
- *ocenę ex - post* (na zakończenie Programu) – służącą ocenie zgodności realizacji LPR z założeniami i celami przyjętymi w niniejszym dokumencie,
- *ocenę on - going* (na bieżąco) – instrument obserwacji prowadzonej przez Zespół ds. Wdrażania LPR, który będzie corocznie przygotowywał sprawozdanie z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji.

Sprawozdania z oceny Lokalnego Programu Rewitalizacji oraz poszczególnych projektów inwestycyjnych powinny być sporządzane zgodnie z zaleceniami Unii Europejskiej oraz innych instytucji zaangażowanych w realizację konkretnego projektu. Podmiotem odpowiedzialnym za ewaluację Programu jest Zespół ds. Wdrażania LPR.

3. Sposoby inicjowania współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi

Zasada „partnerstwa” jest jedną z kluczowych zasad przyświecających przygotowaniu i wdrażaniu LPR . Dobra współpraca wszystkich partnerów (sektora publicznego, prywatnego, organizacji pozarządowych oraz innych zainteresowanych) stanowi jeden z ważniejszych czynników mających wpływ na osiągnięcie zamierzonych efektów, a tym samym sukces Lokalnego Programu Rewitalizacji. Istotnym elementem w trakcie wdrażania założeń LPR jest komunikacja społeczna pozwalająca na uzyskanie zaangażowania społeczności lokalnej w proces rewitalizacji, jej aktywny udział w programowaniu i podejmowaniu decyzji.

Komunikacja społeczna ma zapewnić partnerom Programu dostęp do informacji na temat celów i problemów rewitalizacji, nawiązać porozumienie pomiędzy partnerami procesu. Dlatego też w miarę możliwości i potrzeb informacje na temat wdrażania działań przewidzianych w Lokalnym Programie Rewitalizacji w odniesieniu do obszaru rewitalizacji będą przekazywane na zebraniach wiejskich, imprezach cyklicznych oraz za pomocą instrumentów wskazanych w Planie Komunikacji LPR, który przygotowuje Zespół ds. Wdrażania LPR. Współpraca pomiędzy Partnerami LPR ma na celu:

- wykorzystanie potencjału organizacji i społeczności lokalnej poprzez skoordynowanie działań w ramach jednego, spójnego projektu akceptowanego i wspieranego przez wszystkich uczestników,

- optymalne wykorzystanie kompetencji i zasobów będących w dyspozycji gminy, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców.
- wsparcie innowacyjności proponowanych rozwiązań, wyrażającą się zastosowaniem nowych podejść do problemów związanych z rozwojem lokalnym.

4. Public Relations programu rewitalizacji

„Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza” jest dokumentem przygotowanym, wdrażanym i monitorowanym przy znaczącym współudziale społeczności lokalnej. W związku z tym wszystkie podejmowane zadania z zakresu public relations Programu powinny pokazywać w sposób zrozumiały i klarowny przyczyny przeprowadzanych działań rewitalizacyjnych, a także spodziewane efekty rzeczowe jakie odniesie rewitalizowana część gminy.

Główną jednostką odpowiedzialną za promocję Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie Zespół ds. Wdrażania LPR. W celu skutecznej komunikacji pomiędzy uczestnikami procesu wdrażania LPR, a społecznością lokalną opracowany zostanie „Plan komunikacji Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza na lata 2010-2015”. Celem działań związanych z promocją Programu jest dotarcie do jak najszerszej grupy beneficjentów projektów podejmowanych w ramach LPR, a także instytucji mogących stać się partnerami w realizacji niektórych przedsięwzięć inwestycyjnych. Grupami tymi są:

- bezpośredni beneficjenci większości projektów – mieszkańcy gminy,
- środowisko przedsiębiorców,
- organizacje pozarządowe,

W ramach promocji Lokalnego Programu Rewitalizacji podejmowane będą następujące działania:

- powstanie i stałe uaktualnianie zakładki LPR na stronie Internetowej Urzędu Gminy Komańcza,
- tablice informacyjne i pamiątkowe informujące o realizowanych projektach,
- spotkania, zebrania, warsztaty z potencjalnymi partnerami gospodarczymi, społecznymi, oraz mieszkańcami obszaru objętego rewitalizacją,
- publikacje w prasie samorządowej, lokalnej, regionalnej i w Internecie na temat realizacji projektów w ramach LPR.

Jeśli projekty będą współfinansowane ze środków UE wówczas promocja tych przedsięwzięć będzie się odbywać zgodnie z art. 8 Rozporządzenia Komisji (WE)

nr 1828/2006 z dn. 8 grudnia 2006 r. W przypadku współfinansowania projektów w ramach RPO WP na lata 2007-2013 wszystkie materiały informacyjno – promocyjne, a także dokumentacja związana z realizacją projektu (-ów) będzie zawierać:

1. logo Program Regionalny/Narodowa Strategia Spójności;
2. logo Unii Europejskiej, spełniające normy graficzne (określone w załączniku I do Rozporządzenia Komisji nr 1828/2006 z odwołaniem słownym do Unii Europejskiej i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego);
3. herb województwa podkarpackiego z podpisem WOJEWÓDZTWO PODKARPACIE;
4. hasło RPO WP „... inwestujemy w rozwój województwa podkarpackiego”.

Rozmieszczenie obowiązkowych znaków na wszystkich materiałach informacyjno – promocyjnych będzie zgodne z Księgą Identyfikacji Wizualnej Narodowej Strategii Spójności 2007-2013. Beneficjent projektu współfinansowanego z RPO WP zamontuje w momencie rozpoczęcia inwestycji tablicę informacyjną i pozostanie ona w widocznym miejscu przez cały czas realizacji projektu. Napisy na niej będą wykonane w sposób czytelny i trwałe.

W celu utrzymania stałego kontaktu ze społeczeństwem będą stosowane:

1. Środki komunikacji społecznej bezpośredniej:

- spotkania mieszkańców z urzędnikami podczas załatwiania spraw,
- spotkania Wójta z mieszkańcami w czasie przyjęć interesantów,
- spotkania Wójta oraz radnych Rady Gminy z mieszkańcami,
- przesyłki pocztowe,
- poczta elektroniczna,
- rozmowy telefoniczne.

2. Środki komunikacji społecznej pośredniej:

- relacje z dziennikarzami prasy, radia (informacja prasowa, konferencje, wywiady),
- ulotki, biuletyny, informatory,
- wydawnictwa (stałe, cykliczne, okazjonalne),
- strona internetowa

Konsultacje społeczne będą prowadzone podczas:

1. Zebrań na terenie gminy Komańcza.
2. Sesji Rady Gminy.
3. Spotkań Instytucji Zarządzającej LPR.

4. ad hoc w razie potrzeby.

Przy konsultacjach społecznych mogą być wykorzystane następujące narzędzia:

- ankiety,
- bezpośrednio rozmowy z mieszkańcami,
- opracowany formularz wniosku aktualizującego zadania w ramach LPR.

Współpraca partnerska będzie realizowana:

- w ramach Instytucji Zarządzającej LPR,
- w wyniku wspólnych inicjatyw i przedsięwzięć Partnerów LPR.

Istnieje możliwość zawarcia formalnego partnerstwa dla realizacji konkretnego zadania przewidzianego w ramach Programu.

5. Podsumowanie

Istotą Działania 7.2. „Rewitalizacja obszarów zdegradowanych” Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 jest stworzenie odpowiednich warunków umożliwiających włączenie obszarów słabych strukturalnie w procesy rozwojowe. Realizacja Działania związana jest przede wszystkim z rozwojem ośrodków lokalnych i ma na celu zmniejszenie dysproporcji w stosunku do dynamicznie rozwijających się obszarów województwa, co w konsekwencji doprowadzi do wzrostu konkurencyjności całego regionu. Na tego typu przemiany został ukierunkowany Lokalny Program Rewitalizacji.

Przewidziane do realizacji w wyznaczonych obszarach projekty są zgodne z celami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 i przyczynią się do ożywienia społeczno - gospodarczego obszarów popegeerowskich i przemysłowych, poprzez nadanie im nowych funkcji społeczno-gospodarczych, tym samym ograniczając degradację tych obszarów i obiektów na nich zlokalizowanych.

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza na lata 2010-2015 jest prezentacją głównych kierunków zaplanowanych działań rewitalizacyjnych w odniesieniu do obszarów określonych jako zdegradowane. Zawiera on:

- wykaz zadań inwestycyjnych,
- terminy realizacji poszczególnych zadań,
- wielkość środków przeznaczonych na inwestycje,
- zakładane rezultaty.

Konsekwentnie realizowana rewitalizacja gminy, przy zaangażowaniu jak największej liczby partnerów dążyć będzie do osiągnięcia celów jakimi są ożywienie społeczno-gospodarcze, wykorzystanie walorów krajobrazowo-przyrodniczych gminy w celu stworzenia z niej ośrodka turystycznego, aktywizacja lokalnej społeczności i przedsiębiorców, podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców gminy.

Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komańcza charakteryzuje się całościowym spojrzeniem na wyznaczony do rewitalizacji obszar. Zadania wyznaczone do realizacji mają charakter kompleksowy i dotyczą kilku kategorii interwencji jednocześnie: zagospodarowanie przestrzeni w harmonii z otoczeniem, renowacja i modernizacja budynków mieszkalnych, rozwój infrastruktury turystycznej, działania społeczno-gospodarcze. Podejmowane działania są tak koordynowane, aby zapewnić optymalne wykorzystanie zasobów i realizację zadań zgodnie z ustalonym harmonogramem. Połączenie inwestycji i programów wspierających rozwój społeczno – gospodarczy terenu objętego rewitalizacją znacząco poprawi sytuację na tym obszarze. Korzystne przemiany na wyznaczonym obszarze rewitalizacji będą rzutować na rozwój społeczno – kulturalno – gospodarczy całej gminy Komańcza. Wysoki stopień kompleksowości, wieloaspektowe analizy, długofalowość oddziaływania, monitoring postępów realizacji i efektów LPR są gwarancją osiągnięcia założonych celów.

Bibliografia

1. „Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Komańcza na lata 2009-2015”.
2. „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komańcza”.
3. „Plan Odnowy Miejscowości Komańcza na lata 2009-2020”
4. „Plan Odnowy Miejscowości Rzepedź na lata 2009-2020”
5. „Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2004-2020”.
6. „Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2007-2013”.
7. www.stat.gov.pl
8. www.komancza.pl
9. www.komancza.info
10. www.gminy.pl
11. www.pup.sanok.pl
12. www.parkikrosno.pl

Spis tabel

Tabela 1.	Zadania zgłoszone podczas warsztatów 24.11.2009 r.	14
Tabela 2.	Obiekty z terenu gminy Komańcza wpisane do rejestru zabytków	26
Tabela 3.	Wykaz cmentarzy na terenie gminy Komańcza	27
Tabela 4.	Struktura własnościowa obiektów i terenów zgłoszonych do rewitalizacji w ramach LPR	34
Tabela 5.	Drogi gminne w powiecie sanockim według typu nawierzchni	38
Tabela 6.	Drogi powiatowe według typu nawierzchni	38
Tabela 7.	Zasoby mieszkaniowe gminy Komańcza według form własności	41
Tabela 8.	Liczba budynków wybudowanych przed 1989 r. w stosunku do ogólnej liczby budynków	42
Tabela 9.	Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze regon wg sekcji PKD 2004 w gminie Komańcza , stan na dn. 31.12.2008 r.	44
Tabela 10.	Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze regon według sektorów własnościowych w gminie Komańcza, stan na dn. 31.12.2008 r.	45
Tabela 11.	Liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 osób na obszarze rewitalizacji	47
Tabela 12.	Ludność w gminie Komańcza według faktycznego miejsca zamieszkania, stan na 31.12.2008r.	48

Tabela 13.	Liczba osób zameldowanych na pobyt stały w poszczególnych miejscowościach wchodzących w skład gminy Komańcza, stan na dzień 02.11.2009 r.	49
Tabela 14.	Bezrobotni według wieku i czasu pozostawania bez pracy w gminie Komańcza w latach 2004-2008	53
Tabela 15.	Informacje na temat kształcenia w szkolnictwie podstawowym w gminie Komańcza w latach 2004-2008	55
Tabela 16.	Informacje na temat kształcenia w szkolnictwie gimnazjalnym w gminie Komańcza w latach 2004-2008	56
Tabela 17.	Komputeryzacja placówek szkolnych w gminie Komańcza w latach 2004-2008	57
Tabela 18.	Zestawienie wydatków Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Komańczy w latach 2004 -2007	58
Tabela 19.	Powody korzystania z pomocy społecznej w Gminie Komańcza w latach 2004-2007	60
Tabela 20.	Liczba osób korzystających z zasiłku społecznego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	61
Tabela 21.	Gospodarstwa domowe gminy Komańcza według struktury dochodów	62
Tabela 22.	Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwie domowym w województwie podkarpackim	62
Tabela 23.	Analiza SWOT dla gminy Komańcza	65
Tabela 24.	Nawiązanie Lokalnego Programu Rewitalizacji do dokumentów dotyczących różnych polityk społeczno – gospodarczych	73
Tabela 25.	Zestawienie wskaźników dla obszarów objętych rewitalizacją	80
Tabela 26.	Podział na zadania i projekty inwestycyjne	81
Tabela 27	Wskaźniki produktu i rezultatu	84

Spis wykresów

Wykres 1.	Drogi w gminie Komańcza w km	39
Wykres 2.	Wyposażenie mieszkań w instalacje techniczno-sanitarną w gminie Komańcza	40
Wykres 3.	Udzielone noclegi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	45
Wykres 4.	Pracujący ogółem na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	46

Wykres 5.	Liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 mieszkańców w gminie Komańcza na tle województwa podkarpackiego	46
Wykres 6.	Liczba ludności w gminie Komańcza w latach 2004-2008	48
Wykres 7.	Saldo migracji wewnętrznej w gminie Komańcza w latach 2004-2008	50
Wykres 8.	Udział procentowy osób w wieku przedprodukcyjnym w strukturze ludności w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	50
Wykres 9.	Udział procentowy osób w wieku produkcyjnym w strukturze ludności w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	51
Wykres 10.	Udział procentowy osób w wieku poprodukcyjnym w strukturze ludności w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	51
Wykres 11.	Przyrost naturalny w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	52
Wykres 12.	Liczba osób bezrobotnych w gminie Komańcza w latach 2004-2008	53
Wykres 13.	Bezrobotni zarejestrowani na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego	54
Wykres 14.	Czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców w gminie Komańcza na tle powiatu sanockiego	58
Wykres 15.	Dochód gminy Komańcza na 1 mieszkańca na tle powiatu sanockiego	61

Spis fotografii

Fotografia 1.	Spotkanie warsztatowe w sprawie Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza	13
Fotografia 2.	Spotkanie warsztatowe w sprawie Lokalnego Programu Rewitalizacji dla gminy Komańcza	13